

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
Faculty of Economics and Administrative Science

YOZGAT BOZOK UNIVERSITÄT
Fakultät für Wirtschafts- und Verwaltungswissenschaften

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

E-ISSN: 2667-775X

Cilt 7 Sayı 1 Mart 2024 • Volume 7 Number 1 March 2024

Sahibi / Owner

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN

Editör / Editor

Doç. Dr. Hülya TOKER

Editör Yardımcısı / Sub Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

İngilizce Editör / English Editor

Yusuf Serdar DEMİRTAŞ

Almanca Editör / German Editor

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Yazım Editörü/Copy Editor

Arş. Gör. Pelin Sultan KARA

Yayın Koordinatörü / Publication Coordinator

Arş. Gör. Emre EZİN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Management

Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU

Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK

Doç. Dr. Osman Gökhan HATİPOĞLU

Doç. Dr. Hülya TOKER

Doç. Dr. Mustafa ÖZALP

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Doç. Dr. Gökberk YÜCEL

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

Kurucular / Founders

Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ

Doç. Dr. Özlem BECERİK YOLDAŞ

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi; Index Copernicus International, ASOS Index, CiteFactor, Academic Resource Index tarafından taranmaktadır.

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Tayyar ARI	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut AKIN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Zühtü ARSLAN	Anayasa Mahkemesi Başkanı
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
JProf. Dr. Jameleddine BEN BDELJELIL	Ludwigsburg Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Baran DURAL	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Eyyup ECEVİT	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Erol ESEN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GENCER	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Farid HAFEZ	Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Hans Georg HEINRICH	Viyana Üniversitesi, Avusturya
Prof. Dr. Cem KARADELİ	Ufuk Üniversitesi
Prof. Dr. Bekhruz KHASHMATULLA	Ulusal Üniversite Odessa Hukuk Akademisi, Ukrayna
Prof. Dr. Olaf LEISSE	Jena Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Gerhard MANGOTT	Innsbruck Üniversitesi, Avusturya
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail PIRLANTA	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur SADIĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfü TOKATLIOĞLU	Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. O. Can ÜNVER	İstanbul İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Evren YAŞAR	Onursal Üye, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Celalettin YAVUZ	İstanbul Ayvansaray Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Sertan AKBABA	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Kutluhan BOZKURT	İstanbul Gedik Üniversitesi
Doç. Dr. Ejder ÇELİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Sadık ERDAŞ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Esra GEDİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan KARAASLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Erjada PROGONATI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya TOKER	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Gökberk YÜCEL	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Karol KUJAWA	Illinois Üniversitesi, ABD; İşletme Üniversitesi, Polonya
Dr. Öğr. Üyesi Valeriy MORKVA	Kapadokya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Tural BAHADIR	Bremen, Almanya
Dr. Gürsel DÖNMEZ	T.C. Cumhurbaşkanlığı
Dr. Farid HAFEZ	Georgetown Üniversitesi, ABD
Dr. Christian Johannes HENRICH	Siegen Üniversitesi, Almanya
Dr. Sarajuddin RASULY	Viyana, Avusturya

Bu Sayının Hakem Kurulu / Reviewer Board of This Issue

Prof. Dr. Necdet AYSAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz ÇİLLİLER	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice YAZGAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ	Milli Savunma Üniversitesi
Doç.Dr. Osman AĞIR	İnönü Üniversitesi
Doç.Dr. Sertan AKBABA	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç Dr. Mustafa Cüneyt ÖZŞAHİN	Necmeddin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Güngör ŞAHİN	Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gökçen ÇETİN CAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bengü ÇELENK	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Anıl Çağlar ERKAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sezgin ERKAN	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Anakız ERTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat İNAN	Abdullah Gül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşen SEYMEN ÇAKAR	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hayati TABAN	Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Figen TAŞKIN	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuba YILDIZ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Tarık AK	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Ünsal BAŞAK	Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Ali AÇIKGÖZ	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Emrah KAYA	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Ruziye TALİ	Bağımsız Araştırmacı

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE

TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi (TSBD), Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Mart ve Eylül aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilecek yazılar derginin biçim kurallarına uygunluğu incelendikten sonra, iki kör hakem değerlendirmesine gönderilir. Hakem raporlarına göre dergi yayın kurulu çalışmayı yayınlarsa veya yayınlamaz. Dergide intihale (kendinden intihal dâhil) karşı sıkı bir politika izlenmektedir. Yazılar intihale karşı yayından önce, yayın aşamasında ve sonrasında denetlemeye tabi tutulur ve intihal bulgusu durumunda değerlendirme sürecinin herhangi bir aşamasında reddedilir. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yalnızca yazarların kendisine aittir, yayınlanan kurumun görüşlerini yansıtmaz. Yayıncılar bu görüşler için herhangi bir yasal sorumluluğu kabul etmez.

Turkish Journal of Political Science (TSBD), is an international peer-reviewed journal published twice a year, in March and September by Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences. After a preliminary inspection, manuscripts meeting the format requirements undergo a double-blind peer review process. According to the outcome of peer review reports editorial board publish or do not publish the article. A strict policy towards plagiarism (including self-plagiarism) is followed in the journal. Manuscripts are screened for plagiarism before, during, and after publication, and if found they are rejected at any stage of processing. The opinions expressed in the published articles are the author's own and do not reflect the view of the publisher institution. Publishers do not accept any legal responsibility for these opinions

İletişim Bilgileri / Contact Information:

Adres: Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Atatürk Yolu 10. km. 66200 YOZGAT

Telefon: (354) 242 10 42

E-mail: siyasetdergisi@yobu.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editöryal / Editorial VII

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejilerinin Ulusal, Bölgesel ve Küresel Güvenlik Çalışmalarına Etkisi
The Impact of Artificial Intelligence-Supported Smart War Strategies on National, Regional and Global Security Studies

Duygu Aksu..... 1

Bilgi Savaşında Manipülasyon ve Jeopolitik Kodları
Manipulation And Geopolitical Codes In Information Warfare

Oğuzhan Ergün..... 15

İnşacı Kuram ve Yorumlamacı-Niceliksel Söylem Analizi İkili Çerçevesinde Küreselleşme ve Milli Kimlik Dönüşümü İlişkisi Nasıl İncelenebilir?
How Can the Relationship Between Globalization and National Identity Transformation Be Examined Within the Framework of Constructivist Theory and Interpretive-Quantitative Discourse Analysis?

Erdem Sarıaydın..... 27

Ortaçağ İslam Siyasal Düşüncesi Bağlamında Devlet Kavramının Muadilleri Üzerine Bir Araştırma
A Research on the Equivalents of the State Concept in the Context of Medieval Islamic Political Thought

Onur Yıldırım..... 43

Kıta Sahaneliği Uyuşmazlığına İlişkin Tunus/Libya Davası
Case of Tunisia/Libya Relating to the Continental Shelf Dispute

Burak Kaya..... 59

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

Chantal Mouffe - Siyasal Üzerine
Chantal Mouffe - On the Political

Pelin Sultan Kara..... 71

EDİTÖRYAL

ABD’li psikolog Abraham Maslow, 1943 yılında yayımladığı bir çalışmada ihtiyaçlar piramidi olarak adlandırdığı ve daha sonra geliştirdiği bir teoriyi ortaya koymuştur. Piramidin alt basamağında yer alan fizyolojik ihtiyaçların hemen üstünde güvenlik ihtiyacı yer almıştır. Onun üstünde, ait olma ve sevgi ihtiyacı, sonrasında takdir edilme ve saygı ihtiyacı, en tepede ise kendini geliştirme ihtiyacı bulunmaktadır. Maslow, insanın hedefleri olduğu, hedeflere ulaşmak için basamaklar halinde kategorize edilmiş çeşitli beklenti ve isteklerinin ve bazı ihtiyaçlarının bulunduğu, insanın alt basamakta yer alan istek ve ihtiyaçları asgari bir düzeyde karşılandıktan sonra ancak bir üst seviyeye çıkabilmesinin mümkün olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Dergimizin konusunu oluşturan ve basamaklarda ikinci sırada yer alan güvenlik ihtiyacı ise, insanın en temel ihtiyaçlarını anlatan yeme, içme, nefes alma ve barınma gibi temel fizyolojik ihtiyaçlardan sonra yer almaktadır. Bu basamakta bireyin kendini ve ailesini kaostan uzak tutma ve güven içinde yaşama ihtiyacı esas alınmıştır. Kısaca güvenli bir yer ve ortam bulma, önemli bir ihtiyaç olarak ortaya koyulmuştur.

İnsanlığın ontolojik endişeleri içinde ilk sıralarda yer alan güvenlik, insanlık tarihiyle birlikte her zaman etkin bir olgu olmuştur. İlk çağlardan itibaren insanlığın mücadele ettiği tehdit ve korkunun boyutu değiştikçe güvenlik kavramının da içeriği değişmiştir. Thomas Hobbes on yedinci yüzyılda güvenliğin devletin varlık nedenlerinden biri olduğu yönünde açıklamalarda bulunmasına rağmen bu konuda akademik çalışmalar oldukça yenidir. Yapılan çalışmalar daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya koyulmaya başlanmıştır. Güvenliğe dair yapılan ilk çalışmalarda kavramın çerçevesi oldukça dar tutulmuş ve askerî boyut temel alınmak suretiyle realist yaklaşımla değerlendirilmeler yapılmıştır.

Günümüzde uluslararası ilişkiler disiplininde temel bir yere sahip olan güvenlik kavramıyla ilgili kesin bir tanım yapılamadığı gibi kavramla ilgili yapılan tanımlar da genel olarak muğlaktır. Bu durum kavrama dair çalışmaların yetersizliğinden değil tam tersi güvenlik kavramının zamanın şartlarına göre değişikliğe uğramasından kaynaklanmıştır. Zira birçok değişken ve değişen şartlar söz konusudur. Bu nedenle her dönem geçerliliğini koruyan bir tanım yapılması imkânsız hale gelmiştir. Tüm bunlara rağmen güvenlik kavramıyla ilgili tehlikelerden uzak durmak ve tehdidin olmaması konusunda ortak paydada buluşulmuştur. Bu durum tehditle güvenlik arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermekte ve güvensizliğin tehdit durumunun varlığını gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tehdit unsuru, gerçek olgu ve olayların yanı sıra algı ve tahminlere de dayanmaktadır. Güvenlik kaybedildiğinde elde bulunanlar da kaybedileceğinden güvenliği tehdit edecek her şeyin ortadan kaldırılması gerekli hale gelmiştir. Böylece güvenlik kavramının nüvesi varlığını korumak ve sürdürmek etrafında şekillenmiştir. Korku, tehlike ve tehditten uzak durmanın güvensizlik ortamını ortadan kaldırdığı söylenebilir. Güvenlik ile tehdit arasındaki bağ yalnız bireyler değil devletler için de söz konusudur. Bu nedendir ki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1987 yılında düzenlenmiş olan Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansında “güvenlik, tüm uluslar için başta gelen bir önceliktir...” ifadesi yer almıştır. Uluslararası güvenlik, uluslararası sistemin küresel tehdit, saldırı ve çatışmadan korunma şeklinde tanımlanmaktadır.

Güvenlik kavramından bahsetmek aynı zamanda riskin varlığından da bahsetmeyi gerektirmektedir. Burada kimin, nasıl ve ne şekilde tehdit edilmiş olduğu oldukça önemlidir. Riskler de tıpkı güvenlik gibi zaman, mekân ve olaylara göre farklılıklar göstermektedir. Kimin ve neyin güvenliği gibi soruların cevabı da zamanla değişmektedir. Bu nedenle birey, toplum ve devletler farklı zamanlarda farklı düşmanlar karşısında güvenlik endişesi duymuş ve bunu gidermek için farklı teoriler geliştirmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Amerika’nın Japonya’ya atom bombası atması uluslararası güvenlikte yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı

sonrası oluşan iki kutuplu sistemde uluslararası güvenlik daha çok caydırıcılık esasına dayanmış, güvenlik politikalarında önemli değişiklik olmuş ve güvenlik politikalarının öznesi devlet olurken, özgürlük ve güvenlik arasındaki sıralamada güvenlik ilk sırada yer almıştır. Yine bu dönemde ulusal çıkarların korunmasının temel aktörlerinden olan askerî güvenlik kavramı, uluslararası sorunların çözümü ve küresel güvenlik konularında karşılıklı bağımlılık ve iş birliğini ön plana çıkarmıştır.

Askerî güç odaklı çözümler realist güvenlik yaklaşımıyla açıklanırken bu durum 1970'lerde meydana gelen petrol krizleri, nükleer ve çevre felaketleri gibi devletlerin tek başına üstesinden gelemeyeceği küresel güvenlik tehditleriyle sarsılmıştır. Böylece askerî güç odaklı realist güvenlik yaklaşımı bu tehditler karşısında çözüm bulmayı güçleştirmiştir. Bu nedenle uluslararası teoriler ışığında güvenlik kavramı yeniden ele alınmıştır. Güvenliğin kapsamı genişlemiş, siyasal, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar da bu kapsama dâhil olmuştur.

Realizmin askerî güç odaklı politikalarının sorunlar karşısında çözüm üretememesi ve zamanla sorunların da kaynağı haline gelmesi, tepkilerin artmasına neden olmuştur. Özellikle Neorealistler, güvenlik kavramı içinde devletin askerî çıkarlarının yanı sıra ekonomik faktörlere de yer verilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Liberaller kavramın sınırlarını biraz daha genişletmiş ve askerî güç ve çatışma yerine uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin yanı sıra şirketlerin aktif rol oynaması, sert güç yerine yumuşak gücün kullanılması üzerinde durmuşlardır. Kopenhag ekolünde ise risk ve tehdit unsurlarıyla güvenlik kavramları sistematize edilmiş ve bu kavramların askerî, siyasal, ekonomik, sosyal ve çevresel boyut olmak üzere beş boyutta ele alınması gerektiğini savunmuşlardır.

Soğuk Savaş sonrası meydana gelen olaylar bu beş boyutun zamanla daha etkin olduğunu ortaya koymuştur. Zira Soğuk Savaş sonrası askerî güçten kaynaklanan tehditlere paralel olarak askerî olmayan tehditler de hızla artmaya başlamıştır. Devletlerin askerî gücünden çok, politik baskı, ekonomik çöküş, kıtlık, etnik ve dini ayrılıklar, aşırı nüfus artışı, bölgesel ve ulusal anlaşmazlıklar, çevre sorunları, terörizm, salgın hastalıklar, silah ve uyuşturucu ticareti vb. gibi sorunlar güvenliği tehdit eden önemli parametreler olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde oldukça belirginleşen tehditler hem genişlemiş hem de derinleşmiştir. Böylece yeni bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmış ve bu anlayışın itici gücü Soğuk Savaş sonrası dönemde hızla yükselen küreselleşmenin meydana getirdiği yeni savunma ihtiyacı olmuştur.

Güvenliğin derinleşmesi ve genişlemesi, temel olarak güvenlik tehditlerinin artmasıyla doğru orantılı bir süreçtir. Küreselleşme ve teknolojidaki yeniliklerin sınır aşan etkisi tehdidin de etkisini o oranda artırmıştır. Böylece uluslararası güvenlikle ilgili tehditler de çeşitlenmiştir. Özellikle terörizm, yasadışı göç, kimyasal ve biyolojik silahlar, etnik ayrımcılık, organize suçlar bu çeşitliliğin başlıcaları olarak sayılabilir. Ayrıca nükleer enerji, salgın hastalıklar (HIV) ve çevre kirliliği gibi konular da küreselleşen güvenlik kapsamında yer almaya başlamıştır. Tehdit algısının çeşitlenmesi devletlerin de bu tehditleri tek başına karşılamalarını oldukça zor bir hale getirmiştir. Ülkeler çözüm olarak Avrupa Birliği örneğindeki gibi bir araya gelerek uluslararası yapılanmalara ve üst düzey bir güvenlik konsepti belirlemek durumunda kalmışlardır. 11 Eylül saldırısı gerçekleştiğinde ABD'nin bu saldırıyı önlemede yetersiz kalması bunun en önemli örneğidir. 11 Eylül sonrası gerek ulusal gerekse uluslararası aktörlerin güvenlik konusundaki bakış açısında dinsel ve etnik çatışmalar, insan ve silah ticareti, artan kitle imha silahları ve yasa dışı göç gibi unsurların da içinde yer aldığı güvenlik kavramının kapsamı genişlemiştir. Ayrıca güvenlik politikalarındaki anlayış da değişmiş ve kolektif güvenlik anlayışı doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Güvenlik anlayışında ise Soğuk Savaş döneminde etkin olan simetrik tehdit algısının önemi yavaş yavaş ortadan kalkarken devlet dışı yapıların gerçekleştirdiği saldırganın, muhatabı karşısındaki zayıflığına karşılık göreceli biçimde üstünlüklere sahip olması şeklinde tanımlanabilecek asimetrik tehdit algısı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu saldırı sonrası uluslararası terörizm uluslararası güvenliğin öncelikli konusu haline gelmiştir.

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE

TÜRKSICHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

Soğuk Savaş öncesi, güvenlik yalnız tek aktörlü ulus devlet düzeyindeyken Soğuk Savaş sonrası küreselleşmeyle beraber çok aktörlü bir sistem hâkim olmaya başlamıştır. Ulusal ve uluslararası ayırım küreselleşmeyle beraber zayıflamaya ve kaybolmaya başlamıştır. Bu nedenledir ki günümüz güvenlik stratejileri ulusal olmaktan çok uluslararası bir boyuta dönüşmüştür.

Küreselleşme güvenlik sorunlarının boyutunu sınır aşan bir konuma getirmiştir. Küreselleşmeyle beraber dünya daha güvenli bir hale gelmemiş aksine tehdit ve risk daha çeşitlenmiş ve tehdidin boyutu daha da artmıştır. Soğuk Savaş'tan sonrası teknolojiye meydana gelen gelişmelere paralel olarak iletişim ve ulaşımda yeni imkânlar meydana gelmiş ve küreselleşmedeki ivme daha da artmıştır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak risklerin de geliştiği konusunda araştırma yapan Ulrich Beck, Risk Toplumu (1992) adlı eserinde toplumların risklerle dolu olduğunu, her geçen gün risklerin tehdit boyutunun arttığını ifade etmektedir. Paradoksal bir şekilde bilimsel ve teknolojik ilerlemeler riskleri azaltmamış tam tersine artırmıştır. Bilişim suçu gibi yeni sınır aşan suçların ortaya çıkması güvenliğin kapsamını genişlettiği gibi çevre, enerji, eğitim, sağlık ve ekonomi gibi olgular da güvenliğin kavramsal boyutuna dâhil olmuştur. Yeni olgularla birlikte ulusal ve uluslararası güçler ayrışmak yerine bütünleşmiş ve küreselleşme hem uluslararası ilişkilerin gelişmesine hem de devletlerin uluslararası güvenlik stratejileri takip etmesinde itici güç olmuştur.

Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve Bölgesel Güvenlik Çalışmaları temasıyla yayına hazırlanmış olan dergimizin bu sayısının alana önemli katkılar sağlaması temennisiyle emeği geçen yazarlar ve hakemlik yapan kıymetli hocalarıma, editör yardımcısı, dil editörü, yazım editörü ve yayın koordinatörü hocalarıma içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Doç. Dr. Hülya TOKER
Yozgat Bozok Üniversitesi

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ AKILLI SAVAŞ STRATEJİLERİNİN ULUSAL, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜVENLİK ÇALIŞMALARINA ETKİSİ

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED SMART WAR STRATEGIES ON NATIONAL, REGIONAL AND GLOBAL SECURITY STUDIES

Öz

Yapay zekâ teknolojisinin hızlı gelişimi, ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik çalışmalarına derin etkileri olan yeni bir değerler dizisi sunmaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Makalede, yapay zekâ destekli stratejilerin güvenlik çalışmalarında nasıl kullanılabileceği, bu teknolojinin mevcut ve olası gelecekteki tehditlerin algılanması, önlenmesi ve karşılanmasındaki rolü ele alınmaktadır. Bu çalışma, literatür taraması ve analitik değerlendirmeler temelinde yapılmıştır. Yapay zekâ destekli stratejilerin savunma, istihbarat toplama ve askeri operasyonlardaki potansiyel etkileri incelenmiş ve bu etkilerin ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik politikalarına olan muhtemel katkıları tartışılmıştır. Ayrıca, bu teknolojinin kullanımının beraberinde getirdiği etik ve hukuki sorunlar da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bulgular, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin güvenlik çalışmalarına önemli ve dönüştürücü katkılar sağlayabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu teknolojinin kullanımının etik ve hukuki boyutlarına dair endişeler de vurgulanmıştır. Sonuçlar, yapay zekâ destekli stratejilerin daha geniş güvenlik çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ele alınması ve bu teknolojinin potansiyel faydalarının yanı sıra risklerinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin güvenlik politikaları üzerindeki etkisini anlamak ve bu teknolojinin getirdiği zorlukları ele almak isteyen akademisyenler, politika yapımcılar ve ilgili paydaşlar için önemli bir temel oluşturmak amaçlanmaktadır.

Duygu AKSU*

* Dr., Bağımsız Araştırmacı,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı

E-posta/E-mail:
duygaksu@gmail.com

Orcid: 0000-0002-8603-9074

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Akıllı Savaş, Ulusal Güvenlik,
Bölgesel Güvenlik ve Küresel Güvenlik.

Abstract

Başvuru/Submitted: 18.01.2024

Kabul/Accepted : 14.03.2024

The rapid growth of artificial intelligence technology has created a new paradigm with far-reaching ramifications for national, regional, and global security research. The purpose of this study is to look into the consequences of AI-enabled smart warfare methods for national, regional, and global security. The article examines the use of AI-enabled tactics in security initiatives as well as the technology's role in identifying, preventing, and defeating present and potential future threats. This research is based on a literature review and analytical evaluations. AI-enabled strategies in defense, intelligence collection, and military operations are examined, as well as their potential contributions to national, regional, and global security policies. This technology also raises ethical and legal concerns, which are thoroughly examined. The findings indicate that AI-enabled smart war techniques can have a major and transformative impact on security efforts. However, worries concerning the ethical and legal implications of using this technology are also raised. The findings imply that AI-enabled initiatives should be thoroughly assessed within a broader security

framework, taking into account both the potential benefits and vulnerabilities of this technology. This study seeks to provide an important foundation for academics, policymakers, and relevant stakeholders who want to understand the influence of AI-enabled smart war strategies on security policies and address the issues that this technology presents.

Keywords: Artificial Intelligence, Smart War, National Security, Regional Security, and Global Security.

Giriş

Teknolojinin hızlı ilerleyişi, savaş ve güvenlik stratejileri üzerindeki etkileri derinlemesine değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Yapay zekâ gibi yenilikçi teknolojilerin savaş alanındaki kullanımı ve bu kullanımın ulusal, bölgesel ve küresel güvenliğe olan etkileri, stratejik düşünceyi radikal bir biçimde dönüştürmektedir. Yapay zekâ, bilgisayarların insanların yaptığı gibi düşünmesini, öğrenmesini, karar vermesini ve problem çözmesini sağlayan bir bilim ve mühendislik dalıdır. Bu teknoloji, genellikle karmaşık verileri analiz etmek, desenleri tanımak, öngörülerde bulunmak ve benzeri insan zekâsı gerektiren görevleri gerçekleştirmek için kullanılmaktadır. Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri ise, askerî operasyonların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, güvenlik çalışmalarında paradigmanın yeniden değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik üzerindeki etkilerini anlamak ve analiz etmek amacıyla ortaya konmuştur. Yapay zekâ teknolojisinin, istihbarat toplama ve analiz süreçlerinden, askerî operasyonların planlanmasına ve yürütülmesine kadar geniş bir yelpazede kullanılması, güvenlik politikalarını ve stratejilerini kökten değiştirebilecek potansiyele sahiptir.

Yapay zekânın sahip olduğu potansiyeller gün geçtikçe kullanım alanının çeşitlenerek artmasına sebep olmaktadır. Yapay zekânın özellikle savunma ve güvenlik alanındaki kullanımının, karar alma süreçlerini nasıl optimize ettiğini, askerî stratejilerin geliştirilmesinde nasıl bir rol oynadığını ve uluslararası ilişkilerdeki dengeleri nasıl etkilediği bu çalışmada konu edinilmiştir. Ayrıca, yapay zekâ destekli savaş stratejilerinin etik, hukuki ve sosyal boyutları gibi konular da göz önünde bulundurularak, yapay zekâ teknolojisinin kullanımının getirdiği zorluklar ve olası çözüm önerileri de tartışılmıştır.

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal güvenlik politikaları üzerindeki etkileri incelenirken, bölgesel çatışma dinamiklerini nasıl değiştirebileceği ve küresel barış ve istikrara olan etkileri de çalışmada değerlendirilmiştir. Yapay zekâ destekli savaş stratejilerinin kullanımının potansiyel avantajları ve beraberinde getirdiği riskler, bu makalenin ana odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, bu makale, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin güvenlik çalışmalarına olan etkilerini ele alarak, gelecekteki savunma ve güvenlik stratejilerinin şekillenmesine ve ulusal, bölgesel ve küresel güvenliğin evrilen dinamiklerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu analiz, teknolojinin güvenlik ve savaş alanındaki rollerinin anlaşılmasına ve ilgili paydaşların stratejik karar alma süreçlerine daha iyi bir şekilde katkı sağlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilmelidir.

1. Yapay Zekâ ve Akıllı Savaş Kavramlarına İlişkin Literatür Taraması

Yapay zekânın ve uygulamalarının mevcut durumunu anlamak için kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür, sağlık, lojistik, hemşirelik, mahremiyet, tarım, finans, medya ve hizmet endüstrileri gibi çeşitli alanları kapsamaktadır. Bulgular, toplum üzerindeki potansiyel etkisini, etik hususları ve çeşitli meslekler üzerindeki etkilerini vurgulayan çalışmalarla birlikte, farklı sektörlerde yapay zekâyâ artan bir ilgi olduğunu ortaya koymaktadır.

Yılmaz ve arkadaşları (2021) sağlık bilimleri öğrencilerine anket uygulamış ve önemli bir kısmının yapay zekâ ve günlük yaşamdaki uygulamaları hakkında bilgi sahibi olduğunu tespit ederek sağlık sektöründe yapay zekâ konusunda artan bir farkındalık olduğunu göstermişlerdir. Sağlık sektöründe yapay zekânın, akciğer kanseri teşhisi ve tedavisi (Zhang vd., 2021), kolonoskopi sırasında adenom tespiti (Sinagra vd., 2020) ve ergenlerde psikoz riski taraması (Cao ve Liu, 2022) gibi çeşitli alanlarda umut vaat ettiğini göstermiştir. Bu çalışmalar, yapay zekânın gelişmiş teşhis ve karar verme desteği yoluyla sağlık uygulamalarında devrim yaratma potansiyelinin altını çizmektedir. Benzer şekilde, Aslan ve Subaşı (2022), etik ikilemleri ve hasta bakımı üzerindeki potansiyel etkiyi vurgulayarak, yapay zekâ ve hemşirelik konusundaki tartışmaların sınırlı kapsamını tartışmıştır. Bu çalışmalar, yapay zekânın sağlık hizmetlerinde artan öneminin ve sektör üzerindeki etkilerinin daha fazla araştırılması gerektiğinin altını çizmektedir.

Mehta ve arkadaşları (2022) pazarlamada yapay zekâ üzerine bir meta-analitik inceleme gerçekleştirmiş ve bu alanda yapay zekânın artan önemini vurgulamışlardır. Mariani ve arkadaşları (2021) da pazarlama, tüketici araştırmaları ve psikolojide yapay zekâyâ odaklanarak yapay zekânın bu alanlardaki etkisine dair bütüncül bir bakış açısı sunmuşlardır.

Aylak ve arkadaşları (2020), lojistik sektöründe yapay zekâ ve makine öğrenimi tekniklerinin kullanımını vurgulayarak yapay zekânın sektördeki pratik uygulamalarını göstermişlerdir. Cibaroğlu ve Yalçınkaya (2019) yapay zekâ ve büyük veri analitiğinin belge ve arşiv yönetimi süreçlerinde uygulanabilirliğini inceleyerek, yapay zekânın bu alandaki işlemleri kolaylaştırma potansiyelini göstermişlerdir. Bu çalışmalar, yapay zekânın farklı sektörlerdeki çeşitli uygulamalarını ve operasyonel verimliliği artırma potansiyelini ortaya koymaktadır.

Yapay zekânın etik hususları, etik yapay zekâ uygulamalarının toplum, kamu güvenliği ve çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki olumlu etkisi Turan ve arkadaşları (2022) tarafından ele alınmıştır. Bu durum, yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına rehberlik etmede etik çerçevelerin önemini vurgulamaktadır.

Enholm ve arkadaşları (2021) yapay zekânın iş değerini artırmadaki rolünü araştırmış, iş zekâsı ve kârlılık için verilerden yararlanmaya katkısını vurgulamışlardır. George ve Thomas (2019) yapay zekânın insan kaynakları yönetimine entegrasyonunu incelemiş ve yapay zekânın insan kaynakları süreçlerini ve karar alma süreçlerini nasıl kolaylaştırabileceğini göstermişlerdir.

Yapay zekânın çeşitli meslekler üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Başkaya ve Karacan (2022), yapay zekâ tabanlı sistemlerin kişisel veri gizliliği üzerindeki etkilerini araştırarak yapay zekâ ve gizlilik endişelerinin kesişimine ışık tutmuşlardır. Başçılar ve arkadaşları (2022) sosyal hizmet müdahaleleri ve yapay zekâ uygulamaları arasındaki etkileşimi eleştirel bir şekilde inceleyerek, sosyal hizmette yapay zekâ ile ilişkili potansiyel fırsatlar ve riskler hakkında içgörü sağlamışlardır. Bu çalışmalar, yapay zekânın farklı alanlardaki etik, gizlilik ve mesleki etkilerini ele alma ihtiyacının altını çizmektedir.

Yapılandırılmış literatür taramaları da dahil olmak üzere araştırma metodolojilerinde yapay zekâ kullanımı vurgulanmıştır. Burger ve arkadaşları (2023), startup narsisizm araştırması üzerine bir literatür taraması yapmak için yapay zekâ destekli teknikler kullanarak yapay zekânın araştırma süreçlerini geliştirmedeki rolünü ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Burger ve arkadaşları (2023), yönetim araştırmalarını desteklemek için ChatGPT gibi yapay zekâ tabanlı araçların kullanımını tartışmış ve veri analizi ve literatür incelemelerinde yapay zekânın artan yaygınlığına işaret etmişlerdir.

Yapay zekâ özelinde yapılan literatür taraması, yapay zekânın farklı sektörler, etik hususlar ve mesleki alanlar üzerindeki çok yönlü etkisini vurgulayarak, yapay zekâ hakkındaki mevcut

söylemlere kapsamlı bir genel bakış sunmaktadır. Bulgular, yapay zekâ teknolojilerinin yaygın olarak benimsenmesiyle ilgili zorlukları ve fırsatları ele almak için daha fazla araştırma yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Yapay zekâ yukarıda sıralanan alanlara ek olarak artık savunma ve güvenlik alanlarında da yaygınlıkla kullanılmaya başlamıştır. Özellikle bilinen anlamda kullanılan savaş kavramının yerini alan akıllı savaş olgusu yapay zekâ ile yeniden şekillenmiş ve çeşitli endişeleri de beraberinde getirmiştir.

Yapay zekâ, bilişsel savaşa, otonom silah sistemlerine ve askerî yetenekleri güçlendirmek için yapay zekâ kullanımına odaklanarak modern savaşa giderek daha fazla entegre olmuştur. “Akıllı” savaş kavramı, bilgi işleme, karar verme ve sürü kullanımını geliştirmek için yapay zekâ kullanımını vurgulamaktadır. Küresel tartışmalar, özellikle otonom silah sistemleri bağlamında, yapay zekâ teknolojisinin savaşta kullanılmasının yasallığını ve etiğini tartışmaya devam etmektedir (Umbrello, 2022:215). Yapay zekâ teknolojisinin askerî alana nüfuz etmesi, bilgi ve akıllı savaşın yüksek profilli bir konu olarak giderek öne çıkmasına yol açmıştır (Wang vd., 2022: 2-3). Yapay zekâ, modern savaşın kurallarını potansiyel olarak değiştirebilecek çığır açan bir teknoloji olarak kabul edilmektedir (Ouyang vd., 2023).

Çin’in “Yeni Nesil Yapay Zekâ Geliştirme Planı”nda özetlenen yapay zekâ geliştirme stratejisi, askerî ve stratejik bağlamlarda yapay zekânın artan önemini yansıtmaktadır (Roberts vd., 2020:61). Yapay zekânın hibrit savaşta kullanımı, bu ortamda uygulanmasıyla ilgili çeşitli konuları belirlemeyi amaçlayan araştırmacılar arasında önemli bir ilgi uyandırmıştır (Şuşnea ve Buță, 2021: 297). Ayrıca, yapay zekânın askerî güç, istihbarat, stratejik rekabet ve dünya siyaseti üzerindeki etkisinin, belirleyici sonuçlarla birlikte dönüştürücü olması beklenmektedir (Karabulut ve Değer: 2015; Johnson, 2019: 150).

Yapay zekânın siber uzay ile entegrasyonu, özellikle makine öğreniminin hızlandırılmış genişlemesi yoluyla siber uzay ve yapay zekânın sinerjisi tarafından yönlendirilen yeni savunma ve güvenlik bağlamlarına yol açmıştır (Gonçalves, 2020). Rusya’nın siber ve bilişsel operasyonlara olan ilgisi ve Amerika Birleşik Devletleri’nin yapay zekâ tabanlı askerî sistemler konusundaki gelişmeleri, bu ülkelerin ulusal güvenlik stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Ayrıca, Rusya-Ukrayna savaşı sırasında yaşananlar, yapay zekâ destekli insansız deniz ve hava araçlarının kullanımı açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Bu çatışma, yapay zekâ destekli silah sistemlerinin savaş alanındaki etkisini göstermektedir. Özellikle, insansız hava araçlarının hedef tespit ve saldırı yetenekleri, gelecekteki savaş stratejilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin uluslararası ilişkilere etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu stratejilerin kullanımı, uluslararası ilişkilerde yeni güvenlik dinamikleri yaratabilir ve mevcut güç dengelerini etkileyebilir. Özellikle, yapay zekâ destekli silah sistemlerinin sınırların ötesindeki etkileri ve uluslararası toplumun bu teknolojiye karşı nasıl bir tutum izleyeceği, gelecekteki uluslararası güvenlik politikalarının belirlenmesinde kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin uluslararası güvenlik ortamına etkileri, daha geniş bir perspektiften ele alınmalı ve analiz edilmelidir.

Bunlara ek olarak, polimer nanolifler, biyolojik ve kimyasal savaş ajanlarının tespiti için akıllı tekstillerdeki potansiyel uygulamaları için araştırılmakta ve savaşta yapay zekânın disiplinler arası doğasını vurgulamaktadır (Al-Abduljabbar ve Farooq, 2022:65). Yapay zekânın savaşta etik etkileri, özellikle otonom silah sistemlerinde görüldüğü gibi, ölümcül güç uygulama kararlarından doğrudan insan müdahalesinin kaldırılmasıyla ilgili bir tartışma konusudur (Wyatt ve Galliot, 2021:527). Dahası, savaşın normalleştirildiği bir dünyada yapay süper zekânın ortaya çıkması, çeşitli teknolojiler tarafından yönlendirilen savaş yoluyla yıkıcı varoluşsal riskler oluşturmaktadır (Carayannis ve Draper, 2022:2681).

Yapay zekânın modern savaşa entegrasyonunun askerî strateji, istihbarat, etik ve uluslararası güvenlik için geniş kapsamlı etkileri vardır. Hibrit savaşta yapay zekânın artan önemi, askerî güç

üzerindeki dönüştürücü etkisi ve otonom silah sistemlerini çevreleyen etik hususlar, yapay zekânın savaşta kullanımına ilişkin kapsamlı tartışmalara ve düzenlemelere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

2. Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejileri

Yapay zekâ teknolojisi, askerî stratejilere giderek daha fazla entegre olmakta ve modern savaş ortamını şekillendirmektedir. Yapay zekânın savaşta kullanımı sadece teknolojik bir ilerleme değil, aynı zamanda uluslar için stratejik bir zorunluluktur. Örneğin Çin, jeopolitik açıdan önemini vurgulayarak ve 2030 yılına kadar teknolojik üstünlük kurmak için bir “Askerî-Sivil Füzyon” stratejisi izleyerek yapay zekânın geliştirilmesi için kapsamlı bir strateji belirlemiştir (Carayannis ve Draper, 2022:2685; Roberts vd., 2020:65). Yapay zekânın savaşta uygulanması, stratejik karar merkezli operasyonlar için yapay zekâ ve otonom sistemlere odaklanan Mozaik Savaş çalışmaları tarafından da ele alınmaktadır (Ravichandran vd., 2021). Yapay zekânın askerî stratejilere entegrasyonu, özellikle hibrit savaş bağlamında etik ve yasal kaygıları gündeme getirmekte, sonuçların ve potansiyel hafifletme stratejilerinin kapsamlı bir analizini gerektirmektedir (Pitman, 2022).

Yapay zekâ alanı ilerlemeye devam ettikçe, savaşın çeşitli yönlerinde de kendine yer bulmuştur. Askerî stratejide ortaya çıkan trendlerden biri de yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin kullanılmasıdır. Bu stratejiler, askerî operasyonları geliştirmek ve optimize etmek için yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonunu içermektedir. Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri, büyük miktarda bilgiyi işlemek ve gerçek zamanlı olarak bilinçli kararlar almak için yapay zekânın makine öğrenimi ve veri analizi gibi yeteneklerinden yararlanmaktadır (Yang vd., 2022: 970; Wang vd., 2022: 5-7).

Yapay zekâ teknolojisinin savaşta kullanımı, geleneksel savaş senaryolarının ötesine geçerek, yörunge bilgilerinin yoğun dağınlıklık bölgelerinde sonar sistemi çıktılarını yorumlamak ve hareketli hedefleri ayırt etmek için çok önemli olduğu Denizaltı Savunma Harbi (ASW) gibi uygulamaları da kapsamaktadır (Onzer ve Hocaoglu, 2021). Elektrik şebekeleri için akıllı sevk sistemlerinin geliştirilmesi, aktif akıllı analiz, karar verme ve yürütme için akıllı uygulamalar sağlayarak yapay zekânın kritik altyapıya entegrasyonunu örneklemektedir. Ayrıca, makine öğrenimi, bilgisayarla görme, doğal dil işleme, robotik ve beyin-makine arayüzlerini kapsayan yapay zekâ teknolojisinin askerî teknolojilerde ve stratejilerde devrim yaratma potansiyeli vurgulanmaktadır (Gaire, 2023: 162).

Askerî kuvvetler yapay zekâ teknolojilerini kullanarak gözetleme sistemleri, uydular, insansız hava araçları ve sensörler dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan veri toplayabilir ve analiz edebilir. Bu veriler daha sonra eyleme geçirilebilir içgörüler üretmek ve durumsal farkındalığı artırmak için kullanılabilir ve böylece savaş alanında daha verimli ve etkili karar verme süreci sağlanabilir. Yapay zekâ belirli görevleri ve süreçleri otomatikleştirmek için de kullanılabilir, bu da insan operatörlerin yükünü azaltır ve onları daha stratejik ve eleştirel düşünme için serbest bırakır (Gaire, 2023:165). Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri, doğruluk, hız ve hassasiyeti artırarak askerî operasyonlarda devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Bu stratejiler, askerî güçlerin değişen savaş alanı koşullarına hızla adapte olmasını, düşman hareketlerini öngörmesini ve kaynak tahsisini optimize etmesini sağlamaktadır (Johnson, 2019:153; Boutin, 2022:137). Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri, veri analizi, otomasyon ve karar alma süreçleri de dahil olmak üzere askerî operasyonları geliştirmek ve optimize etmek için yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonunu içermektedir.

Yapay zekâ teknolojisinin askerî bağlamlarda benimsenmesi, kullanımıyla ilişkili etik sonuçlara ve sistemik risklere odaklanmayı da gerektirmektedir. Yapay zekâ etiği ile ilgili literatür, sistemik risklerin etiği ile ilgilidir. Sistemik risklerin dayatılmasıyla ilgili yapay zekâ

kullanımının ahlaki uygunluğunu vurgular ve yapay zekâ etiği için çıkarımları tartışmak için karmaşıklık etiğine dayanan teorik bir çerçeve önerir (Svetlova, 2022:176). Bununla birlikte savaşta teknolojik ilerlemenin hızlı temposu, silah endüstrisinde yapay zekâ kullanımının ahlaki sonuçları hakkında endişeleri artırmakta, potansiyel risklerin ve etik hususların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojisinin askerî stratejilere entegrasyonu, modern savaşta sadece teknolojik gelişmeleri değil, aynı zamanda etik, yasal ve stratejik etkileri de kapsayan bir paradigma değişikliğini temsil etmektedir. Yapay zekânın askerî bağlamlarda kapsamlı bir şekilde geliştirilmesi ve uygulanması, sorumlu ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak için potansiyel faydalarının, risklerinin ve etik hususların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir.

3. Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejilerinin Ulusal, Bölgesel ve Küresel Güvenlik Çalışmalarına Etkisi

Yapay zekâ, ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik çalışmalarına önemli etkilerde bulunmaktadır. Özellikle yapay zekâ destekli sistemlerin geliştirilmeye başlaması ile istihbarat, siber güvenlik, acil durum yönetimi merkezleri ve ulusal güvenlik hizmetleri gibi alanlarda önemli bir konu olarak kabul edilmesi yaygınlaşmıştır (Ateş, 2022: 110; İsbir ve Kaya, 2022: 602). Yapay zekâ sistemleri yöntemlerinin siber tehditlerin ayırımı ve korunma gibi alanlarda da faaliyet gösterdiği görülmektedir (Demir, 2021: 783). Yapay zekâ teknolojilerinin ulusal güvenlik alanında kullanımı, ülkelerin ontolojik güvenlik algıları üzerinde etkili olması beklenmektedir (Erdoğan, 2021: 3-5).

Yapay zekânın güvenlik ve daha özelinde siber güvenlik alanında yaygın kullanımı dikkat çekici bir hal almaya almıştır. Savaş olgusunda yaşanan dönüşüm ise akıllı stratejilere olan ihtiyacı artırmıştır. Yapay zekânın akıllı askerî stratejiler, savunma politikaları ve güvenlik çalışmaları üzerindeki geniş etkisi çeşitli alanları kapsamaya başlamıştır. Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin etki ettiği bazı önemli alanlar ve olası etkiler aşağıda yer alan tabloda görselleştirilmiştir.

Tablo 1: Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejilerinin Etki Ettiği Alanlar

Etki Alanı	Etkisi
Operasyonel Etki ve Verimlilik	Yapay zekâ, askerî operasyonların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde hızlı karar alma ve daha verimli kaynak kullanımı sağlayabilir.
İstihbarat ve Keşif Faaliyetleri	Yapay zekâ, büyük veri analitiği ve öğrenme algoritmalarıyla daha doğru ve hızlı istihbarat toplama süreçleri sunar. Keşif faaliyetlerini iyileştirerek öngörülebilirlik sağlayabilir.
Savaş Simülasyonları ve Strateji Geliştirme	Yapay zekâ destekli simülasyonlar, stratejilerin farklı senaryolarda test edilmesine ve geliştirilmesine olanak tanır. Stratejik planlamayı daha etkili hale getirebilir.
Askerî Otomasyon ve Savunma Sistemleri	Yapay zekâ, otomatik savunma sistemleri ve askerî teknolojilerde kullanılarak, sistemlerin daha etkili ve verimli çalışmasına veya insan etkileşiminin azalmasına yardımcı olabilir.
Etiğin ve Hukukun Yeniden Değerlendirilmesi	Otonom silah sistemleri gibi yapay zekâ destekli teknolojiler, etik ve hukuki tartışmaları beraberinde getirebilir.

Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Dengeleri	Yapay zekâ kullanımı, uluslararası güvenlik dinamiklerini değiştirerek devletler arası ilişkilerde güç dengelerini ve stratejik ittifakları etkileyebilir.
Siber Güvenlik ve Tehditler	Yapay zekâ, siber güvenlik alanında hem savunma hem de saldırı amaçlı kullanılabilir. Bu durum, siber güvenlik politikalarını ve tehditleri önleme stratejilerini etkileyebilir.

Kaynak: (Johnson, 2019; Zeadally, 2020; Tariq vd., 2021; Wang vd., 2022)

Tablo 1, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin geniş yelpazedeki etkilerini ve güvenlik çalışmalarına olan katkılarını özetlemektedir. Her bir etki alanı, güvenlik politikaları ve stratejileri üzerindeki potansiyel etkileri açısından önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri, güvenlik alanında büyük değişimler getirebilirken, etik, hukuk ve uluslararası ilişkiler gibi birçok alanda yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu değişimler ve tartışmalar, gelecekteki güvenlik politikalarının oluşturulması ve ulusal, bölgesel ve küresel güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle, yapay zekânın bu alanlardaki etkileri yakından takip edilmeli ve dengeli bir şekilde değerlendirilmelidir.

3.1. Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejilerinin Ulusal Güvenlik Çalışmalarına Etkisi

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal güvenlik çalışmalarına etkisi oldukça derin ve çok yönlüdür. Bu etki, ulusal güvenlik politikaları ve stratejilerinin pek çok yönünü etkilemektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal güvenlik çalışmalarına etkisi üzerine bazı önemli noktalar aşağıdaki gibi kategorize edilip sıralanmıştır (Gill, 2019; Al-Suqri ve Gillani, 2022):

- **İstihbarat ve Tehdit Analizi:** Yapay zekâ, büyük veri analizi ve derin öğrenme algoritmalarıyla istihbarat toplama ve tehdit analizi süreçlerini geliştirir. Bu sayede, ulusal güvenlik tehditleri daha hızlı ve doğru bir şekilde tanımlanabilir.
- **Operasyonel Etkinlik ve Güç Projeksiyonu:** Yapay zekâ, askerî operasyonların planlanması ve yürütülmesinde operasyonel verimliliği artırabilir. Ayrıca, savunma güçlerinin daha etkin bir şekilde projeksiyonunu sağlayarak, ulusal güvenliği destekleyebilir.
- **Siber Güvenlik ve Savunma:** Yapay zekâ, siber güvenlik alanında hem saldırıları tespit etme hem de savunma stratejilerini geliştirme konusunda büyük öneme sahiptir. Bu, ulusal altyapının siber saldırılara karşı daha güçlü bir duruma getirilmesine yardımcı olabilir.
- **Eğitim ve Personel Performansı:** Yapay zekâ destekli sistemler, personel eğitimi ve performansını artırabilir. Askerî personelin eğitim süreçlerinde ve karar verme süreçlerinde yapay zekâ destekli teknolojilerin kullanılması, ulusal güvenliği güçlendirebilir.
- **Etik ve Hukuki Yönler:** Yapay zekâ destekli savaş stratejileri, etik ve hukuki boyutlarda tartışmalara neden olabilir. Otonom silah sistemleri gibi teknolojilerin ulusal güvenlik üzerindeki etkileri, bu alanda etik ve hukuki standartların yeniden değerlendirilmesini gündeme getirebilir.
- **Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Dengeler:** Yapay zekâ kullanımının ulusal güvenlik üzerindeki etkisi, uluslararası ilişkilerde güç dengelerini etkileyebilir. Bir ülkenin yapay zekâ kapasitesi, uluslararası alanda stratejik bir avantaj sağlayabilir veya ittifakları yeniden şekillendirebilir.

Yukarıda sıralanan maddeler yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin, ulusal güvenlik çalışmalarında önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, bu teknolojilerin kullanımıyla ilgili etik, hukuki ve stratejik konuların dikkatle değerlendirilmesi, ulusal güvenliğin korunmasında ve güçlendirilmesinde kritik öneme sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

3.2. Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejilerinin Bölgesel Güvenlik Çalışmalarına Etkisi

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin bölgesel güvenlik çalışmalarına olan etkisi, bölgesel dinamikleri ve çeşitli ülkeler arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkilemektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde bölgesel güvenlik çalışmalarına etkileri üzerine bazı önemli noktalar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Horowitz, 2018; Morgan vd., 2020; Kania, 2022):

- **Sınır Güvenliği ve Kontrol:** Yapay zekâ, bölgesel sınır güvenliği ve kontrolünde kullanılarak sınır bölgelerindeki tehditleri tespit etme ve izleme kapasitesini artırabilir. Bu, bölgesel güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunabilir.
- **Bölgesel İstikrar ve Çatışma Yönetimi:** Yapay zekâ destekli sistemler, bölgesel çatışma ortamlarında istikrarı desteklemeye yardımcı olabilir. Özellikle çatışma bölgelerinde tehditlerin daha hızlı tespit edilmesi ve çatışmaların daha etkin bir şekilde yönetilmesi için kullanılabilir.
- **Bölgesel İşbirliği ve Diplomasi:** Yapay zekâ, bölgesel güvenlik açısından iş birliği ve diplomasiyi etkileyebilir. Ülkeler arasında ortak tehditlerin tespiti ve buna karşı koordineli önlemler alınması için yapay zekâ destekli istihbarat ve analitik sistemler kullanılabilir.
- **Siber Güvenlik ve Tehditler:** Yapay zekâ, bölgesel düzeyde siber güvenlik tehditlerini ele almak için kullanılabilir. Bu, bölgesel altyapının siber saldırılara karşı daha dirençli hale getirilmesine olanak sağlar.
- **Bilgi ve İstihbarat Paylaşımı:** Yapay zekâ destekli sistemler, bölgesel güvenlik açısından önemli olan bilgi ve istihbarat paylaşımını artırabilir. Bu, bölge ülkeleri arasında daha etkili bir iş birliği ve bilgi akışını teşvik edebilir.
- **Gözetim ve Denetim:** Yapay zekâ, bölgesel düzeyde gözetim ve denetim kapasitesini artırabilir. Özellikle askerî güçlerin faaliyetlerinin izlenmesi ve anlaşmaların denetlenmesi konusunda daha etkin bir rol oynayabilir.

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin bölgesel güvenlik çalışmalarına etkisi, bölgesel dinamikleri ve çeşitli ülkeler arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkilemektedir. Bu teknolojinin bölgesel güvenlik alanında nasıl uygulandığına dair bazı örnekler incelendiğinde, dünya genelinde benimsenen çeşitli yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin, ABD'nin yapay zekâ destekli insansız hava araçlarıyla yürüttüğü operasyonlar, bölgesel çatışma ortamlarında istikrarı desteklemeye yardımcı olmuştur. Benzer şekilde, İsrail'in siber güvenlik alanında yapay zekâ kullanımı, bölgesel altyapının siber saldırılara karşı daha dirençli hale getirilmesine olanak sağlamıştır. Güney Kore'nin sınır güvenliği ve kontrolünde yapay zekâyı kullanarak sınır bölgelerindeki tehditleri tespit etme ve izleme kapasitesini artırması, bölgesel güvenliğin sağlanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Yukarıda sıralanan olası etkiler, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin bölgesel güvenlik çalışmalarında sağlayabileceği potansiyeli göstermektedir. Ancak, bölgesel düzeyde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımıyla ilgili etik, hukuki ve siyasi konuların dikkatlice ele alınması ve bölge ülkeleri arasındaki güven artırıcı önlemlerin vurgulanması gerekmektedir.

3.3. Yapay Zekâ Destekli Akıllı Savaş Stratejilerinin Küresel Güvenlik Çalışmalarına Etkisi

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin küresel güvenlik çalışmalarına olan etkisi, uluslararası ilişkilerde, küresel güvenlik dinamiklerinde ve uluslararası toplumun genelinde bir dizi etkiye sahiptir. Literatürde yer alan çalışmalar bu etkileri aşağıdaki gibi özetlemektedir (Goldstein, 2005; Chehabeddine ve Tvaronavičienė, 2020; Stone vd., 2022):

- **Uluslararası İlişkilerde Değişen Dinamikler:** Yapay zekâ, küresel düzeyde devletlerarası ilişkilerin dinamiklerini değiştirebilir. Yapay zekâ kapasitesi, bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki gücünü artırabilir ve stratejik etkileşimleri yeniden şekillendirebilir.
- **Küresel Güç Dengeleri ve Askerî Yetenekler:** Yapay zekâ destekli askerî stratejiler, küresel güç dengelerini etkileyebilir. Teknolojiye erişim ve yapay zekâ tabanlı askerî yetenekler, bir ülkenin askerî gücünü ve küresel etkisini artırabilir.
- **Uluslararası Güvenlik ve İstikrar:** Yapay zekâ, uluslararası güvenliği etkileyebilir. Terörle mücadele, siber güvenlik, uluslararası çatışmaların yönetimi gibi alanlarda yapay zekâ destekli stratejiler, küresel istikrarı artırmak için kullanılabilir.
- **Siber Güvenlik ve Küresel Tehditler:** Yapay zekâ, siber güvenlik alanında küresel tehditlere karşı daha etkin bir savunma sağlayabilir. Uluslararası altyapıların siber saldırılara karşı korunması için yapay zekâ tabanlı savunma sistemleri geliştirilebilir.
- **Uluslararası Anlaşmalar ve Normlar:** Yapay zekâ destekli teknolojilerin kullanımıyla ilgili uluslararası anlaşmalar ve normlar belirlenmelidir. Otonom silah sistemleri gibi teknolojiler, uluslararası toplumun etik ve hukuki standartları konusunda tartışmalara yol açabilir.
- **Küresel Tehditlerin Tahmini ve Önlenmesi:** Yapay zekâ, küresel düzeyde terörizm, iklim değişikliği, salgın hastalıklar gibi küresel tehditlerin daha etkin bir şekilde tahmin edilmesi ve önlenmesine yardımcı olabilir.

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin küresel açıdan etkileri incelendiğinde ABD'nin yapay zekâ destekli stratejik planlama ve karar alma süreçlerinde kullanımının, ülkenin uluslararası arenadaki konumunu güçlendirdiği görülmektedir. Rusya'nın yapay zekâ tabanlı siber saldırı kapasitesi incelendiğinde, uluslararası ilişkilerde yeni bir güvenlik dinamiği oluşturduğu görülmektedir. Çin'in yapay zekâ destekli askerî teknolojilerdeki ilerlemesine bakıldığında, ülkenin küresel askerî etkisini artırmış ve küresel güç dengelerini yeniden şekillendirmiş olduğu dikkatleri çekmektedir. Benzer bir şekilde Avrupa Birliği'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik politikalarının, uluslararası altyapıların siber saldırılara karşı korunmasında etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda sıralanan noktalar, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin küresel güvenlik çalışmalarına katkılarını göstermektedir. Yapay zekâ teknolojilerin uluslararası düzeyde kullanımı ve etkileri, uluslararası iş birliği, normatif çerçeveler ve etik sorunlar gibi birçok alanda dikkatlice değerlendirilmelidir. Küresel güvenlik açısından yapay zekâ teknolojisinin potansiyeli ve riskleri dengeli bir şekilde ele alınmalıdır. BM tarafından yapay zekâ destekli silah sistemlerinin uluslararası kullanımıyla ilgili normlar belirlenmelidir. Otonom silah sistemleri gibi teknolojiler, uluslararası toplumun etik ve hukuki standartları konusunda tartışmalara yol açabilir. Bu sebeple tartışmaların önüne geçilmelidir.

Sonuç

Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik çalışmalarına olan etkisi, modern güvenlik paradigmasını derinlemesine etkilemektedir. Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik çalışmalarına etkisi oldukça geniş kapsamlı ve çok yönlüdür. Bu teknolojiler, güvenlik alanında önemli değişimleri yol açmaktadır ve gelecekte güvenlik politikalarının şekillenmesinde belirleyici olacaktır.

öngörülmektedir. Bu teknolojilerin ortaya koyduğu potansiyel, güvenlik sektöründe önemli dönüşümlere yol açmaktadır.

Bu çalışmada, yapay zekâ destekli stratejilerin ulusal düzeyde askerî operasyonların etkinliğini artırma, istihbarat toplama ve analiz süreçlerini geliştirme, siber güvenlik tehditlerine karşı önlemleri güçlendirme ve savunma sistemlerini iyileştirme konusundaki etkileri incelenmiştir. Yapay zekâ destekli stratejilerin ulusal düzeydeki etkisi, askerî operasyonların etkinliğini artırma, istihbarat toplama ve analiz süreçlerini hızlandırma, siber güvenlik önlemlerini güçlendirme ve askerî sistemlerin daha verimli çalışmasını sağlama gibi alanlarda görülmektedir. Bunlar, ulusal savunma kapasitesinin ve güvenliğin güçlendirilmesinde önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Bölgesel düzeyde etkisi açısından ise, bu stratejilerin sınır güvenliği, çatışma yönetimi, bölgesel iş birliği ve istikrar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Bölgesel düzeyde yapay zekâ destekli stratejilerin etkisi, sınır güvenliği, bölgesel istikrar, çatışma yönetimi ve bölgesel iş birliği gibi konularda farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Bu teknolojilerin bölgesel güvenliğin geliştirilmesinde ve çatışma bölgelerindeki durumların daha etkin bir şekilde yönetilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Yapay zekâ teknolojilerinin küresel düzeyde uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri, güç dengelerini, uluslararası güvenlik iş birliğini ve siber tehditlerle mücadeleyi nasıl şekillendirebileceği çalışmada ayrıca ele alınmıştır. Küresel düzeyde karşılaşılan etkiler yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin uluslararası ilişkilerdeki dengeleri, güç dağılımlarını ve uluslararası güvenlik iş birliğini etkileyeceği yönündedir. Bu teknolojilerin etkin kullanımı, uluslararası güvenliğin sağlanması, siber tehditlere karşı mücadele ve uluslararası anlaşmaların geliştirilmesi gibi küresel güvenlik zorluklarına çözüm getirebilir.

Yapay zekâ teknolojilerinin olası etkilerinin yanında yapay zekâ destekli stratejilerin kullanımıyla ilgili etik, hukuki ve siyasi sorunlar da göz ardı edilmemelidir. Bu teknolojilerin etik standartlar ve uluslararası yasal çerçeveler çerçevesinde kullanılması, yanlış kullanım risklerini en aza indirmek için hayati önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri, güvenlik alanında önemli bir katalizör rolü üstlenmektedir. Bu teknolojilerin etkin kullanımıyla, ulusal, bölgesel ve küresel düzeydeki güvenlik tehditleriyle mücadele etme kapasitesi artabilir. Ancak, bu stratejilerin kullanımıyla ilgili etik, hukuki ve siyasi konuların dikkate alınması gerektiği unutulmamalıdır. Bu teknolojilerin doğru ve dengeli bir şekilde yönetilmesi, güvenli bir gelecek için kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin kullanımının, daha geniş çapta insanlığın refahı ve güvenliği için yönlendirici bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejileri, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde güvenlik çalışmalarını şekillendirecek ve önümüzdeki dönemde güvenlik politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu teknolojilerin akıllıca ve dengeli bir şekilde yönetilmesi, daha güvenli bir dünya için kritik önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Al-Abduljabbar, A. and Farooq, I. (2022). Electrospun Polymer Nanofibers: Processing, Properties, and Applications. *Polymers*, 15(1), 65. <https://doi.org/10.3390/polym15010065>
- Al-Suqri, M. N., and Gillani, M. (2022). A Comparative Analysis of Information and Artificial Intelligence Toward National Security. *IEEE Access*, 10, 64420-64434.
- Aslan, F. and Subasi, A. (2022). A Different Perspective to Artificial Intelligence Technologies from Nursing Education and Nursing Process Perspective. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 4(3), 153-158. <https://doi.org/10.48071/sbuhemsirelik.1109187>
- Ateş, A. (2022). Havacılık Güvenliği ve İnsan Hakları Bağlamında Hak-Güvenlik Paradoksu. *International Journal of Aeronautics and Astronautics*, 3(3), 110-119. <https://doi.org/10.55212/ijaa.1191700>
- Aylak, B., Oral, O., ve Yazıcı, K. (2020). Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Tekniklerinin Lojistik Sektöründe Kullanımı. *El-Cezeri Fen ve Mühendislik Dergisi*. <https://doi.org/10.31202/ecjse.776314>
- Başçillar, M., Karataş, M., and Pak, M. (2022). Social Algorithms In The Digital Age: Artificial Intelligence and Social Work. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(56), 539-565. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1081060>
- Başkaya, F. and Karacan, H. (2022). The Impact of Artificial Intelligence-Based Systems on Personal Data Privacy: A Study on Chatbots. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 15(4), 481-491. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.1053803>
- Boutin, B. (2022). State Responsibility in Relation to Military Applications of Artificial Intelligence. *Leiden Journal of International Law*, 36(1), 133-150. <https://doi.org/10.1017/s0922156522000607>
- Burger, B., Kanbach, D., & Kraus, S. (2023). The role of narcissism in entrepreneurial activity: a systematic literature review. *Journal of Enterprising Communities People and Places in the Global Economy*, 18(2), 221-245. <https://doi.org/10.1108/jec-10-2022-0157>
- Burger, B., Kanbach, D., Kraus, S., Breier, M., & Corvello, V. (2023). On the use of ai-based tools like chatgpt to support management research. *European Journal of Innovation Management*, 26(7), 233-241. <https://doi.org/10.1108/ejim-02-2023-0156>
- Cao, X. and Liu, X. (2022). Artificial intelligence-assisted psychosis risk screening in adolescents: practices and challenges. *World Journal of Psychiatry*, 12(10), 1287-1297. <https://doi.org/10.5498/wjp.v12.i10.1287>
- Carayannis, E. and Draper, J. (2022). Optimising Peace Through a Universal Global Peace Treaty to Constrain The Risk of War From A Militarised Artificial Superintelligence. *Ai & Society*, 38(6), 2679-2692. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01382-y>
- Cehabeddine, M., and Tvaronavičienė, M. (2020). Securing Regional Development. *Insights into Regional Development*, 2(1), 430-442.
- Cıbaroğlu, M. ve Yalçınkaya, B. (2019). Belge ve Arşiv Yönetimi Süreçlerinde Büyük Veri Analitiği ve Yapay Zekâ Uygulamaları. *Bilgi Yönetimi*, 2(1), 44-58. <https://doi.org/10.33721/by.570634>
- Demir, F. (2021). Siber Saldırı Tespiti İçin Makine Öğrenmesi Yöntemlerinin Performanslarının İncelenmesi. *Balikesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 782-791. <https://doi.org/10.25092/baunfbed.876338>
- Enholm, I., Papaııannidis, E., Mikalef, P., & Krogstie, J. (2021). Artificial intelligence and business value: a literature review. *Information Systems Frontiers*, 24(5), 1709-1734. <https://doi.org/10.1007/s10796-021-10186-w>
- Erdođdu, S. (2021). China's Ontological Security Perception in the Context of Artificial Intelligence Competition. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-10. <https://doi.org/10.51524/uhusbad.969764>

- Gaire, U. (2023). Application of Artificial Intelligence in The Military: An Overview. *Unity Journal*, 4(01), 161-174. <https://doi.org/10.3126/unityj.v4i01.52237>
- George, G. and Thomas, D. (2019). Integration of artificial intelligence in human resource. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(2), 5069-5073. <https://doi.org/10.35940/ijitee.I3364.129219>
- Gill, A. S. (2019). Artificial Intelligence and International Security: The Long View. *Ethics & International Affairs*, 33(2), 169-179.
- Goldstein, A. (2005). *Rising To The Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford University Press.
- Gonçalves, C. (2020). Cyberspace and Artificial Intelligence: The New Face Of Cyber-Enhanced Hybrid Threats. Evon Abu-Taieh, Abdelkrim El Mouatasim and Issam H. Al Hadidhttps (Ed.). *Cyberspace*. [/doi.org/10.5772/intechopen.88648](https://doi.org/10.5772/intechopen.88648)
- Horowitz, M. C. (2018). Artificial Intelligence, International Competition, and The Balance of Power, *Texas National Security Review*, 1(3), <https://doi.org/10.15781/T2639KP49>
- İsbir, B. ve Kaya, A. (2022). Güvenlik ve Acil Durum Koordinasyon Merkezi (Gamer) ve Yapay Zekânın Afetlerde Uygulanabilirliği. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 601-622. <https://doi.org/10.35341/afet.1102768>
- Johnson, J. (2019). Artificial Intelligence & Future Warfare: Implications for International Security. *Defense & Security Analysis*, 35(2), 147-169.
- Kania, E. B. (2022). Artificial Intelligence in China's Revolution in Military Affairs. *Defence Innovation and the 4th Industrial Revolution* (pp. 65-92). Routledge.
- Karabulut, A. ve Değer F. (2015) İstihbaratta Yapay Zekâ Teknolojisi ve İletişim Güvenliği, Yılmaz, S. (Ed.) *İstihbarat Dünyası*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Mariani, M., Perez-Vega, R., & Wirtz, J. (2021). Ai in marketing, consumer research and psychology: a systematic literature review and research agenda. *Psychology and Marketing*, 39(4), 755-776. <https://doi.org/10.1002/mar.21619>.
- Mehta, P., Jebarajakirthy, C., Maseeh, H., Anubha, A., Saha, R., & Dhanda, K. (2022). Artificial intelligence in marketing: a meta-analytic review. *Psychology and Marketing*, 39(11), 2013-2038. <https://doi.org/10.1002/mar.21716>.
- Morgan, F. E., Boudreaux, B., Lohn, A. J., Ashby, M., Curriden, C., Klima, K., and Grossman, D. (2020). Military applications of artificial intelligence. *Santa Monica: RAND Corporation*.
- Onzer, E. and Hocaoglu, A. (2021). Robust Model-Dependent Poisson Multi Bernoulli Mixture Trackers For Multistatic Sonar Networks. *Ieee Access*, 9, 163612-163624. <https://doi.org/10.1109/access.2021.3134173>
- Ouyang, Y., Deng, P., Shi, B., and Gao, T. (2023). Target Detecting Deep Neural Network Countermeasure Technology for Space-Based Remote Sensing and its Application to Mobile Radar. <https://doi.org/10.1117/12.2667710>
- Pitman, L. (2022). Perfect Strangers: Legal and Ethical Aspects of AI in Hybrid Warfare. Ilija Djugumanov, Metodi Hadji-Janev (Ed.) Volume 155: *Practical Applications of Advanced Technologies for Enhancing Security and Defense Capabilities: Perspectives and Challenges for the Western Balkans* (s.32-43). IOS Press Ebooks. <https://doi.org/10.3233/nhsdp220004>
- Ravichandran, R., Chong, C., and Smith, R. (2021). Artificial Intelligence and Machine Learning: A Perspective on Integrated Systems Opportunities and Challenges for Multi-Domain Operations. Proceedings Volume 11746, Artificial Intelligence and Machine Learning for Multi-Domain Operations Applications III. <https://doi.org/10.1117/12.2587216>
- Roberts, H., Cows, J., Morley, J., Taddeo, M., Wang, V., and Floridi, L. (2020). The Chinese Approach to Artificial Intelligence: An Analysis of Policy, Ethics, and Regulation. *AI & Society*, 36(1), 59-77. <https://doi.org/10.1007/s00146-020-00992-2>

- Sinagra, E., Badalamenti, M., Maida, M., Spadaccini, M., Maselli, R., Rossi, F., ... & Anderloni, A. (2020). Use of artificial intelligence in improving adenoma detection rate during colonoscopy: might both endoscopists and pathologists be further helped. *World Journal of Gastroenterology*, 26(39), 5911-5918. <https://doi.org/10.3748/wjg.v26.i39.5911>
- Stone, P., Brooks, R., Brynjolfsson, E., Calo, R., Etzioni, O., Hager, G., ... and Teller, A. (2022). *Artificial Intelligence and Life in 2030: The one Hundred Year Study on Artificial Intelligence*. ArXiv Preprint arXiv:2211.06318.
- Svetlova, E. (2022). AI Ethics and Systemic Risks in Finance. *AI and Ethics*, 2(4), 713-725. <https://doi.org/10.1007/s43681-021-00129-1>
- Şuşnea, E. and Buţă, I. (2021). Artificial Intelligence in Hybrid Warfare: A Literature Review and Classification. *Strategies Xxi- Security and Defense Faculty*, 17(1), 294-302. <https://doi.org/10.53477/2668-2001-21-37>
- Tariq, M. U., Poulin, M., and Abonamah, A. A. (2021). Achieving Operational Excellence Through Artificial Intelligence: Driving Forces and Barriers. *Frontiers in Psychology*, 12, 686624.
- Turan, T., Turan, G., and Küçükşille, E. (2022). Ethics of Artificial Intelligence: Impact on Society. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 292-299. <https://doi.org/10.29048/makufebed.1058538>
- Umbrello, S. (2022). Editorial for The Special Issue on Meaningful Human Control and Autonomous Weapons Systems. *Information*, 13(5), 215. <https://doi.org/10.3390/info13050215>
- Wang, Y., Skeete, J. P., and Owusu, G. (2022). Understanding the Implications of Artificial Intelligence on Field Service Operations: A Case Study of BT. *Production Planning & Control*, 33(16), 1591-1607.
- Wang, Y., Wang, T., Wang, J., Zhou, X., and Liu, R. (2022). Military Chain: Construction of Domain Knowledge Graph of Kill Chain Based on Natural Language Model. *Mobile Information Systems*, 1-11. <https://doi.org/10.1155/2022/7097385>
- Wyatt, A. and Galliot, J. (2021). An Empirical Examination of The Impact of Cross-Cultural Perspectives on Value Sensitive Design for Autonomous Systems. *Information*, 12(12), 527. <https://doi.org/10.3390/info12120527>
- Yang, K., Xia, B., Chen, G., Yang, Z., and Li, M. (2022). Multi-Objective Optimization of Operation Loop Recommendation For Kill Web. *Journal of Systems Engineering and Electronics*, 33(4), 969-985. <https://doi.org/10.23919/jsee.2022.000094>
- Yılmaz, Y., Yılmaz, D., Yıldırım, D., Korhan, E., ve Kaya, D. (2021). Yapay Zekâ ve Sağlıkta Yapay Zekânın Kullanımına Yönelik Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(3), 297-308. <https://doi.org/10.22312/sdusbed.950372>
- Zhang, H., Meng, D., Cai, S., Guo, H., Chen, P., Zheng, Z., ... & He, Y. (2021). The application of artificial intelligence in lung cancer: a narrative review. *Translational Cancer Research*, 10(5), 2478-2487. <https://doi.org/10.21037/tcr-20-3398>

BİLGİ SAVAŞINDA MANİPÜLASYON VE JEOPOLİTİK KODLARI

MANIPULATION AND GEOPOLITICAL CODES IN INFORMATION WARFARE

Öz

Bu makalede; karar verme sürecini yöneten karar verici aktörlerin ve bunları işleyen mekanizmalarının infosferde yön kaybına uğratılması, zeki insanlara yanlış kararlar verdirilmesinin nedenleri ele alınmaktadır. Resmi söylemin inanırlılığını kaybettiği ve gerçeğin çürütüldüğü bilgi ve zihin katmanında stratejik öznenin nasıl yön kaybına uğratıldığı, bilgi savaşında hedef alınan devlet ve toplulukların post-modern jeopolitik tasarındaki yeri değerlendirilmektedir. Makalede ağların çökertildiği, yıkıcı sonuçların hedeflendiği (subversion) ağ savaşları konusu ile bilgi savaşının hâkim siyasi otoriteler tarafından iç politikada kullanımı inceleme dışı tutulmuştur.

Oğuzhan ERGÜN*

* Doç. Dr., E. Kur. Alb. MSÜ
Öğretim Görevlisi

E-posta/E-mail:
oguzhanergun@gmail.com

Orcid: 0000-0002-6917-0871

Yirminci yüzyılın sonundan itibaren dilsel ve kültürel dönüşümden etkilenen jeopolitik evren, jeopolitik tasarımın oluşturulmasında siber uzayın sanal (mücerret, soyut) sahasını kullanarak "infosfer ve noosfer" katmanlarında sosyal ve siyasal etki üretmeye başlamıştır. Böylece güç siyasetinin öngördüğü çıkarlara uygun olarak yer kürenin şekillendirilmesinde jeolojik katmana ek katmanlar güç mücadelesinde yer almıştır. Yeniçağın savaş ve çatışmaları ilhamını zamanın ruhundan alarak nitelik değiştirmekte yeni güvenlik anlayışı farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Savaşı, Siber Savaş, Sosyal Manipülasyon, Hakikatin Çürümesi, Sanal Sosyal Savaş.

Abstract

This article explores the disorientation in decision-makers' infosphere and the systems that process these events, resulting in misguided decisions made by intelligent individuals. It discusses the erosion of credibility in official discourse and the denial of truth at the information and cognitive levels, as well as how strategic subjects are misled in the realm of information warfare, considering the position of targeted states and communities within the post-modern geopolitical design. The study excludes consideration of network conflicts, in which networks are collapsed with disastrous consequences targeted at subversion, as well as the use of information warfare by dominant political authorities in domestic politics.

Since the late 20th century, the geopolitical universe, influenced by linguistic and cultural transformations, has begun to generate social and political impact within the "infosphere and noosphere" layers by incorporating the virtual (abstract) domain of cyberspace into the creation of geopolitical designs. Thus, additional layers to the geological stratum have entered the struggle for power in shaping the Earth in accordance with the interests envisioned by power politics, indicating a shift in the nature of contemporary wars and conflicts motivated by the zeitgeist and a differentiated understanding of security

Keywords: Information Warfare, Cyber Warfare, Social Manipulation, Decay of Truth, Virtual Social Conflict.

Başvuru/Submitted: 24.03.2024¹

Kabul/Accepted: : 29.03.2024

¹ Yazar makalesini 17.03.2024 tarihinde dergimize göndermiş, hakem düzeltmeleri sonrası dosyayı yüklerken sehven makalesini geri çekmiş ve makalenin düzenlenmiş halini 24.03.2024 tarihinde tekrar yüklemiştir. Yapılan düzeltmelerin kontrolü hakemler tarafından sağlandıktan sonra makalenin yayımlanması uygun bulunmuştur.

Giriş

Bilgi evreninin bir yanında mücadeleye yön veren kavramsal alan; basın-yayın, sosyal medya, hükümetin mesajları ve kamu diplomasisi faaliyetleri, internet üzerinden tüm iletişim ve yayın ağlarını kapsamaktadır. Bu alan bireylerin bilgiyle etkileşime girme yolları, bu mecraları besleyen tüm bilgi üretim kanalları, bilgi savaşı ve sosyal etkileşimin ortaya çıktığı alandır. Öteki yanda iletişimin sağlandığı ağ merkezleri ve etkileşim kanallarının fiziki yapısı, subversiyon (yıkıcı etki) (ağ savaşları) tehdidi altında bulunmaktadır. Günümüz gelişmiş toplumlarının tamamen bağımlı olma yolunda ilerlediği büyük veri tabanlarının (Big Data), algoritmaların ve bilgisayarlı, bilgisayar destekli veya bilgisayara bağımlı şeylerden oluşan ağların işleyişini çarpıtma ve bunlara zarar verme fırsatı, ağ savaşları boyutunda yer almaktadır. Siber uzay ise bir tanıma göre birçok yazılım ve donanım elemanlarının toplamıdır. Bunların arasında internet, iletişim ağları, elektronik komuta sistemleri, cep telefonları yazılım altyapılı telsizler, cep telefonları enerji hatları ağları, uydular sistemleri, insansız hava araçları sistemleri ve dış dünyaya kapalı askerî ağlar gibi yapılar bulunmaktadır (Akyazı, 2013:216).

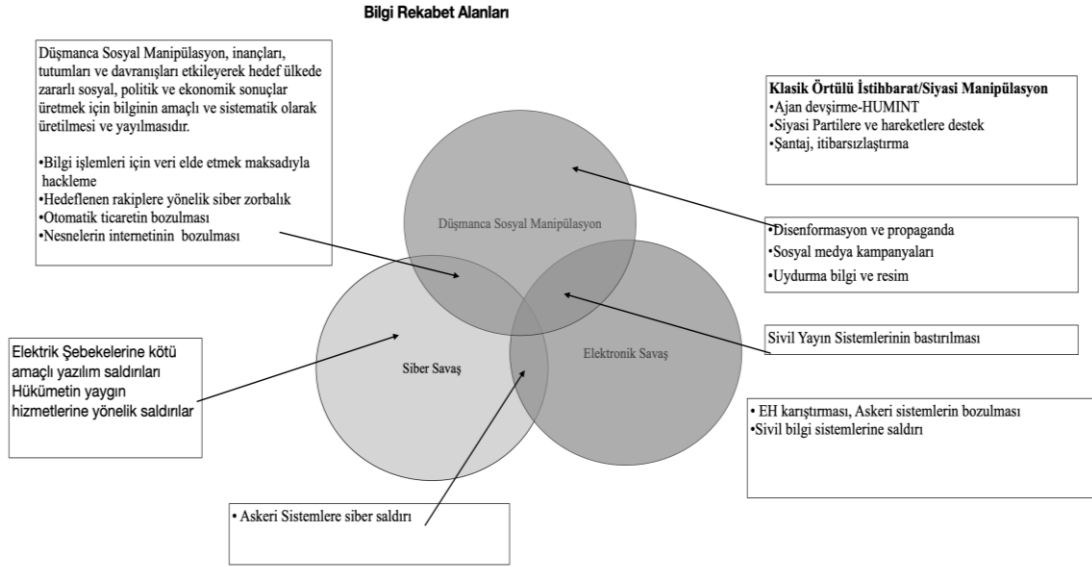
Manipülasyon, RAND şirketinin topladığı tanımıyla bilgi savaşının en etkili aparatı olarak öne çıkmaktadır: “Hedef ülkede inançları, tutumları ve davranışları etkileyerek zararlı sosyal, politik ve ekonomik sonuçlar üretmek için bilginin amaçlı, sistematik olarak üretilmesi ve yayılmasıdır” (RAND, 2019:15).

Manipülasyonun iç politikaya yönelik kullanımı ise kamu diplomasisinin farklı bir boyutunu teşkil etmekte ve iç siyasette politik rakiplere yönelik olarak aynı zamanda toplumu şekillendirmekte kullanılmaktadır. Ezcümle siber evrende gerçekleşen iki büyük mücadele alanını bilgi savaşı ve ağ savaşları boyutu oluşturmaktadır. Bilgi savaşı ve bilgiye dayalı sosyal manipülasyon geleneksel olarak, inançları etkilemek için söylemi yaymaya odaklanmıştır.

Bilgi ortamı, bilgiyi toplayan, işleyen, yayan veya ona göre hareket eden bireylerin, kuruluşların ve sistemlerin toplamıdır. Bir toplumun bilgi ortamı o toplumun infosferi olarak adlandırılmaktadır. Bilgi ortamının bireyler, kuruluşlar ve sistemlerle sürekli etkileşim halinde olan birbiriyle ilişkili boyutları vardır. Bu boyutlar fiziksel, bilgisel ve bilişsel olarak bilinir. Fiziksel boyut, bireylerin ve kuruluşların etki yaratmasını sağlayan komuta ve kontrol (C2) (Komuta-Kontrol) sistemlerinden, kilit karar vericilerden ve destekleyici altyapıdan oluşur. Bu boyut, fiziksel platformların ve bunları birbirine bağlayan iletişim ağlarının bulunduğu boyuttur. Fiziksel boyut, insanları, C2 tesislerini, gazeteleri, kitapları, mikrodalga kulelerini, bilgisayar işlem birimlerini, dizüstü bilgisayarları, akıllı telefonları, tablet bilgisayarları veya ampirik ölçüme tabi olan diğer nesnelere içerir, ancak bunlarla sınırlı değildir. Fiziksel boyut yalnızca askerî ve hatta ulus temelli sistem ve süreçlerle sınırlı değildir; ulusal, ekonomik ve coğrafi sınırların ötesinde birbirine bağlanan etkisiz hale getirilebilen bir ağıdır.

Bilgi boyutu, bilginin nerede ve nasıl toplandığını, işlendiğini, saklandığını, yayıldığını ve korunduğunu belirtir. Bilişsel boyut, bilgiyi ileten, alan, yanıt veren veya bilgi üzerinde hareket edenlerin zihinlerini kapsar (Noosfer) (Information Operation 2012:I-1). Bilgi boyutunda Şekil 1’de görüldüğü gibi Bilgi Rekabet Alanları bulunmaktadır.

Şekil 1. Bilgi Rekabet Alanları

Kaynak: *Düşmanca Sosyal Manipülasyon: Mevcut Gerçekler ve Yükselen Eğilimler*, RAND, 2019:16

Bilgi evreni her zaman mücadelelere sahne ve konu olmuştur. Özellikle yaşadığımız dönemde; parçalanma, yankı odaları ve trolleme etiği gibi farklılaşan eylem türleri ve yapılar diğer dönemlerden önemli farklılıklar içermektedir. Bilginin belirli ellerde toplanması ayrı bir manipülasyon kaynak havuzunu oluşturmaktadır. Bilgi piyasası veri yönetimi ve bilgi işlemeye yönelik ilgili sistemler ve platformlar beş mega şirkette toplanmış bulunmaktadır: firmaların her biri birçok ilgili şirkete sahiptir ve ana şirketleri Apple, Google (Alphabet), Amazon, Facebook ve Microsoft oluşturmaktadır. Bu şirketlerden Google, navigasyon uygulaması Waze, Youtube ve Nest'in (akıllı ev ürünleri şirketi), Facebook ise başta Oculus'un da (sanal gerçeklik firması) bulunduğu pek çok şirkete sahiptir. Ulaştıkları sermaye gücü ile genellikle yeni kurulan rakiplerini satın alıp pazardaki konumlarını koruyabilecek durumdadır. Nasdaq hisse senedi endeksinin %40'ından fazlasını 2017 yılı itibarıyla bu beş şirketin piyasa değeri oluşturmaktadır (Sen, 2017).

Manjoo, şirketlerin, muazzam sosyal güçlerine bir gönderme olarak korkunç beşli terimini kullanmaktadır. Bu şirketler tarafından belirli platform hizmetlerine (örneğin, sosyal ağ oluşturma) kaçınılmaz olan hizmetler sunmaktadırlar. Uygulamada iş modelleri ağ etkileri yaratmaktadır; çok kişi tarafından platformların kullanımı kendi cazibe merkezini yaratarak başkaları için de o kadar vazgeçilmez hale gelmekte ve daha da fazla kullanıcı çekmektedir (Manjoo, 2016). Bu tür gelişmeler kullanıcıları farklı tarzlarda etkilemektedir. En önemli etkinin, çok az sayıdaki büyük firmanın birbirine bağlı kullanıcılarla ilgili muazzam bilgi veri tabanları geliştirmesi olduğu söylenebilir. Elde edilen bilgiler, tüketicilerin tam bir doğrulukla hedeflenmesine yardımcı olmaktadır. Söz konusu veri tabanları diğer taraftan büyük ölçekli bilgi manipülasyon kampanyalarının bir parçası olarak hırsızlığa ve manipülasyona karşı hassas durumda bulunmaktadır. Bu platformlar ve bunların çoklu ara yüzleri kamuoyunun algısını şekillendirmede benzeri görülmemiş bir bilgi-etki düzeyine ulaşmaktadır (RAND, 2019:29).

Bu dönemde sosyal medya platformunda benzer görüşte veya inançta olan kişilerin fikirlerini paylaştıkları, öne sürdükleri görüşlerin sürekli olarak tekrar edildiği ancak karşıt görüşlere yer verilmeyen tek taraflı olarak bir iletişimin gerçekleştiği yankı odaları da dikkat çekmeye başlamıştır (Sarsılmaz, 2023). Siyasal olarak parçalanmış toplumda parçalanmış bir bilgi dünyası

eğilimiyle bağlantılı olarak yankı odalarının yükselişi gözlemlenmektedir: “yankı odaları insanların farkındalığını ve bilgi arayışını kısıtlayan, yalnızca mevcut inançlarını destekleyen bilgilerin geçmesine izin veren, kendi kendine tanımlanmış bilgi ve inanç silolarıdır. Sosyal medya platformları veya arama motorlarındaki ayarlar, kullanıcıların gördükleri bilgileri önceki nesillerin erişemeyeceği şekillerde uyarlamalarına ve filtrelemelerine olanak tanır ve bu platformlardan bazılarının algoritmaları da aynı etkiye sahiptir”. Bu eğilimin insanların bilgi aramalarını ve karşıt görüşlere açık olmalarını kısıtlama potansiyeline sahip olduğuna ve bunun ciddiye alınması gerektiğine dair yeterli kanıt bulunmaktadır (RAND, 2019:31).

Bu çerçevede kamuoyunun önceki dönemlere göre daha fazla yanlış bilgilendirilmiş olup olmadığı konusunda ABD’de yapılan araştırmalarda bu sorunun cevabı evet olarak görülmüştür. “Ekonomiden dış politikaya kadar çeşitli konularda yanlış algılamalar yaygındır” (Flynn, Vyhan ve Reifler, 2017:129). Yine 1970 ve 1990’ların sonlarında ABD’de yayınlanan yüksek tirajlı gazetelerin içerikleri incelendiğinde; eğlenceye, kanaate ve sansasyona artan vurguya karşılık saf gerçeğe odaklanmanın azaldığı görülmektedir (Kavanagh ve Rich 2018:106-107). Bu eğilimin yaşadığımız dönemde yargıların gerçek karşısındaki üstünlüğü ile neticelendiğini söylemek abartılı olmaz.

Günümüzde bir zihniyet yansıması olarak bilinen trolleme, manipülasyon açısından önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Trolleme medyanın sansasyonelliğini yıkıcı ve saldırgan amaçların yanı sıra mizahi olarak da kullanan kararlı bir zihniyet eylemidir. Bu aynı zamanda değerler sistemini aşağılayan ironik bir anlayıştır. Troller bazı açıdan günümüzde internette yer alan eğlence ve sansasyonellik gibi ilgili eğilimlerin bir nevi tanrılaştırılmasını temsil eder. Bilgi evreninde meydana gelen parçalanmanın mevcut bilgi dünyasında yansıyan en önemli yapısal değişiklik olduğu söylenebilir. Bugün gelişmiş ve açık tüm toplumlar çok sayıda radyo istasyonu ve kablolu kanallar aracılığıyla bilgi, haber ve farkındalığa sahip olma konusunda sınırsız ölçüde seçeneklere sahip hale gelmiştir. Adeta bilgi obezitesi yaşanmaktadır. Bu durum, kafa karışıklığı yaratmanın yanı sıra toplumların kamusal anlayışını ve ortak anlatıları sürdürmesini oldukça zorlaştırdığı gibi “yankı odalarını” da güçlendirerek, insanlara gelen bilgileri dış dünyaya kapamayı kolaylaştıracak benzeri görülmemiş bir etki yaratmaktadır.

İnternetin bu etkilerin ortaya çıkmasında tek başına etkisi olmadığı öne sürülmektedir. Partizan televizyon ağları izleyicilerin zamanla ideolojik olarak daha fazla kutuplaşmasına yol açtığı görülmüştür. Sosyal kimlik teorisini kullanan bir grup araştırmacı, ABD’de siyasi kutuplar arasındaki hoşnutsuzluğun, kısmen olumsuz reklamlar nedeniyle önemli ölçüde arttığını göstermiştir (Iyengar, Sood ve Leikes, 2012). Başka bir araştırma, insanların, ideolojileriyle uyumlu başlıklara ilgisinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Yapılan araştırmalarda, kullanıcılarının X (Twitter) platformlarında kendisiyle benzer görüşlerde olan kişilerle daha fazla etkileşime girdiğini, insanların kendi fikirlerini destekleyen hikâyelerin yer aldığı manşetlere ilgi duyduğunu aynı şekilde Facebook kullanıcılarının da kendi görüşlerini doğrulayan bilgileri tıklama veya "beğenme" eğilimlerinin çok daha yüksek olduğunu göstermektedir (Sunstein, 2017:61, 64–65, 81, 114–115, 119–126).

Haber veya bilginin gerçekliği sansasyonellik ölçütünün gölgesinde kalmaktadır. Sosyal medya başta olmak üzere ana akım habercilikte yeni bir “sarı gazetecilik” döneminin yıldızı parlamıştır. Sansasyonelizm veya sarı gazeteciliğin son on yıldaki büyümesini ölçümleyen çalışmaların vardığı sonuç ana akım ve özel bilgi kaynaklarının dikkat çekmek için sansasyonel açıklamalara giderek daha fazla yöneldiğini göstermiştir (RAND, 2019:23). Sansasyonel haberlere yönelik eğilim "kötümserlik sendromu" olarak adlandırılan olguyu doğurmuştur (Mazarr, 1998).

1. Jeopolitik Eksende Bilgi Savaşı ve Manipülasyon

Bilgi savaşının doğrudan fiziksel/kinetik alanı devletlerarası teknolojik rekabet alanı olmuştur. "Bilgi savaşı yeteneği, en yüksek bilgi işlem yoğunluğuna sahip silah ve iletişim sistemleri geliştiren devletin kazandığı teknolojik bir rekabet avantajıdır". Rakibinden daha fazla bilgiye sahip olan ve bunu görel olarak doğru ve hızlı bir şekilde işleyen devletler aynı ölçüde rakibine zarar verebilecek potansiyele de sahip demektir. Belge ve bilgi teknolojilerinin gün geçtikçe değerinin artması ve bunun her alanda kullanılması savaşın kontrolünde, orduyla ilgili verilecek kararlar ve yeni stratejiler belirlenmesinde önemli ölçüde alan açmaktadır. (Ergün, 2020:212).

Bilgi savaşının kinetik/fiziksel yönüne ilişkin tartışmalar "Stratejik Bilgi Savaşı (SIW)" başlığı altında gerçekleştirilmektedir. Bu kavram "çeşitli birimleri kontrol eden ya da gelen bilgiyi işleyen iletişim merkezleri yok edilerek, düşmanın mümkün olduğunca savaştan saf dışı bırakılabileceği düşüncesine" dayanmaktadır (Schwartau, 1994:13,16). Buna karşın Ukrayna-Rusya savaşı analizlerinde Rusya tarafından stratejik sonuç almaya yönelik yeterli bir etki gözlemlenmemiştir. Ukrayna'ya ait bir siber güvenlik firması olan Mandiant, yaptığı bir açıklamada Rusya tarafından desteklenen bilgisayar korsanlarının 2022 yılında Ukrayna'da bulunan bir enerji tesisine bir siber saldırı düzenleyerek ülkenin önemli altyapılarına yaygın füze saldırıları gerçekleştirilmeden siber saldırıyla geçici elektrik kesintisine neden olduğunu belirtmiştir. Araştırmacılar, 2022 yılında yapılan siber saldırıda, operasyonel teknolojinin (OT) ve endüstriyel kontrol sistemlerine (ICS) zarar vermek için daha önce gözlemlenmemiş bir tekniğin de kullanıldığını belirtmişlerdir (Techinside, 2023).

Manipülasyonun konusunda en güçlü tartışmalardan biri terminolojik tartışmadır. Örneğin Rusya'nın hedef kitleyi etkilemek için bilgiyi kullanma çabalarına pek çok isim verilmiştir: Hibrit savaş, psikolojik savaş, gri bölge faaliyetleri, bilgi operasyonları, dezenformasyon, aktif önlemler vb. RAND araştırmacıları bunları kapsayacak şekilde "sosyal manipülasyon" terimini öne sürmektedir. "Düşmanca sosyal manipülasyon, inançları, tutumları ve davranışları etkileyerek hedef ülkede zararlı sosyal, politik ve ekonomik sonuçlar üretmek için bilginin amaçlı, sistematik olarak üretimi ve yayılmasıdır" (RAND, 2019:31).

Enformasyon alanında kullanılan bazı kavramlar Tablo 1'de gösterilmiştir

Tablo 1. Teknik Kavramlar

Kategori	Niyet	Tanım
Misinformasyon	Dağıtıcıların doğruluğuna çoğu kez inandıkları bilgi	Yanlış veya yanıltıcı bilgilerin yanlışlıkla veya hata sonucu paylaşılması "Başlangıçta doğru olarak sunulan ancak daha sonra yanlış olduğu anlaşılan bilgiler.
Propaganda	Bazı politik veya ekonomik amaçlara ulaşmak. İnançları etkilemek, mevcut bütün tekniklerle büyük anlatıları şekillendirmek (din, ideoloji vb.) Algıları şekillendirmek, bilişleri manipüle etmek	Yanlış veya yanıltıcı bilgi, genellikle bazı politik veya ekonomik amaçlara ulaşmak, halkın tutumlarını etkilemek veya gerçeği gizlemek için kasten yayılır Bu, dezenformasyonun eş anlamlısıdır. Algıları şekillendirmek, bilişleri manipüle etmek ve propagandacıların arzulanan niyetini destekleyen bir yanıt elde etmek için doğrudan kasıtlı ve sistematik bir girişim" Ha lkın bir girişim, fikir veya gruba olan ilişkilerini etkilemek için olayları oluşturma veya biçimlendirme konusunda tutarlı, kalıcı bir çaba

Dezenformasyon	Kanaatleri ve büyük anlatıları şekillendirmek, gerçeğin rolünü engellemek.	Kamuoyunu etkilemek veya gerçeği gizlemek için kasten ve sıklıkla gizlice yayılan (söylentilerin eklenmesi gibi) yanlış bilgiler
Pazarlama, Halkla İlişkiler, Kamu Diplomasisi, "Stratejik İletişim"	İnançları etkileyin, "hakikat" ile anlatıları şekillendirin (genellikle bir propaganda şekli)	Ürün, sorun ve ülke durumunu destekleyecek gerçekler hakkında bilgi edinin Bağlam ve eğilim sağlar, ancak kasıtlı olarak aldatmaz Şirketler, ülkeler, sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılabilir

Kaynak: Rand 2019 s.12 şekil 2-1'den alınmıştır.

Şekil 1'de gösterildiği gibi, düşmanca sosyal manipülasyon tutumları, inançları ve nihayetinde davranışları etkilemeye yönelik operasyonları içerir ve yerleşik dört etki faaliyeti türünün keşişiminde yer alır: Propaganda ve dezenformasyon, siber saldırganlık, siyasi süreçlerin aktif olarak yıkılması, taciz ve gözdağı. Tablo 1'de özetlenen çeşitli kategoriler arasında ortaya çıkan kombinasyon muhtemelen ruh ve uygulama açısından "siyasi savaşa" en yakın olanıdır. Rus ve Çin faaliyetleri açısından bakıldığında, düşmanca sosyal manipülasyonun odak kavramı, sosyal medya kampanyalarının kullanımını, kişisel veya gizli belgelerin çalınmasını ve hedefli bir şekilde yayınlanmasını, doğrudan propagandayı ve anlatıları şekillendirme çabalarını (yayın mekânları aracılığıyla ücretli reklam da dâhil) dezenformasyonun aktif kullanımı ve medya mekânları aracılığıyla siyasi nüfuz arayışını içermektedir.

Buna karşılık askerî bilgi destek operasyonları, siber uzay operasyonları, karşı tehdit ağları, karşı tehdit finansmanı, sivil-askerî operasyonlar ve güvenlik iş birliği gibi ilgili faaliyetler de bilgi ortamını ve diğer nüfus odaklı rekabet ve çatışma alanlarını şekillendirir (DOD, 2020:4).

2016 yılı ve sonrasında dezenformasyon, propaganda, bilgi manipülasyonu ve sahtecilik, "sahte haberler", "gerçeklerin çürümesi" ve ilgili trendlere olan ilgide bir patlama görülmüştür. Bu durum, "Sanal Sosyal Savaş" olarak adlandırılabilen geniş bir olgu olarak kendisini göstermektedir. Düşmanca sosyal manipülasyon, gerçeğin çürütülmesi (trust decay), sanal sosyal savaş gibi tanımların arka planında yatan toplum ve devletlerin savaşmaksızın dönüştürülmesinde bilginin ve buna uygun mecralar sunan sosyal medya teknolojilerinin kullanımına uygun siyasal kavram ve konsept yine RAND şirketi tarafından 2018 yılında yayımlanmıştır. Bu bağlamda Simpson, "savaşı siyasetin bir uzantısı olarak gören "Clausewitzçi yaklaşımdaki savaş ve siyaset arasındaki çizginin bulanıklaştığını ifade ederek, "Savaşın şu an olması gerektiği gibi bölümlenmemiştir" demektedir ve "savaşın bir uzantısı olarak politika ile karşı karşıya bulunduğunu" öne sürmektedir. Savaş'ın silahlı siyaset olarak kullanılması önemli bir ayrımdır (RAND, 2018:243-244).

Sanal toplumsal savaş kavramı, düşmanca sosyal manipülasyon kavramını da içeren, ancak daha kapsamlı bir çabayla toplumun bilgi ağlarını bozmak ve manipüle etmeye yönelik eylemleri ifade eder. Düşmanca sosyal manipülasyonun en ayrıntılı veya aşırı biçimini tanımlamada kullanılmaktadır. Kavram, aşamalı ve kalıcı bir yöntemi içermektedir Saldırganlar, yalnızca dezenformasyon veya olumlu anlatılar yaymak veya fiziksel altyapıya zarar vermekle kalmayıp, modern toplumların bağımlılığının gitgide arttığı büyük veri tabanlarının, algoritmaların ve ağların işleyişini çarpıtma ve bunlara zarar verme fırsatına da zaman içinde daha fazla sahip olacaktır. Bu eylemler, yukarıda tanımlanan ilgili sanal toplumsal savaş kavramının veya kategorisinin ana hatlarını çizmektedir. Bilgi tabanlı bir saldırganlık biçimi olarak sosyal manipülasyonun ötesine geçmektedir. Çok çeşitli tekniklerin aşağıdakiler ile herhangi bir kombinasyonu kapsayabilir:

- "Sosyal medya da dahil olmak üzere birden fazla kanal aracılığıyla klasik propaganda, etkileme ve dezenformasyon uygulamaları

- Büyük miktarda kabul edilebilir ancak uydurma video ve ses malzemesi üreterek sunulan gerçekliğe olan güveni azaltmak
- Doğru ve yanlış bilgileri ayırt etme yeteneğine sahip kilit aracı kurumların itibarını sarsmak
- Veri tabanlarını bozarak veya manipüle ederek ekonominin ana bileşenlerinin giderek daha fazla güvendiği kaynaklardan yoksun bırakmak
- Kurumlara olan güven kaybını genişletmek ve aynı zamanda toplumsal mağduriyetleri ve kutuplaşmaları artırmak maksadıyla karar süreçlerinde kullanılan algoritmaları manipüle etmek, kamu ve özel şirket operasyonlarına zarar vermek
- Güvenlik açıklarını kullanarak nesnelere interneti ağ yapısında kesinti ve hasar yaratmak
- Artırılmış ve sanal gerçeklik sistemlerini ele geçirmek
- Verimsizlik yaratmak için chatbot tarzı etkileşimli sistemlere komutlar eklemek bazı durumlarda kişisel hayal kırıklığı ve kaygı yaratmak” (RAND, 2019: Xiii).

Siyasi Savaş “belirli bir spektrumda politik, bilişim, askerî ve ekonomik tedbirleri; etkilemek, zorlamak, sindirmek, zayıflatmak amacıyla kullanılabileceği tedbirleri içermektedir.” Bunlar genellikle bir bütün olarak "politik/siyasi savaş" olarak adlandırılmaktadır. Modern Siyasi Savaş'ın önemli özelliklerinden biri "Bilgi/Enformasyon" alanını önemi gittikçe artan bir savaş alanı olarak ele alması ve "algılamaların başarının belirleyicisi olabileceğini" öngörmesidir.

"Siyasi savaş genellikle ortak etnik veya dini bağları veya diğer iç dikişleri sömürür. Siyasi savaş düşük maliyetlidir ve geleneksel çatışmaların yerini alır. Gelişmiş bilgi ortamlarının evrimi, ekonomik ve sosyal sistemlerin etkin işleyişinin bilgi temellerini manipüle etme veya bozma çabalarını içeren siyasi savaşın bir alt türünü üretmiştir” (United States Army Special Operations Command 2015:2).

Jeopolitik; “saha ve etnisite, güç ve bölgesel siyaset” ve milletlerin “saha, kaynaklar ve etki” kapsamında sürdürdükleri yarışta hayatta kalma mücadelesi düşüncesine dayanmaktadır (Weidenhausen, 2008). “Makro politikada bir analiz ve karar yöntemi olarak kullanılmaktadır”. Jeopolitik “Coğrafya, Siyasal Bilimler, Tarih ve Sosyoloji bilim sahalarının keşiştiği bir bilimsel alan olarak tasvir edilebilir, politik gerçeklikler ile mekân arasındaki ilişkiyi araştırır” (Meier, 2003:144). Coğrafya- Devlet arasındaki etkileşimin genişleyerek Mekân-Devlet arasına dönmesiyle jeokültür boyutu ve eleştirel yaklaşım postmodern jeopolitiğe kapı açmıştır. Kartezyen koordinat sistemine sahip salt bir uzay parçası olmaktan dönüşüm geçiren Mekân postmodern jeopolitikte artık geometrik mekânsallık (spatiality) ve bunun getirdiği basit betimleyici teknikler vasıtasıyla kavranmamaktadır (Ergün, 2015:409).

Postmodern etkiyle gerçekleşen postmodern jeopolitik tasarımı toplumların fay hatları üstünde inşa edilerek farklılık ve ayrılıklar üzerinden asimetrik kurgu ve eylem üretmektedir. Devletler uluslararasılaştırılmakta, sosyal topoğrafya cemaatler/gruplar ve grup hakları başlığı altında çözüştürülmektedir. Aynı zamanda grup hakları ve yerel yapılanma yaklaşımı içinde birey eritilmekte mikro ölçekte kültürlenmektedir. Göçmen akınlarıyla birlikte değiştirilen demografik yapıların sosyal bünyede başkalaşımlara (metamorfoz) neden olması sosyal bünyeyi her türlü enfeksiyona açık hale getirerek risk alanı meydana getirmektedir. Özendirilen değer ve düşünceler bizden görüntülenen ancak bize ait olmayan değerler olabilmektedir (Ergün, 2015:418).

Postmodernizmin tek bir evrensel doğru ve Batı gelişme modelleri sunan modernizmin karşısına çıkardığı, hoşgörü ve toleransın hâkim olduğu çok kültürlü toplumsal yaşam vaadinin, aslında kendi içinde bölünmeyi, ayrılığı ve değişik bir biçimde “biz” ve “öteki” ayrılığını getirdiği görülmektedir (Tekinalp, 2005:78). Kendisini yeniden üretmede “öteki” ihtiyacını duyan

hegemonya jeopolitik kimlik inşasında “öteki”yi kültürel tabanda yeniden tesis sürecine girmiştir, bunu bölgesel krizlerde gözlemlemek mümkündür (Hummel ve Wehrhöfer, 2004:25-26).

Küresel yapıdaki bölünmüş toplumlardan oluşan sömürü adacıkları gibi şekillenmesine yönelik faaliyetler karşısında neorealist veya realist paradigma çaresiz stratejiler öngörüsünden ileri gidemezken eleştirel yaklaşımı benimseyen ve konstrüktivist özellikler içeren eleştirel jeopolitik; postmodernitenin ürettiği toplumsal ayrılıklar, farklılıklar ve bölünmeleri, eylem ve aktör odaklı çatışmalarda mekânın rolünü ortaya çıkarmaktadır. Söylem ve tasarının arka planında yer alan niyeti, yapı sökülmesine tabi tutmakta ve güç mücadelesini değişik zaviyelerden analiz etmektedir. Kurgulanan postmodern güç siyaseti sorgulanmaktadır (Ergün, 2015:136). Jeokültürel etki, yaşadığımız sürecin güç mücadelesinde, kültürel, etnik ve dini bölünmeler üzerinden jeopolitik konumu şekillendirmektedir. Bu durum savaşların niteliğini değiştirmekte, devletlerin kinetik gücü olan millî ordular yerini terörize edilmiş sosyal güçlerin çatışmasına bırakmaktadır.

(...) İdeolojilerin dayandığı “Otoriter Zihniyet; gerçekliğin bilgisine sahip olanları toplumun geri kalanından hiyerarşik olarak farklılaştırır, yöneticiler ile yönetilenler arasında tek yönlü bir bağımlılık ilişkisi yaratır. Sert bir denetim mekanizmasını meşru hale getiren bu anlayış, sonuçta tüm yönetilenlerin homojen bir bütünlük içine alınarak yönetime tabi kılınmasını içerir.” (...) Teolojik kökenli Ataerkil Zihniyet ise “gerçekliği bizatihi zihinsel, giderek ulvi bir kaynaktan arar. Bu nedenle ilahi gerçeklik ile sıradan insanlar arasında enformel doğal rehberliğe dayanan-aracılar -gerekir” (Mahçupyan, 2002:92-93).

Çevreleme eylemlerinde inancın yanı sıra değer sistemleri de yumuşak gücün bir unsuru ve hedefi haline gelmiştir. Orta Doğu Shatterbelt’inde asimetrik çatışmanın terör ve vekâlet formları ağırlık kazanmıştır. Silahlı yeni devlet dışı aktörlerin gayesi ve öncelikleri ulus devlet ilkesini öngörmezken, küreselleşme ideolojisiyle ulus devletin küçültülmesi ve yerelleştirilmesi ilkesinde paralellik sağlamaktadır (Ergün, 2015:437).

2. Bilginin Üretimi ve Bir Bilenler Sendromu

Fiziksel boyut, bireylerin ve kuruluşların etki yaratmasını sağlayan komuta ve kontrol (C2) sistemlerinden, kilit karar vericilerden ve destekleyici altyapıdan oluşur. Fiziksel platformların ve bunları birbirine bağlayan iletişim ağlarının bulunduğu boyuttur. Fiziksel boyut, insanları, C2 tesislerini, gazeteleri, kitapları, mikrodalga kulelerini, bilgisayar işlem birimlerini, dizüstü bilgisayarları, akıllı telefonları, tablet bilgisayarları veya ampirik ölçüme tabi olan diğer nesnelere içerir, ancak bunlarla sınırlı değildir. Fiziksel boyut yalnızca askerî ve hatta ulus temelli sistem ve süreçlerle de sınırlı değildir; ulusal, ekonomik ve coğrafi sınırların ötesinde birbirine bağlanan etkisizleştirilebilen bir ağıdır. Bilgi, düşmanın karar verme ve paylaşma yeteneğini etkilemek, bozmak, yozlaştırmak veya gasp etmek için güçlü bir araçtır (JP 3-13 2014: I-1).

Bilgiye dayalı sosyal manipülasyonun geleneksel biçimleri, inançları etkilemek için anlatıları yaymaya odaklanmıştır (örneğin propaganda, kamu diplomasisi ve sosyal medya paylaşımı yoluyla). Klasik düşmanca siber saldırılar; bankalar, elektrik santralleri veya santrifüjler gibi fiziksel hedeflere saldırma için genellikle bilgi ağlarını bir otoyol olarak kullanır. Gelişmiş bilgi ortamlarının evrimi hızla üçüncü bir olası saldırganlık kategorisi yaratıyor, bu da ekonomik ve sosyal sistemlerin etkili işleyişinin bilgi temellerini manipüle etme veya bozma çabalarıdır.

İnanç sistemlerinin manipülasyonu, siyasi tahakkümün gerçekleştirilmesinde dinlerin ortaya çıkışından itibaren gerçekleştirilmektedir ve “aracıların” büyük rolü vardır; Görüldüğü gibi her iki zihniyette de hiyerarşik bir yapı oluşturularak birey ikinci plana itilmektedir. Ataerkil zihniyet birbirine eklenmiş cemaatlerden oluşan heterojen bir yapı öngörmektedir. Heterojen sosyal yapılar ve siyasi parçalanmışlık esasen emperyalizmin istediği nihai sonuçtur ve hedefidir.

Demokratik zihniyet, bu coğrafyada sosyo-kültürel tarihi süreç içerisinde gelişmemiş, geliştirme umudu iç ve dış müdahaleler ile söndürülmüştür. “Bir Bilen”e itaat veya her şeye kadar “Baba” figürü kültürel veya siyasi sorunun merkezine yerleşmiştir (Ergün, 2018:100).

Kutsanan bir bilenler toplumunda siyasi parçalanmalara yol açmaktadır. Türkiye’de de güvenlik açığının oluşmasında en büyük etkiyi ataerkil zihniyete tâbi olanların, “aynılığın terörü” meydana getirmiştir. “Bir bilene” tâbi dini cemaat mensuplarının, başta ülkenin istihbarat ve güvenlik kurumlarında etkin ve çoğunluk kılınması, Ötekiler’in tasfiyesi, yatay kontrol ve direnme imkânını ortadan kaldırmış felaket 15 Temmuz 2016 gecesi ancak halk tarafından önlenebilmiştir. Darbenin bastırılmasında hiçbir güvenlik kişi veya kurumunun, halkı harekete geçiren siyasi liderin başarısına ortak olmayı hak edici, sonuç belirleyici eylemi gözlemlenmemiştir (Ergün, 2018:100). Hareket Baudrillard’ın betimlediği şekilde gerçekleşmiştir. “Sistemin içine yerleşen terör hücreleri Baudrillard’ın ifadesiyle “viral uyku hücreleri” aktive edilince düşmanca hareketlere başlarlar. İçeride bir dış oluştururlar. Sisteme dışsal kuvvetler olarak saldırırlar” (Baudrillard, 2002:20, 98).

Bilişsel boyutun, bilgiyi ileten, alan, yanıt veren veya bilgi üzerinden hareket edenlerin zihinlerini kapsadığı daha önce ifade edilmiştir. Bireylerin veya grupların bilgi işlemlerini, algılamasını, yargılamasını ve karar vermesini ifade eder. Bu unsurlar, bireysel ve kültürel inançları, normları, kırılabilirlikleri, motivasyonları, duyguları, deneyimleri, ahlakı, eğitimi, zihinsel sağlığı, kimlikleri ve ideolojileri içeren birçok faktörden etkilenir. Dolayısıyla bu boyut bilgi ortamının en önemli bileşenini oluşturmaktadır.

“Post Truht”, “Truth Decay” gibi kavramsallaştırmalar ile hakikatin kamuoyunda gittikçe azalan gücüne işaret edilmektedir. Zihin boyutunu tehdit eden en tehlikeli gelişmedir ve artan hız ve yoğunlukta toplumu etkilemektedir. "Truth Decay"de sanal gerçeklik zihin dünyamızı sarmaktadır. İklim değişikliğinden ülke içi terörizme ve pandemilere kadar her şeye tepkimizi zayıflatan bir sivil hastalıktan söz edilmektedir. Bu, kamusal yaşamında gerçeklerin ve analizlerin azalan rolüdür ve herhangi bir siyasi parti veya demografiden çok daha derinlere inmektedir.

Hakikat Çürümesi'nin iki temel itici gücü siyasi kutuplaşma ve yanlış bilginin yayılmasıdır ve bunlar özellikle ulusal güvenlik alanında iç içe geçmiş durumdadır. Yanlış bilgiye maruz kalmak kutuplaşmanın artmasına neden olmakta ve artan kutuplaşma gerçek bilgilerin etkisini azaltmaktadır. Bireyler, kurumlar ve bir bütün olarak ulus bu kısır döngüye karşı savunmasızdır. Parçalanmış medya ortamı dış politika görüşlerini daha da aşırı uçlara itmektedir (RAND, 2023).

Hakikatin Çürümesinin dört etkisi gözlemlenmektedir;

- Gerçeklerin ve verilerin analitik yorumları hakkında artan bir anlaşmazlık
- Kanaat/Algı ve gerçek arasındaki çizginin bulanıklaşması (Olgusal habercilik yerine yoruma dayanan haber magazin programlarındaki artış)
- Göreli öznellikte artış ve bunun sonucunda gerçekler üzerinde ortaya çıkan etki
- Önceden saygı duyulan olgusal bilgi kaynaklarına olan güvenin azalması. (RAND, 2023).

Günümüzde sağlanan finansal destek ile daha fazla gerçeğe sahip olduğuna inanan insular ve izole toplulukların gelişmesi ve büyümesi demokrasiyi de tehdit eden demografik bozulma olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünyanın güç siyasetinin öngöründe bulunduğu çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi ve düzenlenmesi (Weltordnung) (Geopolitical Shaping) kaynakların ve yeniden üretme hızının kritik eşiğe ulaşmış olması nedeniyle kalkınma ve hegemonik tahakküm

mücadelesinde zamanın ruhuna uygun vasıtalar kullanılmaya başlanmış, insanlar biyolojik indirgemeye maruz kalmıştır. Mağdur duruma düşen ve hayatını kaybeden insanlar sayılarından ibaret olarak algılanmaktadır. Devlet yönetimlerinin egemenlik hakları ve yetkilerinin zayıflatılarak, küresel yönetime geçme sancıları yaşanmaktadır.

Anayasa hukukçusu Schmitt, siyasal birliğin dost ve düşman ayrımını belirleyen ve bu anlamda egemen olan bir birlik olduğunu, toplumun büyük kısmında dost ve düşman ayrımıyla ilgili anlaşmazlık söz konusuysa siyasal birliğin sorunlu bir hale geldiğini belirtmektedir (Schmitt, 2012:68). Bu sorunun ülkemizde giderek artan bir biçimde büyüdüğü ve kitlelerin hakikatin çürütülmesi ve manipülasyona hassas olduğu görülmektedir.

Bu konuda yapılan araştırmalar, düşmanca yapılan toplumsal manipülasyonları anlayabilmek için daha somut ve resmî bir çerçeve geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda bilgi tabanlı sosyal manipülasyon formlarını engellemek amacıyla "aşılama" ve dayanışma formları oluşturmak için çalışmalara başlanmalıdır. Günümüzde sosyal medya, bilgi kontrolü konusunda oyun kurucu ve öncül bir karaktere sahip olmanın yanı sıra önemli ölçüde lider rol oynamaktadır. Bu nedenle sosyal medyanın lider rolünün ciddiye alınması gerekmektedir.

Sosyal yapıda yapılan manipülasyon, sosyal eylemleri kamusal kararları etkileyecek eylemlere yönelttiği gibi "dost-düşman" ayrımının yapılmasında etken olarak bu durumun siyasal bir eyleme dönüşmesini sağlamaktadır. Grubun bir bölümünün özne konumu olarak düşman konumuna oturtulması "siyasi savaş" sahnesinde yerini almasına neden olmaktadır. Başta sosyal sermayenin yitirilmesine yol açacak sosyal ve iktisadi adaletsizlikler ve imtiyazlı gruplar oluşumu yoluyla toplumsal bölünmelerden kaçınarak, kültürel çatışmalara dönüştürülebilecek manipülasyon alanlarını engellemenin yolu rasyonel bir sosyal topoğrafya oluşturma ve katılımcı demokrasiden geçmektedir.

Küresel yapının bölünmüş toplumlardan müteşekkil sömürü adacıları halinde şekillendirilmesi, kaynak coğrafyaları ve ticaret yollarının asimetric yöntemlerle kontrol altına alınması gücünü kaybeden Batı Hegemonyasının son direniş reçetesini oluşturmaktadır. Küresel düzeye sıçratmadan bölgesel uzun süreli çatışma koridorları özellikle ABD'nin soluklanmasına ve karşı hegemonyayı frenlemesine yol açacağı gibi soğuk savaş beklentileri ani sıçramalara ve krizin yönetilememesine neden olabilir. Kültürel ve siyasal parçalanmaların yarattığı iç savaş ve çatışmalar ülkelerin işgaline yönelik senaryoların anahtarı olmaktadır, parçalanma uluslararası müdahalelerin meşrulaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Kaynakça

- Akyazı, U. (2013). Uluslararası Siber Güvenlik Strateji ve Doktrinleri Kapsamında Alınabilecek Tedbirler. VI. Uluslararası Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı, ISC Turkey, Ankara,
- Baudrillard, J. (2002). *Der Geist des Terrorismus*. (Çev. M Sedlacek, vd.). Wien: Passagen Verlag.2
- Cook J, Ecker, U ve Lewandowsky, S. (2015). Misinformation and How to Correct It. Robert Scott and Stephan Kosslyn (Ed.). *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. New York: John Wiley and Sons,
- DOD, (Department of Defense)(2020) Summary of The Irregular Warfare Annex to The National Defense Strategy,, 2020, Irregular Warfare Annex to the National Defense Strategy - Summary
- Ergün O. (2020) “Siyasi Çatışmadan, Silahlı Siyaset ve Sanal Sosyal Savaşa Postmodern Güç Siyaseti”, H. Babacan (Ed.). *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-3*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ergün, O. (2015). Postmodern Jeopolitik ve Küresel Tasarımın Eleştirel Çözümlemesi. *TAAD*, 6(21), Ankara: Adalet Akademisi Yayınları.
- Ergün, O. (2018). Siyasi Savaş ve “Güvenlik Açığı. *BEÜ AİD*, 3(4), 96-131.
- Flynn, D.J, Nyhan, B. ve Reifler, J. (2017). The Nature and Origins of Misperceptions: Understanding False and Unsupported Beliefs About Politics. *Political Psychology*, 38, 127-150.
- Hummel, H. ve Wehrhöfer, B. (2004). Geopolitische Identitäten. *Welt Trend*. (Erişim Tarihi:12.12.2013). Information Operation 2012, https://defenseinnovationmarketplace.dtic.mil/wp-content/uploads/2018/02/12102012_io1.pdf, (Erişim Tarihi 20.02.2024).
- Information Operations, Joint Publication 3-13, https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3_13.pdf, (Erişim Tarihi 20.02.2024).
- Iyengar, S., Sood, G. ve Lelkes, Y. (2012). Affect, Not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76(3), 405-431.
- Joint Publication 3-13, (2014) “Information Operations”.
- Jowett, G. ve O’Donnell, V. (1986). Propaganda and Persuasion, Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, Edward Bernays (Ed.). *Propaganda*. New York: IG Publishing, 2005, originally published 1928).
- Kavanagh J. ve Michael D. (2018). *Rich, Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, RR-2314-RC.
- Mahçupyan, E. (2008). *Batıyı Anlamak, Zihniyet, Değişim ve Kriz*. İstanbul: İletişim.
- Manjoo, F. (2016). Tech’s ‘Frightful 5’ Will Dominate Digital Life for Foreseeable Future. *New York Times*. January, 20.
- Mazarr, M. J. (1998). The Pessimism Syndrome. *Washington Quarterly*, 21(3), 93-108.
- Meier, C., Roßmanith, R. Heinz-Uwe Schäfer (2003). *Wörterbuch zur Sicherheitspolitik*. Hamburg:Mittler
- Merriam Webster Sözlüğü, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/disinformation> (Erişim Tarihi: 04.11.2019).
- RAND (2018) Linda Robinson ve diğerleri, Modern Political Warfare Current Practices and Possible Responses, Rand Corporation, 2018 https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1772.html Erişim Tarihi 07.04.2018
- RAND (2019) Sanal Toplumsal Savaşın Ortaya Çıkan Riski: Değişen Bilgi Ortamında Sosyal Manipülasyon. Mazarr, Michael J., Ryan Bauer, Abigail Casey, Sarah Heintz ve Luke J. Matthews, Santa Monica. CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2714.html. Ayrıca basılı formda da mevcuttur.

- RAND (2023). Truth Decay <https://www.rand.org/pubs/commentary/2023/08/truth-decay-and-national-security.html> -Heather J. Williams ve Caitlin McCulloch tarafından 1 Ağustos.
- Sarsılmaz, M. (2023) Yankı Odası Nedir? *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/blog/yanki-odasi-nedir/1815399>. (Erişim Tarihi 20.02.2024).
- Schmitt, C (2012). *Siyasal Kavramı*. (2. Baskı). (Çev. E. Göztepe). İstanbul: Metis.
- Schwartz, W. (1994). *Information Warfare: Chaos on the Electronic Superhighway*. New York, Thunder's Mouth Press.
- Sen, C. (2017). 'The 'Big Five' Could Destroy the Tech Ecosystem. *Bloomberg*. November 15.
- Techinside (2023). Rusya Ukrayna'yı füzelerle ve siber saldırı ile eş zamanlı vurmuş! <https://www.techinside.com/ruslar-ukraynayı-fuzelerle-ve-siber-saldiri-ile-es-zamanli-vurmus/> (Erişim Tarihi 14.10.2022)
- Tekinalp, Ş. (2005). Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük. *Journal of Istanbul Kültür University*, 3(1),75-87.
- Weidenhausen, G. (2008). Die Renaissance der Geopolitik Teil I: Das Geopolitische Triumvirat der USA. http://www.diedrei.org/Heft_4_08/04%20..

İNŞACI KURAM VE YORUMLAMACI-NİCELİKSEL SÖYLEM ANALİZİ İKİLİSİ ÇERÇEVESİNDE KÜRESELLEŞME VE MİLLİ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ İLİŞKİSİ NASIL İNCELENEBİLİR?¹

HOW CAN THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND NATIONAL IDENTITY TRANSFORMATION BE EXAMINED WITHIN THE FRAMEWORK OF CONSTRUCTIVIST THEORY AND INTERPRETIVE-QUANTITATIVE DISCOURSE ANALYSIS?

Öz

Erdem SARIAYDIN*

* Doktora öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Ana Bilim Dalı

E-posta/E-mail:
erdemsaraydn@gmail.com

Orcid: 0000-0001-7948-1019

Başvuru/Submitted: 12.03.2024

Kabul/Accepted : 22.03.2024

Küreselleşmenin merkez ülkelerinde ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketlerin hızla ivme kazanması ve politik etkide bulunacak bir konuma gelmesi, küreselleşme paradigması krizini daha da önemli hale getirmiştir. Özellikle ABD ve İngiltere gibi küreselleşmeci dış politika paradigmasının başat konumda olduğu ülkelerde söylemden eyleme geçen küreselleşme karşıtlığının millî kimlikle ilişkisi, dikkat çeken araştırma konuları arasında yer almaktadır. Ancak, literatür bu iki olgu arasındaki ilişkiyi açıklayacak metodolojik ve ampirik bir yaklaşımdan yoksundur. İki olgu arasındaki ilişkinin mahiyetini anlamak için kuram, yöntem ve kavram arasındaki insicamlı ve bütüncül bağı kurmak bu yoksunluğu gidermek için atılması gereken ilk adımlardan biridir. Küreselleşmeci ideolojinin karşısında konumlandırılan millî kimliklerin yükselişinin küreselleşmeciliğin kriz atmosferindeki mevcut durumu ve yorumlanması da önem arz etmektedir. Bu çalışmada millî kimliğin küreselleşme paradigmasının yükselişi ve gerileyişi karşısındaki dönüşümünün ve mahiyetinin hem İnşacılık hem de yorumlamacı-niceliksel söylem analizi yöntemi ile birlikte ele alınması ve kavramsal boyutun bu yöntem ve kuram ile uyumlu bir perspektiflerden incelenmesi önerilmektedir. Sonuç olarak, küreselleşmeye yönelik olumlu ya da olumsuz sosyo-politik hareketler ve millî kimliklerin dönüşümü arasındaki etkileşim İnşacılığın kuramsal zemininde tanımlanan küreselleşme ve millî kimlik tanımları ile ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, yorumlamacı-niceliksel söylem analizi yöntemi kullanılarak ortaya çıkarılan millî kimlik söylemleri ile kuram-yöntem-kavram bağlamında insicamlı ve bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yorumlamacı-Niceliksel Söylem Analizi, İnşacılık, Millî Kimlik, Küreselleşme.

Abstract

The crisis of the globalization paradigm has become even more important as anti-globalization movements emerge in the major countries of globalization, gaining momentum and reaching a position of political influence. The relationship between anti-globalization, which has switched from discourse to action, and national identity is among the most prominent research topics, particularly in countries like

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR danışmanlığında Mart 2024 tarihinde tamamlanan ‘Zayıflayan Küreselleşme(cilik) ve Millî Kimlikler: ABD ve İngiltere Örneği (2015-2020)’ başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Doktora Tezi, Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2024).

the US and the UK, where the globalization(ist) foreign policy paradigm is dominant. However, the literature lacks a methodological and empirical approach to explain the relationship between these two phenomena. Creating a coherent and holistic link between theory, method, and concept in order to comprehend the nature of the relationship between the two phenomena is one of the first steps towards overcoming this gap. The contemporary condition and interpretation of the rise of national identities, which are positioned as anti-globalization as envisioned by globalization(ist) ideology, in the face of globalization in crisis is equally significant. In this study, it is suggested that the transformation and nature of national identity in the face of the rise and fall of the globalization paradigm be investigated using both Constructivism and interpretivist-quantitative discourse analysis, and the conceptual dimension should be examined from a perspective compatible with these methods and theories. As a result, the interaction between positive and negative socio-political movements toward globalization and the transformation of national identities should be addressed using Constructivist-based concepts of globalization and national identity. This approach provides a consistent and holistic perspective in the context of theory-method-concept, revealing national identity discourses using the interpretivist-quantitative discourse analysis method.

Keywords: *Interpretive-Quantitative Discourse Analysis, Constructivism, National Identity, Globalization.*

Giriş

Küreselleşme(cilik) krizi son yıllarda küreselleşmeye karşı sosyo-politik hareketlerden gelen hem bireysel hem de toplumsal çaptaki muhalefet ile daha derinleşerek politika gündemlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle küreselleşme söylemlerinin başat olduğu ve yürütücü ve uygulayıcı konumdaki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere gibi ülkelerde küreselleşme karşıtı siyasi grupların iktidara taşınması söz konusu krizi daha da hissedilir bir boyuta taşımıştır. Krizin mahiyetine ilişkin nedenleri, sonuçları ve millî kimlik gibi ontolojik nitelikte milleti karakterize eden özellikler arasındaki ilişki araştırma konuları bakımından ilgi odağı olmaktadır.

Küreselleşme rüzgârının tersine çevrildiğinin en somut işaretleri Donald Trump'ın 2016'da ABD'nin yeni başkanı olarak seçilmesiyle dönüşen Amerikan millî çıkar algılamalarında ve yine 2016 yılında İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılmasıyla sonuçlanan Brexit referandumuyla dönüşen İngiliz millî çıkar algılamalarında vücut bulmuştur. Söz konusu her iki dönüşüm de ekonomik ve siyasi alandaki millî egemenlik vurgulu milliyetçi politikalara ve küreselleşmecilik karşıtı söylemlere bakılarak görülebilmektedir. ABD ve İngiltere'de yükselen küreselleşme karşıtlığı inkârı mümkün olmamakla birlikte meseleyi toplumsal bir felaket gibi algılayan ve çözüm önerileri sunan yaklaşımlar meselenin bir toplumsal huzursuzluk olarak öne çıkarılmasını güçlendirdiği gibi önemini de gözler önüne sermektedir. Buna bağlı olarak her iki ülkede de meselenin sosyo-politik fay hatlarının tartışmaları hâlâ hareketlendirmesi derinlikli bir analizi gerekli kılmaktadır. Günümüz devletlerarası siyasetin karmaşık ve çok katmanlı yapısı, araştırmaların hipotez çıkarımı ve yöntem açısından tutarlı, aynı zamanda epistemoloji açısından uyumlu bir kuramsal zemin üzerine oturtulmasını gerektirmektedir. Bu, dünyayı anlama ve yorumlama çabalarımızın ontolojik ve epistemolojik bakış açılarımızla sınırlı olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşmecilik krizini anlama ve anlamlandırma da hangi kuramsal/kavramsal zeminin üzerinde yükseleceği ve hangi yöntem ile ele alınacağı sorusunu öne çıkarmaktadır.

Küreselleşmenin milletlerarası etkileşimin yoğunluğuna, menziline ve hızına yaptığı çarpan etkisi millî kimliklerin olumsuz yönde yeniden düşünülmesine de doğru orantıda aynı etkiyi

yapmıştır. Küreselleşmeci ideolojinin karşısında konumlandırılan millî kimliklerin yükselişinin küreselleşmeciliğin kriz atmosferindeki mevcut durumu ve yorumlanması da önem arz etmektedir. Bu çalışmada millî kimliğin tanımı ve mahiyeti hem kuramsal zemin hem de yöntemsel boyut ile birlikte ele alınmakta ve küreselleşme paradigması ile ilişkisi kuram-yöntem-kavram temelinde tutarlı ve bütüncül bir perspektiften incelenmesi önerilmektedir. Buna ek olarak, küreselleşmecilik ve millî kimliklerin anlamlandırılacağı kuramsal ve kavramsal çerçevenin yanı sıra millî kimlikleri bütüncül olarak anlamak ve anlamlandırmak için kullanılacak görece yeni bir araştırma yönteminin nasıl kullanılacağı üzerinde durulmaktadır. Çalışma en temelde mevcut yorumlamacı-niceliksel söylem analizi yöntemini tanıtarak İnşacılık çerçevesinde küreselleşme ve millî kimlik tartışmalarını barındıran Türkçe literatüre bir katkı sağlama amacı gütmektedir.

Bu çalışma, ilk olarak İnşacılık kuramını kullanarak kimlik ve çıkarların yapısal ve toplumsal niteliklerini anlamaya yönelik bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. İnşacılığın ontolojik ve epistemolojik temelleri, devletlerarası siyasetin karmaşık yapısını açıklamak için kullanılmaktadır. İkinci bölümde, millî kimlik kavramı ve oluşumunu etkileyen sosyal süreçler üzerinde bir tartışma sunulmaktadır. Bu bağlamda, millî kimliğin devletlerin dış politikasını ve uluslararası etkileşimini nasıl etkilediği ve bu süreçlerin devletlerarası ilişkileri nasıl şekillendirdiği ele alınmaktadır. Ayrıca, küreselleşme ve küreselleşmecilik kavramları tanımlanmakta ve bu kavramların devlet politikaları ve kimlikler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Son bölümde ise, küreselleşmeye karşı hareketlerin yükselişi ve bu hareketlerin millî kimlik algılarına olan etkileri üzerinde durularak, millî kimlik analizinde yorumlamacı-niceliksel söylem analizi yönteminin kullanılması önerilmektedir. Bu yöntem, farklı metinler aracılığıyla millî kimlik algılarını incelemek ve bu algıların nasıl şekillendiğini ve değiştiğini anlamak için bir araştırma yaklaşımı sunmaktadır.

1. İnşacılık Kuramının Genel Çerçevesi

Rasyonalist teoriler (realizm ve liberalizm) materyalizmi, toplumsal gerçekliklerin temelinde maddi güçlerin ve düzenin yattığını öne süren bir yaklaşım olarak benimsemektedir. Bu teoriler, 'insan doğası', 'doğal kaynaklar', 'coğrafya', 'üretim dinamikleri' gibi maddi faktörler üzerinden toplumun anlaşılmasını savunurken, maddi olmayan unsurların rolünü genellikle göz ardı etmektedirler. Öte yandan, İnşacılar maddi faktörlerin önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, toplumsal gerçekliklerin temelinde sosyal bilinç yapısının ve düşünsel unsurların yattığını, dolayısıyla maddi unsurların ikinci derecede önemli olduğunu savunur (Wendt, 1999:24-25). İnşacılar ayrıca, toplumda zamanla yerleşen ve sabitlenen düşünsel unsurların objektif bir nitelik kazandığını ve bu sayede maddi unsurlar kadar gerçek olduğunu ileri sürmektedir. İnşacılar göre, sosyal yapılar üç temel unsurdan oluşur: (i) bireyler arası anlamın oluşturduğu 'ortak anlam', (ii) bu ortak anlam tarafından şekillendirilen 'maddi kaynaklar', ve (iii) bu ortak anlam çerçevesinde gerçekleşen 'eylemler' (Wendt, 1995:73-74).

İnşacılık, toplumsal ve sistemik yapılarıdaki değişimleri anlamayı amaçlar ve bu değişimleri kapsayan süreçleri açıklamak için iki yardımcı teorik çerçeveye başvurur: 'yapılanma teorisi' ve 'sembolik etkileşimcilik teorisi' (Wendt, 1987:143). Yapılanma teorisi, yapılar ve aktörler arasında karşılıklı etkileşimi önemserken, sembolik etkileşimcilik, bu etkileşimin sosyal bileşenlerini ve dinamiklerini açıklar. Bu etkileşimlerde, aktörler ve yapılar birbirlerinin oluşumuna katkıda bulunur, aktörlerin eylemleri ve aralarındaki etkileşim yapıları şekillendirir ve bu süreçte aktörlerin kimlikleri ile çıkarları belirlenir. Neorealizmin yapısal bakış açısı ve neoliberalizmin analizi, aktörler ve yapılar arasındaki bu etkileşimi ve bu etkileşimin kimlikler ile çıkarların nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü yeterince ele alamamıştır (Ashley, 1984:273-274).

1.1 Kimlik, Dış Politika ve İnşacılık

Uluslararası ilişkiler teorisinde, neorealizm ve neoliberalizm gibi rasyonalist ve davranışçı yaklaşımlar, devletlerin kimlik ve çıkarlarını sabit ve değişmez olarak kabul eder. Ancak, İnşacılık, devletlerin kimlik ve çıkarlarının sosyal süreçlerle şekillendiğini ve bu nedenle sabit olmadığını öne sürer. Bu yaklaşım, rasyonalist geleneğin birey merkezli metodolojisinden uzaklaşarak, devlet kimlikleri ve çıkarlarındaki değişimleri anlamaya ve açıklamaya yönelik bir yol izler (Küçük, 2017:343-344). Neorealist ve neoliberalerler, uluslararası ilişkileri ve millî kimliği belirleyen ana unsur olarak yapıyı vurgularken, İnşacılar yapıyı tek başına yeterli bir açıklama olarak görmezler. İnşacılar için uluslararası ilişkilerde asıl belirleyici, hem yapıları hem de özneleri etkileyen ve dönüştüren sosyal süreçlerdir (Wendt, 1995).

İnşacılık teorisinde vurgulanan ana fikirlerden biri, her devletin kendi iç ve dış sosyal etkileşimleri sonucunda kazandığı özgün özelliklerin, farklı dış politikaların oluşmasına yol açabileceğidir. Bu özellikler, ideoloji, din, kültür, ekonomi gibi bir dizi dinamikten etkilenir. Ayrıca, bir ülkenin birden fazla kimliği olabilir ve iktidar mücadelesi, hangi kimliğin veya çıkarların öne çıkması gerektiği üzerine yoğunlaşabilir (Hopf, 2002:278). Devletlerin kimliklerinin farklılaşmasında, tarihleri ve sosyo-politik yapıları önemli bir rol oynar. Kimliklerin karşılıklı sosyal inşa süreçleriyle şekillendiğini ve değişebileceğini kabul etmek, kimliğin nasıl, nereden ve kim tarafından oluşturulduğu sorularını önemli hale getirir (Castells, 2004). Rasyonalist uluslararası ilişkiler teorileri, kimliği yeterince önemsemediği için açıklama gücünde sınırlılıklar yaşar. Bu durum, olayları açıklamada kimliğin önemini vurgulayan İnşacılığın uluslararası ilişkiler teorisindeki açıklama boşluklarını doldurma çabasını güçlendirir (Checkel, 1994:325).

İnşacı kuram, devletlerin ontolojisinde devletlere bir kişilik atfetme çabasını hem kimliğin sürekliliğini hem de değişkenliğini vurgulayarak ele alır. Bu yaklaşımda, tıpkı insanların kim olduklarını anlama kapasitesine sahip olmaları gibi, devletler de kendilerini 'kim-lik' bağlamında sorgulayarak kim olduklarının farkına varabilirler. Alexander Wendt'e göre, devlet kimlikleri çeşitlilik göstermekle birlikte, özellikle dört temel kimlik türü ön plana çıkar: (1) bireysel ve tüzel kimlik, (2) model kimlik, (3) rol kimliği ve (4) kolektif kimlik (Wendt, 1999:215-224). İlk iki kimlik, devletin varoluşsal temeline dayanırken, sonraki ikisi, uluslararası sistem gibi belirli sosyal ilişkilerden etkilenir. Bu sosyal etkileşimlere maruz kalmak, devletleri sosyal varlıklar olarak önemli kılar ve analiz edilmesi gereken özneler haline getirir.

Kimliğin kazanımı ve sürdürülmesi, aktörler için normlar ve kültürel çevre ile uyumlu davranışları zorunlu kılar ve sonuçlar elde etmelerini sağlar. Başka bir deyişle, kimlikler, çıkarların şekillendiği anlam alanında kaçınılmaz izler bırakır (Jepperson vd., 1996). Wendt, aktörlerin kim veya ne olduklarına dair varlık tanımlarını kimliklerle, ne istediklerine dair tanımlarını ise çıkarlarla ilişkilendirir. Bir aktörün, kendi kimliğini tanımlamadan ne istediğini bilmesi mümkün değildir, dolayısıyla çıkarların varlığı, kimliklerin varlığına bağlıdır. Çıkarlar, objektif ve sübjektif olmak üzere ikiye ayrılır. Objektif çıkarlar, muhkem kimliklerin gelişimini garanti altına alacak eylemleri içerirken, sübjektif çıkarlar, bu eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğine dair inançlardır. Wendt, bu durumu açıklamak için yeni göreve başlayan bir üniversite profesörünün örneğini kullanır; bu profesörün 'yayın yapma' ve 'öğretme' gibi iki çıkarı vardır. Ancak, bu çıkarlar arasında bir denge kurmak, profesörün kişisel yeteneklerine ve karşılaştığı koşullara bağlıdır (Wendt, 1999: 231-233).

Realizm tarafından tanımlanan 'hayatta kalma', 'otonomi' (egemenlik) ve 'ekonomik refah' gibi temel millî çıkarlara, Wendt 'müşterek öz-saygı' (collective self-esteem) kavramını ekleyerek millî çıkarların kapsamını genişletir. Bu dört çıkar, sosyal kurumların sürdürülebilirliği için zorunlu olmakla birlikte, uluslararası sosyal etkileşim koşullarına bağlı olarak sübjektif farklılıklar gösterebilir. Rasyonalist görüşe göre, hayatta kalma, sosyal kurumların devamlılığı

anlamına gelir ve bu, bazen periferdeki topraklardan feragat etmeyi bile içerebilir. Öte yandan, kapitalizmi model olarak sürekli ekonomik büyümeyi hedefleyen devletler, bu kimliğe uygun davranışlar sergiler ve millî çıkarlarını büyüme merkezli politikalarda görürler. Bununla birlikte, feodal ekonomik yapıların büyüme odaklı olmaması, millî çıkarları izlemedikleri anlamına gelmez (Wendt, 1999:233-238). Dolayısıyla, kimlik ve çıkarlar arasındaki derin bağ göz önüne alındığında, dış politikanın yapısının sadece maddi değil, aynı zamanda sosyal unsurlar tarafından da şekillendirildiği sonucuna varılabilir.

İnşacılar, devlet çıkarlarının devletler tarafından keşfedilmeyi beklediğini ya da ontolojik olarak devletlerden önce var olduğunu düşünmezler. İnşacı muhakemede çıkarların kendine özgü bir değeri ve anlamı yoktur; ancak kimliğin işlevleri olarak görülebilirler. Ted Hopf'a göre 'devletin öz dâhili kimlikleri, devletin tehditlerini, imkânlarını, düşmanlarını ve müttefiklerini kavranabilir, akla yatkın ve mümkün kılan sosyo-bilişsel yapıları biçimlendirirler' (Hopf, 2002:16-17). Saf halde ekonomik çıkarlar diye adlandıracağımız bir çıkar olmayacağından, söz gelimi ABD'nin İran doğal gazına yatırım yapmada çıkarı olup olmadığına karar vermek için her iki devletin öznelerarası kimlik ilişkilerini dikkate almak gerekmektedir. Millî çıkarları hem millî kimlik hem de millî güç belirlemektedir. Dolayısıyla, sadece jeopolitik şartların ne olduğunu tanımlamaktan ziyade, millî çıkarlar bir milletin ne tür bir toplum olduğunu anlamakla da işe başlamaktadır (Nau, 2002:17-24).

Uluslararası siyasette, güvenlikten ekonomiye kadar tüm boyutlardaki çıkarları anlamak, kimliğin rolünü göz ardı ederek mümkün olmamaktadır. Rodney Hall (1999), kimliğin zamanla nasıl evrildiğine ve bu evrimin devletler ile toplumlar arasındaki ilişkiler üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Zaman içinde gelişen ortak sosyal kimlikler, devlet çıkarlarının, siyasi kurumların ve aktörler arası etkileşimin temellerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Örneğin, 19. yüzyılın sonlarına kadar var olan ve hanedan halefiyetine dayanan devletlerin meşruiyeti, zamanla ortaklaşa hayal edilen millî benlik temelinde kurulan ulus-devletlere dönüşmüştür. Bu millî benlikler, her bir meşruiyet temelini ve bu temeller üzerine inşa edilen devlet çıkarlarının oluşumuna önemli katkılarda bulunmuştur.

İnşacılığın zihniyet kodları içinde Hopf (2002), Wendt'in göz ardı ettiği devlet-içi sosyal dinamiklerin (Paterson, 2005:199-200) önemini vurgulamakta ve devletlerin kimliklerini belirlemede dâhili sosyal dinamiklerin esas unsurlardan birini oluşturduğunu iddia etmektedir. Sosyal hayatın biçimlenmesi üzerinde duran Hopf, sosyal nizamın temeli olarak kabul ettiği sosyo-bilişsel yapıların (social cognitive structure) eylemlere anlam yüklemesindeki ehemmiyete dikkat çekmektedir. Bu dâhili sosyo-politik yapının devletin kimliğinin biçimlenmesi üzerindeki etkisi ideolojik, dinsel, ekonomik vs. unsurlar aracılığıyla vuku bulmaktadır. Bu unsurların hangisine ehemmiyet verileceği veya verilmeyeceği şartların algılanmasına bağlı olmaktadır; bu da sosyal bir kimliğe sahip devletlerin dış politikada neden farklılaştığını açıklamaktadır. Şartların algılanmasındaki bu farklılaşma bize neden bir ülke içindeki kimliklerin birden çok ve çatışma içinde olabileceğinin sosyal inşacı muhakemesini kanıtlar niteliktedir.

Hopf (2012), kimlik çalışmalarının yalnızca baskın öznelerarası yapıların tümevarımsal olarak yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleştirilebileceğini savunur. Hopf'a göre, dünya siyasetindeki nihai karar mercii olmaları sebebiyle kimliğin sadece siyasi liderler ve karar vericilere atfedilmesi, kuramsal ve metodolojik bir yanılgıdır (Hopf, 2012:11). İnşacılar, liderlerin inanç sistemlerinin bağımsızlığının, her kimliği de bağımsız kıldığı fikrine karşı çıkarlar. Bu itiraz, inanç sistemlerinin, aslında uzun bir zaman sürecinde şekillenen öznelerarası yapıların sosyal bir ürünü olduğu düşüncesine dayanır.

Gerçekliği anlama konusunda iki temel yaklaşım öne çıkar: algılarımızdan bağımsız olan gerçekliğe işaret eden 'nesnel gerçeklik' ve algıladığımız nesnel gerçekliğe verdiğimiz anlam olan

'özel gerçeklik'. İnşacılık ise bu iki yaklaşıma farklı bir bakış açısıyla yaklaşır ve gerçekliğe toplumdaki tüm bireylerin üzerinde anlaştığı bir özneler arası yaklaşımla ulaşılabilirliğini iddia eder. İnşacılar, nesnel dünyayı anlamlandırma çabalarını dahi sosyal hayatın ürünleri olarak görürler. Bu anlamlandırma süreci, her birinin toplumun çeşitli yaşam katmanlarından (okul, aile vb.) gelmesiyle şekillenir. İnşacı anlayış, sosyal kimlikler olarak adlandırdıkları anlamlandırma süreci ile özneler arası gerçekliğin bir toplumda en temel arayış olduğunu gösterir (Hopf, 2012:6-7).

Küreselleşme karşıtı politikaların yükselişi, sosyolojik muhalefetin ve siyasi elitlerin etkileşimiyle şekillenen bir süreçten kaynaklanır. Bu durum, kimliği araçsal bir perspektiften ele alan yaklaşımlarla zorunlu bir ilişki kurulmasına neden olur. Araçsal yaklaşım, siyasi arenaya ekonomi, sivil toplum gibi alanlardan katılan elitlerin, siyasi hedeflerini meşrulaştırmak için kimliği stratejik bir araç olarak kullandıklarını öne sürer (Fearon ve Laitin, 2000). Ancak, elitlerin bu stratejik kullanımı, kitlelerin dünya görüşleri ve inanç sistemleri tarafından sınırlandırılmaktadır. Toplumun inançları, hangi kimlik tanımlarının kabul edileceğini ve hangilerinin reddedileceğini belirler. Öte yandan, İnşacılık, siyasi liderlerin veya elitlerin kimlik üzerindeki söyleme dayalı etkisinin inkâr edilemez olduğunu kabul eder, ancak zuhur eden kimliklerin birincil meşruiyet kaynağının toplumun onayından geldiğini belirtir. Bu nedenle, İnşacılık, bu indirgemeci yaklaşıma karşı çıkar. Başka bir deyişle, kimliğin özneler veya aktörler arası karşılıklı onayına dayanması, bizi indirgemeci bir yaklaşımdan alıkoyarken sosyal aktörlerin çeşitliliğine odaklanmamızı sağlamaktadır.

2. Yorumlamacı-Niceliksel Söylem Analizi Yöntemi ve Millî Kimlik Söylemleri

Wendt'in İnşacılığı üzerine kurulu çalışmalar, millî kimlik söylemlerinin dış politikanın şekillenmesi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, İnşacı yaklaşımın dünya siyasetinde birçok konuda açıklayıcı güce sahip olduğunu ve hem ampirik itibarını hem de geçerliliğini kanıtlama kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.² Ancak, İnşacı kuram içerisinde geleneksel ampirik metodoloji, araştırmacıların genellikle 'nesnel' kabul edilen etiketlere dayanarak bireyler ve milletlere kimlik atfetmesine dayalı nicel yöntemlere eğilim göstermektedir. Bu yaklaşım, bireylerin kendi kimliklerini kendi şartlarında ifade etmelerine olanak tanımaz ve çoğunlukla kültürel kimliklerin karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu göz ardı eder. Bununla birlikte, Nicel araştırmacılar, kimlik kavramını ölçümleme açısından daha uygun hale getirmeye çalışırken, bu süreç bazen kavramın teorik veya kavramsal temelleriyle uyumsuz olabilir. Bu, millî kimliğin karmaşık yapısının basite indirgenmesine, dini ve etnik köken gibi dar değişkenlerle özdeşleştirilmesine yol açabilir (Vucetic, 2015).

Kimlik kategorilerinin metinlerin kendisinden ortaya çıkmasına izin veren tümevarımcı, yorumlamacı yöntemler geleneksel yaklaşımların içine düştüğü söz konusu zorlukların üstesinden gelmede başarılı olabilir. Millî kimliğin tarihi süreçte akışkanlığını yakalamayı amaçlayan bu yöntemler, tarihsel belgelerin söylem analizini içerir ve kimliklerin yaşanmış deneyimlerini ve belirginliklerini ortaya çıkarmak için daha uyumlu bir çerçeve sunabilir.

Tümevarımcı, yorumlamacı yöntemler sınıfında yer alan yorumlamacı-niceliksel yöntem bir ülkenin merkezi kimliklerini 'söylemsel oluşumlar' (discursive formations) olarak ele almaktadır. Basitçe 'söylemler' olarak da adlandırılabilen bu oluşumlar millî benlik algılamalarını tanzim etmek için anlamlı bir bütün oluşturan kavramlar, değerler, metaforlar ve kurallar kümeleridir. Bir ülkenin sosyal bilgi yığını birçok çatışan ve örtüşen kimlik söylemlerini bizlere verebilmektedir. Bu söylemlerden bazıları meşruiyetinin daha fazla olmasından ve yeniden

---

² Srdjan Vucetic'in kimlik ve dış politika arasındaki münasebeti araştıran 80 tane çalışmayı içeren (kitap, makale vs.) literatür taraması kimlik söylemlerinin dış politikayı şekillendirdiğini göstermektedir (bakınız Vucetic, 2017).

üretileme çapı daha geniş olduğundan diğerlerine göre daha baskın olmaktadır. Genel manada, hâkim millî kimlik söylemi siyasi elitlerin kamuoyu konuşmalarında, başlıca millî gazetelerin başyazılarında ve kamu okullarında okutulan resmi kitaplarda devlet tarafından üretilmekte, desteklenmekte ve güçlendirilmektedir (Allan, 2016:25).

Söylemsel oluşumlar, millete ve onun mensuplarına tâbi bir tasnife dayanan ‘kimlik kategorilerden’ (identity categories) meydana gelmektedir. Ülkeler ve milletler kendilerini siyasi, ekonomik, tarihsel, ahlaki/etik, kültürel ve diğer şekillerde tasnif etmektedirler. Sözelimi, bir ülke içindeki kimlik tanımlamasında başat söylemsel oluşum ‘cumhuriyetçi kümeler’ ise seküler, demokratik, liberal, eşit gibi sıfatlara dayalı kategorilerden yararlanılmaktayken, ‘sınırlı demokrasi’ söyleminde ise otoriter, ayrımcı, yozlaşmış vb. gibi sıfatlara dayalı kategorilerden yararlanılmaktadır.

Kimlik kategorileri, toplumsal bilgi yığındaki temalardan ve mecazlardan ayrı bir şekilde ele alınır. Çünkü çok çalışma erdemleri, iyi yaşama dilekleri veya adaletsizlikler gibi toplumsal temalar, kimlik kategorileri hakkında doğrudan bilgi sağlamazlar. Bu tür temalar ve mecazlar, yalnızca kimlik beyanlarına açık bir şekilde atıfta bulunulduğunda kodlama sürecine dâhil edilir. Eğer bireyler kendilerini sürekli olarak bu tür temalar üzerinde tanımlıyorlarsa, bu temalardan gelen tanımlara dayalı kimlik kategorilerinin oluşması için analiz edilen metinler arasında bir tutarlılık ve bütünlük aranır (Allan, 2016:26).

Bir ülkenin ana kimlikleri, kavramlar ve kategorilerin düzenli olarak ifade edildiği söylemsel oluşumlar içinde anlamlı bir bütün oluşturan kimlik kategorilerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Her toplumda, söylemlerde tekrarlanan birden fazla kimlik ve söylemsel oluşum bulunmaktadır; bu kimlikler arasındaki ilişki en sonunda çizilen kimlik topoğrafyası ya da ‘ilişki haritası’ ile analiz edilir. Bu topoğrafya, bir toplumdaki zihinsel ve eylemsel faaliyetleri belirli bir kalıba hapseden toplumsal bilgi yığınına bize sunar. Siyasi aktörler de toplumsal bilgi yığını tarafından sunulan kategoriler içinde düşünüp hareket etmektedirler.

Öznelarasılık esasına dayanan yorumlamacı-niceliksel yöntem, millî kimlik söylemlerini, toplumda dolaşan metinlerin çeşitliliği ile eşdeğer kabul etmektedir. Bu yöntem, post-modernist yaklaşımların yardımıyla, kimliğin toplum içinde yaratılmış birçok metnin çatışarak veya uyularak etkileştiği çok-boyutlu toplumsal ortamda gözlemlenebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu etkileşen metinler, aile, okul, iş ortamı gibi birçok kültürel alandan ve medya, siyasi partiler gibi ideolojik devlet eylemlerinden derlenmektedir. Bu yöntemin temel amacı, toplumdaki bu güç merkezlerinden metinleri örneklem yoluyla derlemek ve söylem içinde dolaşan merkezi kimlik kategorilerini ortaya çıkarmaktır. Toplumdaki ortak bilgi yığını, siyasi kimlikleri ve siyasi karar vermeyi sınırladığından, siyasi elitlerin günlük yaşamlarındaki değerler ve kategorilerle dünyayı anlamlandırma ihtiyacı da bu sınırlamaya dâhil edilir. Dolayısıyla, siyasi kimlikler, diğer toplumlarla etkileşim ve uluslararası siyaset gibi dış dinamiklerden etkilense de kimlik analizi devletin iç sosyal dinamiklerinden başlamalıdır.

Millî kimlik ‘milleti veya milletin üyesi olmanın ne anlama geldiğini tanımlayan söylemsel kategoriler’ olarak tanımlanırsa kimliğe ait söylemler de kitle ve elit kategorilerini yakalamayı amaçlayan yapılandırılmış bir metin örneği olarak işlevselleştirilebilir (Vucetic, 2015:3). Buna göre, belirli bir takvim yılındaki herhangi bir ülke seçilebilir. Örneğin; 2020 ABD millî kimliği. Topluma içkin söylemsel kategorileri ortaya çıkarmak için metinleri analiz ederken metinlere birkaç basit araştırma sorusu sorulur. Örneğin: Amerikan halkı kendilerini Amerikalı olarak nasıl tanımlarlar? Amerikalı olmak ne anlama gelmektedir? Amerika nedir? (Allan, 2016:25).

Metinlerin seçimi temel olarak iki prensibe dayanarak yapılmaktadır: (1) Kimliklerin bir araya getirildiği ve toplumdaki mevcut toplumsal bilgi yığınına yansıttığı varsayılan ve yaygın şekilde okunan metinler seçilir. Amerikan veya İngiliz olmanın günlük hayat bağlamında ne

anlama geldiğini kavramak yöntemin temel güdüsü olduğundan, her iki ülkenin de merkezi kimlik kategorilerini doğrudan ve tekdüze olarak ele alan metinler tercih edilmez. (2) Hem siyasi yapı etrafında ortaya çıkan elit siyasal söylemleri hem de kitlelerin ortak aklını biçimlendiren söylemleri yansıtan metinler örneklem içine alınır (Allan, 2016:34).

Yukarıdaki zihinsel arka plana ve prensiplere dayanarak, yorumlamacı-niceliksel söylem analizi yönteminde ilk adım olarak seçilen ülkede toplumsal sirkülasyonu yüksek ve beş farklı türde ikiyeşer adet metin seçimi yapılır. (1) Lider konuşmaları kategorisi için millî kimlik konularındaki resmi politikaları ve topluma yönelik söylemleri yansıttığından hükümet liderlerinin (ya da iktidar partisi) bütçe veya ulusa sesleniş konuşmaları vb. gibi konuşmalar arasından önemli iki konuşması seçilir. (2) Ulusal basın (gazeteler) kategorisi için ulusal basında yer alan köşe yazıları ve görüşler, toplumun farklı kesimlerinin millî kimlik hakkındaki söyleme dayalı düşüncelerini yansıtabileceğinden iki adet en yüksek tirajlı ulusal basın organı seçilir ve o sene içerisinde her ayın 15. günü çıkan köşe yazıları ve editöre mektup veya açık görüş yazıları toplanır. (3) Tarih ders kitapları kategorisi için liselerde okutulan tarih ders kitapları millî kimlik anlayışının ve ilgili tarihî olayların nasıl sunulduğunu gösterdiğinden en çok okutulan tarih kitaplarından iki tanesi seçilir. Özellikle yirminci yüzyıl tarihini de anlatan ders kitapları tercih edilir. (4) Roman ve (5) film kategorileri için ise ilgili ülkede yerel yazar tarafından yerel dille yazılmış olan ve en çok satılan iki roman ve yerel yapımcı/yönetmen tarafından yerel dil ile çekilmiş en çok izlenen iki film seçilir. Yerel yazarlar ve yönetmenler tarafından üretilen romanlar ve filmler, kültürel ürünler aracılığıyla millî kimlik hakkında toplumsal imgeler ve değerler sunmaktadır (Allan, 2016:34-35).

Metin seçiminden sonra uygulanacak yöntemin temel analiz birimi, kimlik içeriğini kuramsallaştırmaksızın millete ve milletin üyelerine atfedilen sınıflandırmalardan oluşan kimlik kategorisidir. Söz konusu kategoriler siyasi, ahlaki, tarihi, jeopolitik, dini, etnik, cinsiyete dayalı vb. boyutlarda şekillenebilmektedir. Sağlıklı ve tutarlı bir analiz için millî kimliğe dair önyargılı tanımları ve fikirleri bir kenara bırakmalı ve kategorilerin metinlerin kendisinden vücut bulmasına izin vermelidir (Vucetic, 2015:3).

3. Küreselleşmeciliği Anlamak

Küreselleşmeyi tanımlama çabaları, kavramın karmaşıklığı ve çoklu anlam katmanlarına sahip olması nedeniyle birden çok tanımla karşı karşıya kalmamıza yol açmaktadır. Ancak, kavramı anlamak için tanımlama çabalarına ihtiyaç duyulduğundan mevcut tanımlama çabalarına dayanarak anlamlı bir tanım oluşturulması gerekmektedir. Küresel entegrasyonun gerçekleştiği olgusal süreci tanımlayan küreselleşme kavramı ile bu süreci desteklemenin ve teşvik etmenin yanı sıra kaçınılmaz kalıplara dökmek için sürece yön vermeyi amaçlayan, ideolojik bir kurgu olan küreselleşmecilik arasında bir ayrım yapılmalıdır. Yapılacak bu ayrım küreselleşme karşıtı hareketleri ve politikaların millî kimlik ile ilişkisini anlamak için atılacak ilk adımlardan biridir.

Anthony Giddens oldukça esnek bir şekilde küreselleşmeyi ‘son derece yoğun bir dünya ölçeği yaratmak için yerel ve uzak arasındaki sosyal bağlantıların gerilmesi’ olarak tanımlamaktadır (Giddens, 1990:74). Daha temel bir düzeyde küreselleşme teorilerinin izini süren Michael Lang küreselleşmeyi ‘bölgeselliğin mevzu dışı olduğu’ bir olgu olarak görmektedir (Lang, 2006:929). Alfred Eckes ve Thomas Zeiler küreselleşmeyi ‘teknolojideki (özellikle iletişim ve ulaşımdaki) gelişmelerin, büyük ölçüde genişlemiş insan, mal, hizmet ve bilgi akışı sağlamak için pazarların kuralsızlaştırılması (deregulation) ve sınırların açılmasıyla birleştiği bir süreç’ olarak tanımlar (Eckes ve Zeiler, 2003:1). Bazıları ise küreselleşmeyi bir süreçten ziyade ‘geleneksel ve bilindik sınırların aşıldığı veya önemsiz hale getirildiği bir küresellik, bir dünya ekonomisi’ olarak tanımlamaktadır (Yergin ve Stanislaw, 1998:14). Literatürde küreselleşmeyi ekonomik aktörlerin siyasi zincirlerinden bağımsız olarak hareket ettiği bir sistem olarak görmek yaygın bir eğilim olarak öne çıkmaktadır (Rodrik, 1997; Ohmae, 1991; Albrow, 1996).

Ekonomi politik bağlamında, küreselleşme, yerel ekonomiyi kişiye özgü emtiadan dünya çapında, düşük fiyatlı, gelişmiş, güvenilir ve işlevsel homojen ürünlere doğru yeni bir paradigmaya taşımak olarak telakki edilmiştir. Homojenleşme argümanı küreselleşmeyi yaşam tarzları, giyim kuşam ve tüketim kültürü gibi standartlaşmayla ilişkilendiren ve evrensel bir benzerlik unsuru yaratan gereklilikler olarak resmetmektedir (Levitt, 1983). Çok taraflılık, piyasa öncülüğünde ekonomi ve kuralsızlaşma gibi küresel ekonomik entegrasyona hizmet eden ekonomik bileşenler de küreselleşme ile anılmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik küreselleşmenin en önemli sacayağı olan ve uluslararası finansal akışlara işaret eden finansallaşma da küreselleşmenin olmazsa olmaz bileşenleri arasında tanımlanmıştır (LiPuma ve Lee, 2004; Goede, 2005).

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde küresel ekonomiyi yönlendiren küresel şehirler yeni 'şehir-bölgeleri' (city-regions) ortaya çıkarmaktadır. Millî devlet unsuru gölgelendikçe, küresel şehir-bölgeleri yeni çok-uluslu jeopolitik alanların yarattığı fırsatlardan beslenen uluslararası ekonomik ağlar yaratmaktadır (Scott, 2001). Bu ağlar ile yakından irtibatlı olarak serbest piyasayı devlet müdahalesine ve demokrasiyi diğer alternatif yönetim şekillerine karşı üstün tutan kıtalararası kapitalist sermaye hareketini üstlenen ulusötesi şirketler ve kapitalist sınıf ekonomik küreselleşmenin temel bileşenlerden birisi olarak görülmüştür (Sklair, 2000).

1939-1950 yılları arasında, federalizmden bilime ve dine kadar geniş bir yelpazedeki alanlardan ve çeşitli siyasi eğilimlerden gelen Amerikalı ve İngiliz entelektüeller, savaş sonrası dünya düzenini küreselleşme siyasi kategorisi içinde tasavvur etmişler ve küreselleşmeye dayalı bir dünya düzeni oluşturmayı hedeflemişlerdir (Rosenboim, 2019). Bu entelektüel elitin tasavvuru, Batı medeniyetini (veya emperyalizmi) koruma, çoğulculuk ve evrenselcilik arasında denge kurma, totaliterliğe karşı mücadele etme ve buna paralel olarak demokrasiyi teşvik etme gibi siyasi ihtiyaçlar içermiştir. Bu muhakeme, küresel boyuttaki savaşın ve hava ulaşımı gibi teknolojik devrimlerin yerküreyi mekânsal olarak bütünleştirmesinin yanı sıra artık oldukça belirgin hale gelen siyasi bütünleştirilmesi amacına dayanmaktadır. Bu elit muhakemelerde, 'küresel' kavramı, tekno-ekonomik alandaki bağlantıların ve meta, bilgi ve insan akışlarının ötesinde, otorite, demokrasi, çoğulculuk, kapsayıcılık, özgürlük ve eşitlik gibi temel siyasi kavramların kapsamının yeniden tanımlandığı bir alan olarak algılanmıştır. Buna paralel olarak, 'devletin ötesinde yeni siyasi birleşme biçimleri ön plana çıkmıştır: bölgesel ve dünya federasyonları, dini ağlar, ulusötesi liberal topluluklar, işlevsel ajanslar ve anayasal birlikler' (Rosenboim, 2019:272). Ayrıca, bu muhakemelerde devleti, küreselcilik merceğinden yeniden kavramsallaştırmak için entelektüel stratejiler geliştirilmiştir. Devletin kapasitesinin yeniden tasarlanması, 'küresel' olarak adlandırılan yeni bir siyasi alanın tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu yeni siyasi alan, millî sınırları aşan eylemleri gerekli kılmış, sadece jeopolitik olarak değil, aynı zamanda siyasi bilinçte de bir değişime işaret ederek, küreselleşmenin yeni ideolojisi ışığında siyasi düzenin, kurumların ve uluslararası ilişkilerin yeniden inşasını gerektirmiştir. Bununla birlikte, milliyetçiliğin ulus-devletin egemenliğine ve önceliğine yaptığı vurgu, ortaya çıkmakta olan küresel birbirine bağlılık ve karşılıklı bağımlılık anlayışıyla sıklıkla çatışmıştır. Dolayısıyla, yeni küreselleşme tasavvuru ile uyumlu olmayan milliyetçiliğe karşı temkinli bir yaklaşım sergilenmiştir (Rosenboim, 2019:24-55). 1940'larda İngiltere ve ABD'deki küreselci dünya düzeni vizyonlarının içeriden tasvir edilmesi, küreselleşme kavramının doğasında var olan kaçınılmaz gerilimlere işaret etmektedir.

Küreselleşme, yaşam tarzlarını, tüketim alışkanlıklarını ve sosyal seçimleri etkileyerek hem yerleşik yaşam biçimini ve ideolojiyi hem de kimlik statülerini şekillendirmiştir (Schor, 2005). Bu bağlamda, milletlerin zihniyet parametreleri, küresel etkileşim kavramı üzerine inşa edilen 'küresel zihniyet' adı verilen ideolojik zeminde şekillendirilmek istenmiştir (Gupta ve Govindarajan, 2002). İnşacılığın ontolojik varsayımları, mevcut uluslararası düzenin ideolojik karakterini vurgulayarak ideolojiyi genel olarak uluslararası düzenlerin ve özel olarak

küreselleşmenin oluşumunda merkezi bir konuma yerleştirir. Bu nedenle, analizde ideolojiyi merkezi bir konuma koymamız gerekmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutuna odaklanan hikâyesi ile neoliberal politikaları besleyen siyasi kararlar arasında güçlü bir bağlantı vardır. Küreselleşmeciliğin temel yapı taşı olan neoliberalleşme, küreselleşme uygulamaların iç politikadan dış politikaya doğru taşınması sürecinde itici güçlerinden biri olmuştur. Neoliberalizm, ‘güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile karakterize edilen kurumsal bir çerçeve içinde bireysel girişimcilik özgürlüklerinin ve becerilerinin özgürleştirilmesiyle insan refahının en iyi şekilde geliştirilebileceğini’ savunur (Harvey, 2005:2). Bu düşünce yapısının küresel olarak yayılması, özellikle ekonomik açıdan küreselleşmenin hızına olumlu etki yapmıştır. Yani, neoliberal bir perspektiften küreselleşmeye yaklaşmak, küresel olayları şekillendiren siyasi kararları ve tercihleri dikkate almayı gerektirmektedir. Ekonomik küreselleşmenin, piyasaların serbestleşmesine yönelik gelişimi, siyasi müdahalelerin olmaksızın beklenemezdi. Dolayısıyla, küreselleşmecilik, sistemik krizler sırasında küreselleşmenin araçlarını kullanarak süreci yönlendirme konusunda kritik bir role sahiptir.

Küreselleşme paradoksal olarak milliyetçi duyguların yeniden canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Toplumlar hızlı küresel değişimler bağlamında belirsizlik, ekonomik güvensizlik ve kimlik tehditleriyle karşı karşıya kaldıkça, kontrolü ele geçirmek, algılanan millî çıkarları korumak ve mağduriyetlerini gidermek için sıklıkla milliyetçiliğe yönelmektedir. Milliyetçilik, geleneksel sosyal bağların ve yapıların tahrip bir dünyada aidiyet ve kimlik hissi sunmaktadır. Derinlikli bir ekonomik entegrasyona dayanan küreselleşme toplumun belirli kesimlerinin ekonomik konumunu yerinden ederek güvensizliğe yol açmaktadır. Ekonomilerin hızla uluslararası ticaret ve yatırıma açılması, küresel ölçekte rekabet edemeyen sektörleri ve çalışanları dezavantajlı duruma düşürebilmektedir. Küresel ekonomik entegrasyon derinleştikçe, uluslararası koordinasyon ve düzenleme ihtiyacı daha belirgin hale gelmektedir. Ancak küresel yönetim kurumları çoğu zaman küreselleşmenin olumsuz etkilerini yeterince ele alamamakta ya da kazanımlarını adil bir şekilde dağıtamamaktadır (Stiglitz, 2002). Bu yönetim boşluğu, küreselleşmeyle ilgili hayal kırıklığına ve kontrolü yeniden kazanmayı ve millî çıkarlara öncelik vermeyi vaat eden milliyetçi çözümlere yönelmeye yol açabilmektedir. Bununla birlikte, eşitsizlik, sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluğa katkıda bulunmakta, küreselleşmeye yönelik şüphecilik, korumacı ve milliyetçi duyguların yükselişini körüklemektedir (Rodrik, 2011; Luce 2017; Judis, 2016; Geiselberger ve Appadurai, 2017; Bremmer, 2018). Özellikle, 2008 küresel finans krizi statükoya meydan okumayı ve ‘sıradan’ vatandaşları küreselleşme eliti ve yerleşik politikacıların algılanan başarısızlıklarından ve artan göçten korumayı vaat eden popülist milliyetçi liderler için verimli bir zemin yaratmıştır (Judis, 2016).

Küreselleşme genellikle ülkelerin bağımsız ekonomi politikaları belirleme gücünü sınırlayabilecek uluslararası antlaşmalara ve normlara bağlı kalmalarını gerektirmektedir. Toplumlar tarafından egemenlik kaybı olarak algılanan bu durum, vatandaşların ve politika yapıcılarının ekonomileri ve toplumları üzerinde aşırı yabancı etkisi olarak gördükleri şeylerden rahatsız olmaları nedeniyle milliyetçi tepkilere neden olabilmektedir (Rodrik, 2011). Özellikle, Sağ popülistler millî egemenlik, kültürel kimlik ve göçmen karşıtlığına odaklanma eğiliminde olup, söylemlerini genellikle milleti dış tehditlerden korumak üzerine kurmaktadır (Judis, 2016).

Küresel ekonomik kurallar ile millî egemenlik arasındaki gerilim millî kimliklerin ve önceliklerin yeniden vurgulanmasına yol açabilmektedir. Fikirlerin, değerlerin ve yaşam tarzlarının küresel akışı kültürel homojenleşmeye yol açarak millî veya yerel gelenekleri korumak isteyenlerin savunmacı bir tepki vermesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin bu kültürel yönü, küresel etkilere karşı bir tepki olarak milliyetçiliğin yükselişine katkıda bulunabilmektedir (Rodrik, 2011; Eatwell ve Goodwin, 2018; Tamir, 2019).

Küreselleşme ve milliyetçilik arasındaki bu paradoksal ilişki küreselleşmenin merkez üssü konumundaki ABD ve İngiltere’de son yıllarda kendini göstermiştir. ABD’de Donald Trump’ın 2016’da başkan seçilmesi küreselleşmenin algılanan olumsuz etkilerine karşı milliyetçi bir tepkiyle bağdaşmaktadır. Trump’ın kampanyası, özellikle de dış kaynak kullanımı ve yabancı ithalattan kaynaklanan rekabet nedeniyle iş kayıplarından küreselleşmenin sorumlu tutulduğu, üretim düşüşünden yoğun olarak etkilenen bölgelerdeki ekonomik şikâyetlerden yararlanmışır. Trump’ın mesajı, küresel entegrasyonu yerel ekonomik çıkarlara tercih ettiğini düşündükleri önceki yönetimlerin ekonomi politikaları tarafından geride bırakıldığını hisseden seçmenlerde yankı bulmuştur (Kivisto, 2017). ‘Önce Amerika’ (America First) söylemi ile hareket eden Trump yönetiminin iktidara geldikten sonra dış politikasında yaşanan büyük sapmada bunun tezahürlerini görmek mümkün olmuştur (Macdonald, 2018). Öyle ki, Trump yönetimi küresel ticarete korumacı bir ekonomik yaklaşımla Trans-Pasifik Ortaklığı’ndan (TPP) çekilmiş ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması’nı (NAFTA) yeniden müzakere ederek yerine daha korumacı bir duruşu yansıtan ABD-Meksika-Kanada Anlaşması’nı (USMCA) getirmiştir. Bununla birlikte, adil olmayan ticaret uygulamalarını ve Amerikan endüstrilerini koruma ihtiyacını gerekçe göstererek Çin, Avrupa ve diğer ticari ortaklardan yapılan ithalata gümrük vergisi uygulamıştır.

İngiliz seçmenlerin çoğunluğunun Avrupa Birliği’nden ayrılmayı tercih ettiği 2016’daki Brexit referandumu, küreselleşmeye ilişkin endişelerin körüklediği milliyetçiliğin bir başka tezahürü olmuştur. AB üyeliğinin yasalar ve düzenlemeler üzerindeki millî kontrolün kabul edilemez bir şekilde kaybedilmesini gerektirdiğini düşünen pek çok kişi için egemenlik ve AB içinde serbest dolaşımın İngiliz istihdamı ve kültürü için tehdit olarak algılanması nedeniyle göç, ayrılma oylamasının temel konuları arasındaydı. Buna bağlı olarak, Brexit’in İngiltere’nin dış politikası üzerinde derin etkileri olmuştur. Brexit sonrası ortaya atılan ‘Küresel Britanya’ vizyonu dış politikada retorik bir slogan olmanın ötesine geçerek, Birleşik Krallık’ın dış ve güvenlik politikası önceliklerini tanımlayan bir çerçeve olarak ontolojik güvenlik sınırlarına yaslanmaktadır (Haugevik ve Svendsen, 2023). Brexit sonrası dönemde, yeni Anglosfer merkezli bir millî çıkar algısının en çekici yönü, ayrılığın yarattığı belirsiz ve kırılabilir atmosferde, savaş sonrası dönemin İngiliz gururunun hâkim olduğu yıllara geri dönüş ve bu dönemlerle bağlantı kurulması olarak değerlendirilen millî bir yeniden uyanış vizyonudur. Bu vizyon, güvenilir dostlar ve müttefikler ile yeniden güçlü ilişkiler kurma arzusunu içermektedir (Wellings, 2019). Sonuç olarak hem ABD’de hem de İngiltere’de, küreselleşmenin meydan okumalarına karşı milliyetçi bir tepkinin körüklediği popülist hareketler küreselleşme karşıtı dış politika değişikliklerine yol açmıştır.

4. Millî Kimliklerin Mahiyeti

Küreselleşme(cilik) karşıtlığının neden ve nasıl zuhur ettiğine dair bir sorgulama millî kimlik ile olan irtibatın açığa çıkarılmasına yönelik bir girişim peyda etmektedir. Millî kimliğe yönelik bu cazibe küreselleşmeye karşı egemenlikçi ve milliyetçi bir söylem ile muhalefet edilmesinden ileri gelmektedir. Millileşme sürecinin sosyolojik tabanının küreselleşmeye karşı ve onu reddeden tarzındaki vurgulanışı ve küreselleşme karşıtı dış politika hamleleri odak noktasını oluşturmaktadır. Bu sosyo-politik dinamiklerin yanı sıra küreselleşme karşıtlığının diğer muharrik unsurları olan sosyo-ekonomik dinamiklerin de millî kimliğe her türlü yansımaları millî çıkar bağlamına oturtularak elde edilebilmektedir.

Yöntemin kuramsal çerçeve ile girift bir ilişkide ele alınması durumunda millî kimlik kavramının da bu girift yapı içerisinde tanımlanmasını makul kılmaktadır. Küreselleşmenin anlamlandırılacağı kuramsal zemine ve yorumlamacı-niceliksel yöntemine uygun olarak millî kimliği ‘bir milleti ya da bir milletin üyesi olmanın ne anlama geldiğini tanımlayan kategoriler bütünü’ olarak sunan tanımlardan yararlanılmalıdır (Hopf ve Allan, 2016:22). Yöntemin üzerinde yükseldiği yorumlamacı gelenek öznelerarası inançların ve anlamların eylem üzerinde etkileri

olduğunu varsaymaktadır. Buna bağlı olarak, bireylerin millete aitliğini anlamak için kullandıkları millî kimlik söylemleri odak noktası olmaktadır. İnşacılık, toplumdaki özneler arası yapıların tümevarımsal keşfine öncelik verir. Bu yaklaşım, dünya siyasetindeki tercihlerin nedenlerini birey düzeyindeki karar vericilere atfetmek yerine, bu tercihlerin özneler arası yapıların sosyal ürünleri olduğunu varsayar. Dolayısıyla, İnşacılık, karar vericiler ve rejimler arasındaki ilişkileri millî kimlik temelinde açıklamayı amaçlar. Bu tanım, millî kimliğin özneler arası doğasını vurgular ve millî kimliğin sadece bireysel algılarla değil aynı zamanda toplumsal söylemlerle de şekillendiğini kabul eder. Bununla birlikte, bu yaklaşım hem kişisel hem de kolektif yönleri ele alır ve bu nedenle millî kimliğin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Eğer bir millî kimlik söylemi belirlenirse, bu söylemin zaman içinde sürekli olması ve devletin dış politikasını yürüten aktörlerden bağımsız olarak uluslararası alanda çeşitli sonuçları açıklama kapasitesine sahip olması beklenir (Hopf, 2016:12).

Araştırma yöntemi ve kuramsal zeminle uyumlu olarak, millî kimliğin bu kavramsal tanımından yararlanmak için daha fazla sebep bulunmaktadır. Öncelikle, bu tanım, toplumsal söylemlere odaklanarak millî kimliğin sürekli olarak şekillendiğini ve yeniden biçimlendiğini kabul eder. Bu perspektif, millî kimliği daha sabit veya köklü tarihi veya kültürel faktörlere bağlı olarak gören geleneksel görüşlere kıyasla daha dinamiklidir. Bu dinamik anlayış, kültürel ve siyasi manzaraların sürekli değiştiği bir dünyada millî kimliği incelemek için hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla, küreselleşme gibi uzun vadeli gelişmeleri anlamak için zaman ölçeğinde millî kimliğin nasıl dönüştüğünü anlamamıza yardımcı olur (Allan, 2016).

İkinci olarak, söz konusu tanım, millî kimlik çalışmalarında farklı bir metodolojik yaklaşıma yol açarak temelde anketlere veya tarihsel analizlere dayanmak yerine, millî kimliğin nasıl tasvir edildiğini ve algılandığını anlamak için çok çeşitli metinlerin incelenmesini teşvik etmektedir. Millî kimliği tek başına ele alan geleneksel tanımların aksine bu tanım, bireylerin birden fazla, birbiriyle örtüşen kimliğe sahip olduğu ve millî kimliğin bir bireyin kimlik matrisindeki sadece bir katman olduğu fikrini içermektedir. Bu da millî kimlik tanımının millî kimliğin çok yönlü doğasını görmeyi ve analiz etmeyi sağlamaktadır (Allan, 2016).

Son olarak, söz konusu tanım millî kimliğin mahiyetinin değiştiği ve dönüştüğü düşüncesinden ziyade kimlik yönelimlerinin değişen ve dönüşen mahiyette olduğunu varsaymaktadır. Buna bağlı olarak kimliğin mahiyetinin değişimini tartışmanın ve incelemenin ötesinde millî kimliğin bu istikrarlı yörüngedeki değişen veya dönüşen yönelimleri ile ilişkili sonuçların veya olayların üzerinde durulmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada küreselleşme(cilik) ve millî kimlik dönüşümü arasındaki etkileşimin nasıl incelenebileceği üzerinde kuramsal ve yönetsel bir tartışma sunulmuştur. Buna göre, İnşacılık kuramının genel hatlarının yanı sıra bu kuramın epistemolojisi ile ahenkli olan yorumlamacı-niceliksel söylem analizi tanıtılmış; kuram ve yöntem ile uyumlu olarak küreselleşme(cilik) ve millî kimlik kavramları açıklanmıştır.

İnşacılık kuramının; devletlerin millî çıkar algılamalarına dayalı dış politika oluşumunu söylemler aracılığıyla inşa edilen millî kimlikler üzerinden anlama ve anlamlandırma çabası ABD’de ve İngiltere gibi ülkelerde küreselleşme(cilik) karşıtı hareketleri analiz etmek için kullanılabilir. Örneğin, ABD ve İngiltere’de küreselleşme sürecinin olgunlaşması sonrasında küreselleşmeye karşı geliştirilen yeni dış politika paradigması ve millî kimlikler arasındaki etkileşimin mahiyeti tarihi akış içinde paralel olarak incelenebilir. Küreselleşmeciliğin yükselişi ve gerileyişi arasındaki zaman skalasında paralel olarak incelenecek olan millî kimlikler söz konusu yöntem ile ortaya çıkarılabilir. Millî kimliklere mündemiç söylemleri tarihi akış içerisinde belli aralıklar ile sürekliliğini ve kopuşlarını ortaya çıkarmak ülke içerisindeki küreselleşme

paradigmasının yükseliş ve gerileyişini analiz etmeyi kolaylaştırmaktadır. Küreselleşmeciliğin elit karakterli sosyo-politik söylemleri toplumsal bilgi yığını aracılığıyla kitlesel sağduyuyu yapılandıran söylemlerle kesişmektedir. Yorumlamacı niceliksel söylem analizi yöntemi ile ortaya çıkarılan millî kimlikler bu kesişim noktasını aydınlatmaktadır. Önerilen yaklaşım ile sağlanan kuram-yöntem-kavram uyumu küreselleşme, millî kimlik ve dış politika arasındaki ilişkiyi anlamada faydalı bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışma boyunca önerilen yaklaşım, millî kimliği sadece bireysel algıların ötesinde, toplumsal söylemlerin bir ürünü olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, millî kimliğin hem kişisel hem de kolektif yönlerini vurgulamaktadır. Millî kimlik, sadece sabit ve köklü tarihi ve kültürel faktörlere dayanmaz, aynı zamanda öznel arasındaki etkileşimler ve bu etkileşimlerin sonucunda ortaya çıkan sosyal ürünler tarafından da şekillendirilmektedir. Bu bakış açısı, millî kimliğin zaman içinde değişebilen ve yeniden şekillenebilen bir olgu olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, millî kimliğin nasıl evrildiğine ve bu evrimin ulusal ve uluslararası olaylar ile politikalar üzerindeki etkilerine odaklanma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca, millî kimliğin sadece bireylerin iç dünyalarında değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanlarda nasıl bir işlev gördüğünü anlamak için geniş bir perspektif sunmaktadır.

Kaynakça

- Albrow, M. (1996). *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*. Polity Press.
- Allan, B. B. (2016). Recovering Discourses of National Identity. Ted Hopf ve Bently B. Allan (Ed.), *Making Identity Count: Building a National Identity Database* (s.20-45). Oxford University Press.
- Ashley, R. K. (1984). The Poverty of Neorealism. *International Organization*, 38(2), 225-286.
- Bremmer, I. (2018). *Us vs. Them: The Failure of Globalism*. Portfolio.
- Castells, M. (2004). *The Power of Identity* (2. bs). Blackwell Publishing.
- Checkel, J. T. (1994). The Constructive Turn in International Relations Theory. *World Politics*, 50(2), 324-348.
- Eatwell, R. ve Goodwin, M. (2018). *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. Penguin UK.
- Eckes, A.E., ve Zeiler, T. W. (2003). *Globalization and the American Century*. Cambridge University Press.
- Fearon, J. D. ve Laitin, D. D. (2000). Violence and the Social Construction of Ethnic Identity. *International Organization*, 54(4), 845-877.
- Geiselberger, H. ve Appadurai, A. (2017). *The Great Regression*. Polity.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
- Goede, M. (2005). *Virtue, Fortune, and Faith: A Genealogy of Finance*. University of Minnesota Press.
- Greider, W. (1998). *One World Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism* (1st edition). Simon & Schuster.
- Gupta, A. K. ve Govindarajan, V. (2002). Cultivating a Global Mindset. *The Academy of Management Executive* (1993-2005), 16(1), 116-126.
- Hall, R. B. (1999). *National Collective Identity: Social Constructs and International Systems*. Columbia University Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
- Haugevik, K. ve Svendsen, Ø. (2023). On Safer Ground? The Emergence and Evolution of ‘Global Britain’. *International Affairs*, 99 (6), 2387–2404.
- Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities & Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Cornell University Press.
- Hopf, T. (2012). *Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945-1958*. Oxford University Press USA.
- Hopf, T. (2016). Making Identity Count: Constructivism, Identity, and IR Theory. T. Hopf ve B. B. Allan (Ed.), *Making Identity Count: Building a National Identity Database* (s.3-19). Oxford University Press.
- Hopf, T. ve Allan, B. (Ed.). (2016). *Making Identity Count: Building a National Identity Database*. Oxford University Press.
- Judis, J. J. (2016). *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. Columbia Global Reports.
- Katzenstein, P. J. (Ed.). (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press.
- Kivisto, P. (2017). *The Trump Phenomenon: How the Politics of Populism Won in 2016*. Emerald Publishing.
- Küçük, M. (2017). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. Ramazan Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 325-376). İletişim Yayınları.
- Lang, M. (2006). Globalization and Its History. *The Journal of Modern History*, 78(4), 899-931.

- Levitt, T. (1983). The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets> (Erişim Tarihi: 03.12.2023).
- LiPuma, D. ve Lee, B. (2004). *Financial Derivatives and the Globalization of Risk*. Duke University Press.
- Luce, E. (2017). *The Retreat of Western Liberalism*. Atlantic Monthly Press.
- Macdonald, P. K. (2018). America First? Explaining Continuity and Change in Trump's Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, 133 (3), 401–434.
- Nau, H. R. (2002). *At Home Abroad: Identity and Power in American Foreign Policy*. Cornell University Press.
- Ohmae, K. (1991). *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. HarperPerennial.
- Reich, R. B. (1992). *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*. Vintage Books.
- Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. Scott Burchill vd. (Ed.), *Theories of International Relations* (s.188-212), (3. bs). Palgrave Macmillan.
- Rodrik, D. (1997). *Has Globalization Gone Too Far?* Peterson Institute.
- Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. W.W. Norton.
- Ronald L. Jepperson, R. L., Wendt, A. ve Katzenstein, P. J. (1996). Norms, Identity, and Culture in National Security. P. J. Katzenstein (Ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (s. 33-75). Columbia University Press.
- Rosenboim, O. (2019). *The Emergence of Globalism: Visions of World Order in Britain and the United States, 1939–1950*. Princeton University Press.
- Schor, J. B. (2005). Prices And Quantities: Unsustainable Consumption And The Global Economy. *Ecological Economics*, 55(3), 309-320.
- Scott, A. J. (2001). *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*. OUP Oxford.
- Sklair, L. (2000). The Transnational Capitalist Class and The Discourse of Globalisation. *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 67-85.
- Strange, S. (1996). *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge University Press.
- Tamir, Y. (2019). *Why Nationalism?* Princeton University Press.
- Vucetic, S. (2015). *National Identity: One Discourse Analytic Method*. <https://makingidentitycount.files.wordpress.com/2021/06/srdjan-how-to.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Vucetic, S. (2017). Identity and Foreign Policy. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
- Weldes, J. (1999). The Cultural Production of Crisis: U.S. Identity and Missiles in Cuba. M. Laffey, H. Gusterson, R. Duvall ve J. Weldes, (Ed.). *Cultures of Insecurity: States, Communities and The Production of Danger* (s.35-62). University of Minnesota Press.
- Wellings, B. (2019). British and English Identity. P. Diamond, P. Nedergaard ve B. Rosamond, (Ed.). *The Routledge Handbook of the Politics of Brexit* (s.147-156). Routledge.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 41(3), 335-370.
- Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), 71-81.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
- Yergin, D. ve Stanislaw, J. (1998). *The Commanding Heights: The Battle Between Government and the Marketplace that is Remaking the Modern World*. Simon & Schuster.

ORTAÇAĞ İSLAM SİYASAL DÜŞÜNÇESİ BAĞLAMINDA DEVLET KAVRAMININ MUADİLLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE EQUIVALENTS OF THE STATE CONCEPT IN THE CONTEXT OF MEDIEVAL ISLAMIC POLITICAL THOUGHT

Öz

Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi bağlamında devlet kavramını, bu düşünceye kaynaklık eden dört ilmi türün ortaya koyduğu üç teorinin kılavuzluğunda değerlendirmek mümkündür. Bu ilmi türlerden ikisi olan kelâm ve fıkıh alanlarındaki eserler açısından devleti incelemenin yolu imâmet teorisine başvurmaktan geçer. Fars kültüründen mülhem siyasetname türü devleti, bu türün siyasal gerçeklik ve ideal siyaset arasında kurduğu bağdan hareketle değerlendirme amacındadır. Siyasetname türündeki eserlerde devlet kelimesini karşılama amacıyla genellikle mülk kelimesi tercih edilir. Platon ve Aristoteles mührü taşıyan İslam siyaset felsefesi ise devlet konusunu ideal yönetim bağlamında inceler. Antik Yunan mirasının yetkin siyasal örgütlenme biçimi olarak kabul edilen polis, bu mirasın etkisiyle eser üreten İslam filozofları aracılığıyla medineye dönüşür. Bu çalışma, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesine kaynaklık eden fıkıh, kelâm, siyasetname ve siyaset felsefesi alanlarındaki belli başlı eserler aracılığıyla ortaya konulan devlet kelimesini muadilleri bağlamında değerlendirme amacındadır. Bu ilmi türlerin kılavuzluğunda devletin tanımı ve devlet kelimesine kaynaklık eden tarihsel-kültürel mirasların neler olduğu konuları işlenecektir.

Onur YILDIRIM*

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

E-posta/E-mail:
onur2008208@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-3946-338X

Anahtar Kelimeler: İslam Siyaset Düşüncesi, Devlet, Kültürel Miraslar.

Abstract

In the context of medieval Islamic political thinking, the concept of the state can be evaluated using three theories proposed by four scientific types. The imamate theory can be used to analyse the state of works in the domains of kalam and fiqh, two of these scholarly genres. Evaluates the state in terms of mirror for princes, which is heavily influenced by Persian culture, based on the link that this genre creates between political reality and ideal politics. The word "sultanate" is commonly chosen to replace the word "state" in works of similar political nature. Islamic political philosophy, bearing the seals of Plato and Aristotle, investigates the state in the context of ideal government. The polis, which is regarded as the competent political organization of the ancient Greek legacy, is transformed into a medina by Islamic philosophers who produce works influenced by this heritage. This study aims to evaluate the word "state" in the context of its equivalents, as revealed by major works in the domains of fiqh, kalam, and mirror for princes, and political philosophy. The definition of a state as well as the historical and cultural heritage that gave rise to the term will be investigated.

Keywords: Islamic Political Thought, State, Cultural Heritages.

Başvuru/Submitted: 11.01.2024

Kabul/Accepted : 29.03.2024

Giriş

Siyasal gücün kurumlaşması açısından evrensel bir nitelik taşıdığı düşünülen devlet tarihin ilk dönemlerinden beri her toplum için hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Devletin toplumsal zorunluluğun uzantısı olduğuna yönelik bir iddiayı içeren bu açıklama iki varsayıma dayanır: İlki, bilinen tarihin başlangıcı ile toplum arasında ontolojik bir ilişki bulunduğu yönündeki varsayımdır. Başka bir deyişle insanlık tarihi, insanın toplumsal tarihi anlamına gelir. İkincisi ise devletin, insanın topluluk halinde yaşamasının zorunlu bir sonucu olduğu varsayımdır. Gerçekten de insanın bir araya gelmesi anlamında topluluk halinde yaşamasının tarihsel başlangıcı, yani bilinen tarihin başlangıcının tespiti belirli varsayım ve iddialara dayansa dahi, toplumsallığın somut bir olgusu olarak ortaya çıkan ve modern siyaset teorisi tarafından *etat* anlamıyla devlet olarak kabul edilen yapının varlığı tartışmaya açık değildir. Çünkü toplumsallık, emir-itaat ilişkisi, başka bir deyişle bir iradenin diğerine dayatılması ilişkisini içerdiği için bu ilişkinin en derin noktasında yer alan yapının somut aşamada ete kemiğe bürünmüş hali olarak devlet olgusu ortaya çıkar (Gauchet, 2013). Bu noktada, tartışmaya açık olan husus, *etat* anlamıyla devletin, bilinen tarihin başlangıcında ortaya çıkan yapıyla aynı olup olmadığıdır. Buna göre, ilk olarak şunu ifade etmek gerekir ki, *etat* anlamıyla devlet, modern bir olgudur. Genel kanı, *etat* anlamıyla devlet kelimesinin kullanımında Machiavelli'nin öncü olduğu yönündedir (d'Entrèves, 2013). Bu yüzden modern siyaset teorisi devleti, *etat* kelimesinin içerdiği anlamla kabul etmek suretiyle devleti tanımlar. Modern siyaset teorisinde devlet, toprak, insan topluluğu ve egemenlik olarak adlandırılan üç unsurun bir araya getirilmesiyle tanımlanır. Buna göre devlet, “belli bir toprak parçası üzerinde yerleşmiş, en üstün iktidar anlamındaki egemenlik tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluş” olarak tanımlanır (Kapani, 2016).

Ortaçağ İslam siyasal düşüncesini oluşturan eserler aracılığıyla ortaya konulan devlet tanımına gelince, coğrafi anlamda belli bir toprak parçası üzerinde kurulan egemenlik anlayışından söz etmek mümkün değildir. Çünkü İslam'ın ilk dönemlerindeki anlayış ve gelişmeleri dikkate alan İslam hukuku, coğrafi bir tasnif yerine inanç temelli bir tasnifi tercih eder. Buna göre, bir tarafta İslam'ın hükmü altında bulunan toprak parçasını tanımlamak amacıyla *darü'l-İslam*, diğer tarafta da İslam'ın hükmü altında olmamakla birlikte, potansiyel olarak İslam'a kazandırılacak memleketleri ifade etme amacıyla *darülharp* terimleri kullanılır (Özel, 1993). İkinci olarak, modern siyaset teorisi tarafından ortaya konulan görüşe göre devlet, egemenlik kavramı üzerinden soyut hukuki bir şahsiyet olarak kabul görür. Ortaçağ İslam siyasal düşüncesini içeren eserlerde ise devlet, siyasal organları aracılığıyla tanımlanır (Bağdatlı, 2018). Örneğin hilafet, imâmet, mülk ve saltanat gibi terimler hem devlet kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılır hem de devleti temsil eden en üstün siyasal organlar olarak kabul edilirler. Üçüncü olarak, modern siyaset teorisi din ve devlet arasında kategorik bir ayrıma dayandığı için devleti sadece siyasal bir kurum olarak kabul eder. Ortaçağ İslam siyasal düşüncesine kaynaklık eden eserler ise İslam'ın hem bu dünyayı hem de öte dünyayı düzenleme iddiasında olan kapsayıcı bir sistem olduğu anlayışına bağlı olarak devleti dinsel-siyasal bir kurum olarak değerlendirirler. Özellikle kelâm ve fıkıh literatürü açısından devlet, din ve dünya işlerini düzenleyen bir kurum (Gazzâlî, 2012; Mâverdî, 2018) olarak tanımlandığı için bu kurumun sadece siyasal değil, yerine getirdiği fonksiyonlardan dolayı dinsel-siyasal bir kurum olarak kabulü söz konusudur.

Bu çalışma, devlet kavramının beslendiği entelektüel-kültürel kaynaklar nedeniyle farklı terimlerle karşılandığı bir literatürü ihtiva eden Ortaçağ İslam siyasal düşüncesinin hem özgünlüğüne hem de kendinden önceki kültürel miraslarla ilişkisine dikkat çekmektedir. Kuşkusuz, İslam öncesi Arap, Farsî ve Yunan entelektüel miraslarının İslam siyasal düşüncesi üzerindeki etkisi devlet kavramının birbirinden farklı kelimelerle ifade edilmesine yol açmıştır. İslam ile birlikte İslam siyasal düşüncesi İslam öncesi entelektüel mirasları da bünyesine katarak, devlet kavramının hem kullanım hem de anlam haritasının genişlemesine tanıklık etmiştir. Bu çalışmanın yanıt aradığı araştırma sorusu devlet kavramının farklı terimlerle karşılanması hususunda her bir kültürel mirasın (Arap, Farsî, Yunan ve İslam) etki ve katkısını ortaya

koymaktır. Başka bir deyişle bu çalışmanın amacı, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi tarafından devlet kavramını karşılama amacıyla hangi kültürel mirasların kılavuzluğunda hangi siyasal terimlerin kullanıldığını belirlemektir.

1. Devlet: Kavramsal, Teorik ve Tarihsel Kökeni İtibariyle Genel Bir Çerçeve

Arapça’da devlet “değişmek, bir halden başka bir hale dönmek; nöbetleşe birbiri ardınca gelmek, dolaşmak; üstün gelmek, zafer kazanmak” anlamlarına gelir (Davutoğlu, 1994). Kur’an’da modern siyaset bilimi ve anayasa hukukunda tanımlanan anlamıyla devlet kavramını karşılayan bir kelime yer almamasına rağmen, devlet kavramını karşılamak amacıyla d-v-l kökünden türeyen *dûlet* kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime, ganimetin dağıtım düzenine ilişkin olarak Kur’an’da sadece bir yerde (Haşr, 59/7) geçmektedir (Akyüz, 1998). Söz konusu Kur’an ayetinde devlet kelimesi siyasal bir anlamdan çok, servetin belli ellerde dolaşımı anlamında iktisadi ve toplumsal bir anlama işaret etmektedir (Uludağ, 2014). Aslında Kur’an aracılığıyla *dûlet* kelimesi üzerinden devlete yüklenen bu anlamın, İngilizcede devlet anlamında kullanılan *state* kelimesinin kökeninde yer alan Latince *status* ile benzeşen noktaları bulunur. “Durum” veya “var olma biçimi”ne tekabül eden ve bu haliyle nesnel bir kelime olan *status*’un, siyasal anlamıyla ilk kullanımında mutluluk, servet ve özel bir topluluğun sağlıklı düzenine işaret ettiği görülür. Ortaçağ ve 2-5. yüzyıllar Latincesinde bu anlamları içeren *status*, sosyo-ekonomik bakımdan özel bir durumu ifade etme amacıyla kullanılmaktadır (d’Entrèves, 2013).

Dûlet haliyle devlet kelimesi zamanla anlam bakımından genişleyerek, “mal, zafer ve başarının elden ele dolaşması” anlamlarının yanında, siyasal bir anlama da sahip olmuştur (Birsin, 2004). Devlet kelimesinin siyasal bir anlama sahip olması üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada devlet kelimesinin kazandığı anlam “zafer, güç” veya “hâkimiyetin dönüşümlü olarak el değiştirmesi” şeklindedir. Buna göre devlet, hâlihazırda mevcut olduğu varsayılan siyasal iktidarın, birbirini takip eden bir dizi hanedanlığın askerî güçle elde ettiği bir kavrama işaret eder. Bu bakımdan zafer, güç, saltanatın değişimi ve iktidar süresi devlet kelimesinin betimleyici unsurları olarak ortaya çıkmaktadırlar. İkinci aşamada, devlet kelimesi hâkimiyetin el değiştirmesinden ziyade onun sürekliliğini vurgulayan, ona bağlılığı ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Üçüncü aşama ise devlet kelimesinin modern siyaset literatüründeki kullanımı şeklindedir. Bu aşamada, ulus-devlet esasına dayalı olarak devlet kelimesi kullanılmıştır (Davutoğlu, 1994). Bu çalışmayı doğrudan ilgilendiren ilk iki aşama aracılığıyla ortaya konulan devlet kelimesinin siyasal içeriğidir. Bu ilk iki aşamada, devlet kelimesinin siyasal bir içerikle kullanımına ilişkin iki nokta dikkat çekicidir: İlki, devlet kelimesi, gerek “hâkimiyetin dönüşümlü olarak el değiştirmesi” gerekse de “hâkimiyetin sürekliliği” anlamlarıyla, siyasal iktidarın varlığının her şeyden önce kabul edildiğini ima eder. Başka bir deyişle, siyasal iktidarın kurucu ilkesi askerî güç sayesinde kazanılan zafer değildir. Siyasal iktidar, zaten verili bir kategori olarak kabul edilir. Askerî güç, hâlihazırda kurulu olan siyasal iktidarın türevidir (Al-Azmeh, 2014). İkinci nokta, özellikle hükümdarlara verilen unvanlar dikkate alınınca, devlet kelimesinin zamanla belli bir bölgeyi kapsayan siyasal iktidarın kullanımına ilişkin bir kavramı işaret etmesidir.

Lewis, İslam tarihinde siyasal anlamıyla devlet kelimesinin ilk defa Abbasiler için kullanıldığını belirtmektedir (Lewis, 2011). Akyüz, devlet kelimesinin ilk kez Abbasiler için kullanılmasıyla ilgili olarak şu varsayımda bulunarak, konuya açıklık getirmektedir. Kur’an’da d-v-l kökünden türeyen bir diğer kelime *davele* fiilidir. Bu fiilin yer aldığı ayette (Ali İmran, 139-142), üzüntülü ve sevinçli günlerin insanlar ve toplumlar arasında sırayla paylaştırıldığı bildirilmektedir. Emeviler’in iktidarına bir ihtilalle son veren Abbasilerle birlikte sevinçli günlerin sırasının geldiğini belirtmek amacıyla devlet kelimesi kullanılmış olabilir (Akyüz, 1998). Siyasal anlamıyla kullanıldığı bu dönemde devlet kelimesi, iktidarı ele geçiren bir aile sayesinde izzet ve mutluluk günlerinin geldiğine işaret etmektedir (Birsin, 2004). Nitekim Ortaçağ’da

yazılan belli başlı eserlerde devlet, mutlu günler, baht ve talih arasında bir tür eş anlamlılığın kurulduğu görülmektedir. Örneğin *Kutadgu Bilig*'de vezir hem devleti hem de talihi temsil eder. Taht ve baht arasında bir tür eş anlamlılık söz konusudur. “Sürdürsün Tanrı bu taht ile bahtı” pasajı, devletin mutluluk ve talih olduğuna işaret eder (Yusuf Has Hacib, 2018).

Abbasiler döneminde kullanıma giren ve yine d-v-1 kökünden türeyen bir başka kelime “yeni devir” anlamına gelen *devle*'dir. Bu kelimenin kullanılmasının nedeni ise başta iktidarın el değiştirmesi olmak üzere gerçekleşen toplumsal-siyasal değişimlerin daha önce eşi benzerine rastlanmamasından dolayıdır. Abbasiler döneminde *devle* kelimesinin, devlet terimini doğrudan karşılamamakla birlikte, mevcut siyasal anlamına yakın bir anlamla yaygın bir şekilde kullanıldığı ifade edilmelidir. *Devle* kelimesinin “yeni devir” tarzında yaygın bir şekilde kullanılması, siyasal güce sahip olma anlamını da beraberinde getirmiştir. Çünkü bir “devri” yeni yapan şey, güç ve iktidar sahiplerinin de yeni olmasından dolayıdır (Birsin, 2004). Örneğin, bu dönemde Abbasilerin hizmetinde olan Horasanlılar için “yeni devrin çocukları” anlamına gelen *ebnâü'd-devle* ifadesi kullanılmıştır. Abbasi iktidarının geleceği hakkında kehanetler içeren bir kitaba da *Kitâbu'd-Devle* (yeni devrin kitabı) adı verilmiştir (Wellhausen, 1963). Tarihsel süreç içerisinde *devle* kelimesinin prestiji öylesine artmıştır ki, Abbasiler'in siyasal-askerî bakımından zayıfladığı dönem itibariyle bu kelime, belli bir bölgede hâkimiyet kuran bir hanedanlığın, hilafete bağlılığını ifade etme amacıyla kullandığı bir sıfat halini almıştır. Nitekim Gazneli ve Büveyhi hükümdarlar, Abbasi hilafetine ve halifesine olan bağlılıklarının işareti olarak Muizzuddevle, İmâduddevle, Adududdevle gibi unvanlar kullanmışlardır. Örneğin Abbasi hilafetinin desteğine sahip olan anlamına gelene Adududdevle unvanını hem Gazneli hem de Büveyhi hükümdarlar kullanmıştır (Nizamülmülk, 2006). Halife tarafından yerel hanedanlara veya sultanlara verilen bu unvanlar, yakın zaman önce ortaya çıkan bu siyasal-askerî güçlerin hem Sünni İslam dünyasında meşruiyet sağlamaları açısından önemli hem de onların ilke olarak halifeye tabi olduklarını işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir.

2. Devlet Düşüncesine Kaynaklık Eden Tarihsel-Kültürel Miraslar

Ortaçağ İslam siyasal düşüncesini içeren eserlerde devlet kavramı için çoğunlukla hilafet-imâmet, mülk, saltanat ve medine terimleri kullanılmıştır. Kelâm ve fıkıh kitaplarının siyaseti konu alan bölümlerinde, hilafet, imâmet ve velayet kelimelerinin, siyasetname yazarlarının çoğunlukla mülk kelimesini ve siyaset felsefesini konu alan eserlerde ise medine kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. O halde soralım: Devlet kelimesini karşılama amacıyla farklı kelimelerin kullanılmasının gerekçeleri neler olabilir? Abbasiler döneminden itibaren siyasal bir içerikle ve terim anlamına yakın bir şekilde kullanılmaya başlanan *devle* kelimesi yerine neden yukarıdaki kelimeler tercih edilmiştir? Devlet kelimesini karşılama amacıyla birbirinden farklı bu ifadelerin tercih edilme gerekçeleri olarak şu faktörler sıralanabilir: İlk olarak, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi olarak adlandırılan külliyat, “iyi tanımlanmış ve sınırları tayin edilmiş bir konuya ilişkin kapsamlı ve disiplinli bir araştırma” gerçekleştirme amacıyla değildir (Al-Azmeh, 2014). Kelâm ve fıkıh kitaplarında siyaset konusunun ya kelâmî tartışmalar içerisinde ya da fikhî bir boyutta ele alınmış olması siyasal realiteye dikkat edilse dahi, ideal olarak kodlanan dönemin ve bu döneme özgü uygulamaların öne çıkarılmasını, dolayısıyla da ideal siyasal rejim olarak kabul edilen hilafet kelimesinin devlet kavramına tekabül eden bir şekilde kullanılmasının gerekçesi olarak gösterilebilir. Siyasetnamelerde ise ideal bir hükümdar imgesi ve ideal devlet anlayışı tasvir edilmesine rağmen siyasetname yazarı, müstebit bir yönetici kisvesine bürünme eğilimi olan bir hükümdarın, askerî güçle ayakta tuttuğu bir devlet içerisinde yaşadığı için varlığı askerî güce ontolojik anlamda bağlı olan mülk kelimesini tercih eder. İslam düşüncesindeki siyaset felsefesi, Antik Yunan felsefesi geleneğinin etkisi altında ortaya çıktığı ve şekillendiği için İslam filozofları, söz konusu geleneğin siyasal örgütlenme biçimi olan *polis*'in ikamesi olarak şehir anlamındaki medine kelimesini tercih etmişlerdir. İkincisi, Abbasi hilafetinden itibaren, yani 8. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle bir imparatorluğa dönüşen İslam devleti, kuruluş aşamasındaki imparatorluğun ilk kadrolarını birçok eyalet ve beldesini aldığı İran ve Roma'dan devşirmiştir.

İran'ın devlet yönetimine ilişkin metinlerinin, saray protokol ve görgü kurallarının, Antik Yunan siyasal metinlerinin Arapçaya tercüme edilmesi siyaset ve devlet yönetimi alanlarında İslam düşünce ve söyleminin yeni bir merhaleye ulaşmasına vesile olmuştur (Lewis, 2011).

2.1. Arap Mirası: Riyaset

İslam, Ortadoğu'daki iki büyük imparatorluğun (Bizans ve Sasani) periferisindeki Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmış bir dindir. Bu haliyle İslam, insan topluluğunun küçük, çoğunlukla ailevi gruplardan meydana geldiği toplumsal yapının içine doğup, gelişmiştir. Arap Yarımadası, büyük ölçüde şehirleşmiş ve tarımsal faaliyetin gelişmiş olduğu imparatorluklar dünyasının aksine, küçük ölçekli topluluk hayatının söz konusu olduğu göçebe kampların yurdu olarak bilinmektedir. İslam'ın ortaya çıktığı bu dönemde Araplar, toplumsal olarak kabile toplulukları halinde yaşamaktaydılar (Günaltay, 2016). Toplumsal bir model olarak kabile sisteminin Araplar arasında kök salması, onların siyaset ve devlet anlayışlarını da doğrudan etkilemiştir. Büyük ölçüde putperest olan Yarımada halkı için siyasal açıdan örgütlü bir yapı kurmak mümkün olmamıştır (Lapidus, 2013).

Arapça'da “önüne almak, karşısına almak” anlamındaki k-b-l köküne dayanan kabile, sözlükte kafatasını oluşturan ve karşılıklı duran dört kemikten her birinin adıdır (Avcı ve Şentürk, 2001:30). Terim anlamıyla kabile, aynı atadan geldiklerine inanılan ve aralarında nesep bağı bulunan insan topluluğuna verilen isimdir (Apak, 2017). Kabile, siyasal antropologların, ilkel ve kapitalizm öncesi toplumlarda, soy-nesep üzerinden akrabalık ve siyaset ilişkisini incelerken başvurdukları anahtar bir kavramdır. Çünkü siyasal antropoloji, akrabalık ve siyaseti birbirlerini dışlayan iki terim olarak görmek yerine siyasal örgütlenme biçimi açısından bu ikisi arasında ontolojik bir bağ olduğunu varsayar (Balandier, 2016). Kabile hayatı içinde bireysel farklılık söz konusu olmasa dahi, kabileyi meydana getiren klanlar arasında farklılıktan söz etmek gerekir. Çünkü kabileyi oluşturan, bağımsız bireyler değil, klan adı verilen gruplardır. Kabileyi meydana getiren her bir klan bağımsız bir birim hüviyetindedir. Klanlar arası bağlılık, kabile üyelerini savunma ve temel sorumlulukları yerine getirme anlarında güçlü bir şekilde ortaya çıkar. Dolayısıyla kabile açısından birim ve veri olarak kabul edilmesi gereken birey değil, klandır. Klanlar, dışsal olarak birbirlerinden bir ölçüde ve farklı derecelerde ayrılmış olmakla birlikte, içsel olarak güçlü bir dayanışma sergilerler.

Klanları birbirine bağlayan, kendilerini daha büyük bir grup olan kabile çatısı altında birleşmeye iten bir dizi unsur sıralanabilir. Klanlar açısından kabilenin bir tür üst-kimlik olarak kabulünü sağlayan unsurlar ortak ata/kan bağı ve totemci din anlayışıdır. Ortak ata; örneğin “ben ve kardeşim amcaoğluna; ben ve amcaoğlu yabancıya karşıyız” ifadesinden hareketle bedevi Arap için aile ve klana bağlılığın kabileyeye bağlılık karşısında mutlak bir üstünlüğü olduğu ifade edilebilir. Ancak söz konusu olan yabancı, yani kabile dışından birisi olduğunda farklı klanlar birlikte hareket etme iradesini ortaya koyarlar. Kabilenin birlikte hareket etme iradesini ortaya koyan en iyi örneklerden birisi, Hz. Peygamber'in vefatının akabinde Kureyş kabilesinin devlet başkanlığını elde etmesidir. Her ne kadar Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi açısından “Kureyş'in imâmette önceliğe” sahip olduğu iddiası, “imamlar, Kureyş kabilesindedir” hadisine dayandırılarak ileri sürülse dahi, son yüzyılda gerçekleştirilen akademik çalışmalarda bu hadisin sıhhati tartışmalı bulunmaktadır (Hatiboğlu, 1978). Klanları, kabileyeye dönüştüren diğer unsur totemci din anlayışıdır. Söz konusu İslam öncesi Araplar olunca, onların din anlayışının genel olarak yerel tanrıların, kutsal yerlerin ve animistik nesnelere dayandığı ifade edilebilir (Turner, 1997). Bu noktada, totemin bireysel bir varlık değil, aynı kabile gibi bir grup olduğunu belirtmek gerekir. Totem, tüm bir nesnelere sınıfını kapsamaktadır. Aslında, İslam öncesi Araplar açısından totemin canlı ve cansız veya doğal ve yapay nesnelere kategorileştirilmesi söz konusu değildir. Zaten bu tür ayrımlar, totemci din anlayışına sahip olan toplumlar açısından

önemsizdirler (Cornford, 2020). Önemli olan nokta nesnelere sınıfının ortaklaşa sahip olduğu ve onları totem kılabacak vasıflara sahip olmalarıdır.

İslam'ın ortaya çıktığı dönemde Arapların kabile sisteminden ayrı, mutlak bir kudretle bağımsız olarak işleyen bir nizamı söz konusu değildir. Devlet, bir kurum ya da ülke olarak değil, belli bir mekân ve zamanda ortaya çıkan bir topluluğun dinsel, toplumsal ve siyasal işlerinin tanzim edilmesini amaçlayan bir yapı olarak kabul edilmektedir (Wellhausen, 1963). Kuşkusuz Araplar kendi kabilelerinin (topluluk) ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla siyasal bir örgütlenme biçimi bulmuşlardır. Buna, yani kabile sisteminin kendine özgü siyasal örgütlenme biçimine riyaset adı verilmektedir. Riyaset, sıkı akrabalık bağı üzerine kurulu olan (toplumsal bir kurum olan) kabilenin siyasal örgütlenme biçimi olarak değerlendirilir. Başka bir deyişle riyaset, asabiyet, nüfuz ve yaşa dayanan bir idare tarzıdır (Günaltay, 2016). Riyasetin, asabiyet ve nüfuz dayanasının nedeni kabile sisteminin kendine özgü şartlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü kabileyi yönetecek olan kişiden güçlü bir asabiyete sahip olması beklenmektedir. İbn Haldun'un ifade ettiği üzere, riyaset, "ancak galebe ile hâsıl olur; galebe ise asabiyet ile meydana gelir" (İbn Haldun, 2018:339). Örneğin İslam öncesi Mekke'nin yönetiminde Kureyş kabilesi söz sahibiydi. Kuvvet, nüfuz, haysiyet ve asalet sahibi bir kabile olarak Mekke'de oturan, o dönemde de büyük bir şeref sayılan Kâbe'nin koruyuculuğu ve hizmetçiliği görevini üstlenen Kureyş kabilesi, Mekke'yi bir tür aristokratik cumhuriyet tarzında idare etmekteydi. Mekke'de Kureyş kabilesine mensup her bir ailenin reisi, asaleti ve serveti oranında yönetimde söz sahibiydi (Günaltay, 2016).

Kabile sisteminin siyasal örgütlenme biçimi olan riyaset, kabilenin yaşlıları tarafından seçilen ve başkan olarak tayin edilen kişi tarafından idare edilmektedir. Riyasetin başı olan bu kişiye reis (başkan), seyyid (efendi) veya şeyh (yaşlı adam) adı verilmektedir (Küçükbaşcı, 2009:40). Reis, kabile grubunun kolektif yapısı ve otoritesi içerisinde bireyselliği elde eden ilk kişidir. Onun bireyselliği, kabile-dışı veya kabile-üstü bir bireysellik değil, kabilenin kolektif otoritesinin "bir" şeklinde dışavurumudur. Çünkü bu "bir" bağımsız bir birey değil, kabilenin kolektif otoritesinin tecessümüdür. Bu bakımdan reis, kabile dolayısıyla ortaya çıkan riyasetin lideridir. Yasa koyması söz konusu olmayan reis, klanlar arası ihtilafları kabile geleneklerine uygun olarak çözen bir hakem görüntüsü verir. Reis, kabile üyelerinin hayatlarına mutlak anlamda hâkim olmamasına rağmen, kabile insanının tanıdığı tek mutlak otoritedir. Bu bakımdan kabilenin otoritesinin bireysel anlamda ilk defa somutlaşması reis aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kabileyi meydana getiren klan üyeleri, kabile otoritesine tabi olmak yerine onun temsilcisine tabi olurlar. Başka bir deyişle, kabilenin kolektif otoritesi yerini bu otoritenin bir tür örgütlenmesi olan reisin otoritesine bırakır. Ne var ki reisin otoritesi, modern siyaset teorisinin kavramlarına başvurmak gerekirse, merkezi bir otorite değildir. O, kabile üzerinde nüfuz sahibi olmasına rağmen, kabile grubunun sahip olduğu otoritenin emanetçisi olarak görülür. Çünkü bu otorite, atalar tarafından miras bırakılan, yani reisin kendisinden önce var olan ve ondan halefine geçecek olan gücün geçici bir dışavurumudur. Gayrişahsi ve birey-üstü olan bu güç, nesiller boyu süren grup ruhudur. Buna göre reis, ne kadar güçlü olursa olsun, otoritenin asıl kaynağı olarak kendisini gören bir yönetici değildir. Bu yüzden o, kendi başına değil, kabilenin temsilcisi olarak kabile üyelerinin yerine yönetir. Yönetme yetkisi, ona geçici olarak kabile grubu tarafından verilir. Çünkü yönetim işi bir emanet olarak görülür. Buna göre, onun, kabileye ait önemli meselelerin tartışılması ve karara bağlanmasında klan liderlerine ve kabilenin ileri gelenlerine danışması gerekir. Başka bir deyişle reis, akıllı, hürmet edilen kabile yaşlıları, zenginler, savaşlarda ün kazanmış kahramanlar, fesahat ve retorik ile seçkin şairler reisin çadırında toplantıya katılarak, kabile gündemini meşgul eden sorunlar hakkında görüş bildirmekte ve çözüm önerilerini sunmaktadırlar (Günaltay, 2016). Bu yüzden reis, yukarıda zikredilen kişilere danışarak karar almakta ve kararlaştırılan esaslara göre hareket etmektedir. İhtiyaç hâsıl olduğu zamanlarda reisin görüşlerine başvurduğu, danıştığı bu kişilere mele adı verilmektedir. Onun kabile ileri gelenlerine danışması kabile içerisinde saygınlığının artmasına da vesile olmaktadır (Demircan, 2018).

2.2. İslam Mirası: Hilafet

İslam siyasal düşüncesine özgü pek çok kavram gibi, zamanla siyasal bir içeriğe sahip olan hilafet, “birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak” anlamlarına gelir (Avcı, 1998:539). Hz. Muhammed’in vefatını takiben risaletle (peygamberlik) ilgisi olmamakla birlikte, riyasete (devlet başkanlığı) özgü görevlerini devralan yöneticilere halife adı verilmiştir. Hz. Muhammed tarafından Medine’de tesis edilen dinsel-siyasal organizasyon, onun vefatından sonra hilafet olarak adlandırılmıştır. Lewis, hilafet ve halife sözcüklerinin köken olarak Sami dillerinin çoğunda yer aldığını ifade eder (Lewis, 2011). Müslüman topluluğun, dinsel ve siyasal işlerini üstlenen hilafet kurumu açısından ne din ve siyaset ne de dinsel ve siyasal değerler bakımından bir ayırım söz konusu olmuştur (Lapidus, 1975). Aslında, hilafetin ne sözlük anlamına ne de zamanla siyasal bir içeriğe sahip olan terim anlamına Kur’an’da rastlanmaktadır. Ancak, hadis kaynaklarında hilafet kelimesi, “devlet başkanlığı” anlamında kullanılmıştır (Avcı, 1998). Hadis kaynaklarında yer alan anlamıyla hilafet kelimesinin hem kelâm hem de fıkıh alanında kaleme alınan eserlerde kullanıldığını ifade etmek gerekir. Başka bir deyişle, hilafet kelimesi, kelâm ve fıkıh kitaplarında sözlük anlamından ziyade terim anlamıyla kullanılmıştır.

İslam’da siyaseti kendisine konu edinen düşünce etkinliklerinin en erken tezahürleri olarak kelâm ve fıkıh gösterilmektedir. Bu iki alanın siyasal anlamda üzerine inşa edildiği teorik temeli Kur’an ve hadisler oluşturmaktadır. Hz. Muhammed’in vefatından itibaren, kendisini hayati bir sorun olarak dayatan siyaset, öncelikle fakihlerin ve kelâmcıların meşguliyet alanı olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu iki grubun İslam siyasal düşüncesine en önemli katkıları, Hz. Muhammed’in vefatıyla ortaya çıkan siyasal otorite sorununa çözüm üretmek amacıyla geliştirdikleri hilafet kuramı olmuştur (Kurtoğlu, 2013). Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi, kelâm ve fıkıh literatürü aracılığıyla devlet kurum ve kavramını karşılamak amacıyla genel olarak iki kelimeye yönelir: Hilafet ve İmâmet. Bu iki kelime, Ortaçağ İslam düşünürleri tarafından ideal siyasal rejimi adlandırma amacıyla çoğunlukla eş anlamlı bir şekilde kullanılır. Çünkü Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi açısından devlet başkanı, Hz. Peygamber’in vekili olarak siyasal toplumu sevk ve idare ettiği için halife; toplumun lideri olması nedeniyle de imâm adını almıştır. Mâverdî, devlet başkanlığı makamı için “imâmet ismi verilen hilafetin, din ve dünyaya ait işlerin yürütülmesi için nübüvvete halef olarak konulmuş, kabul edilmiş bir müessesese” (Mâverdî, 2018:29) tanımında bulunurken, imâmet ve hilafeti eş anlamlı kelimeler olarak kullanmayı tercih eder. Ne var ki, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi açısından hilafet ve imâmet kelimeleri, eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmış olsalar dahi, her ikisinin beslendiği ideolojik-kültürel geleneğin farklılığı dikkate alındığında, aralarında anlam açısından farklılık olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü kelâm ve fıkıh literatürünün iki farklı kelimeye yönelmiş olması, iki farklı anlam alanının olduğuna işaret eder. Buna göre, hilafetin reel alanı ve işleyişi ifade eden bir terim; imâmetin ise arzu edilen ideal yönetime işaret eden başka bir terim olduğu ifade edilmektedir (Evkuran, 2016).

Benzer bir şekilde kelâm ve fıkıh literatürü İslam dünyasında yönetim görevini üstlenenler için aynı anlama gelen (eş anlamlı olarak kullanılan) iki farklı kelime tercih eder: Halife ve imâm. Kelime anlamıyla halife, “arkada olmak, birinin ardından gelmek, yerine geçmek” anlamlarına gelir. Siyasal bir terim olarak ise halife, “birinin yerine geçerek işi veya görevi devralan” anlamına gelir (Uludağ, 1997:299). Kelime anlamıyla imâm, “kendisine uyulan kimse” anlamına gelmektedir (Öz ve İlhan, 2000:202). Gerek Şii gerek Sünni geleneksel kaynaklarda, yönetim konusu imâmet meselesi olarak anlaşıldığı için bu kaynaklar yönetim görevini üstlenen kişiyi isimlendirme açısından büyük ölçüde imâm kelimesini halife kelimesine tercih ederler. Sünni kaynakların halife kelimesi yerine imâm kelimesini tercih etmelerinde Şia’nın etkisi bulunmaktadır. Şia için yönetim konusu, dinin özüne ilişkin itikadî bir konu olarak ele alınmıştır. Şia’nın yönetim konusuna ilişkin iddialarını aynı düzlem ve düzeyde karşılama ihtiyacı hisseden Sünni kaynaklar, özellikle kelâm literatürü, isim babalığını Şia’nın yaptığı imâm kelimesini halife

kelimesine tercih etmeye başlar (Evkuran, 2016). Bu bakımdan Gazzâlî'nin *İtikadda Orta Yol (el-İktisâd fi'l-i'tikâd)* başlığını taşıyan kelâm türündeki eserinin imâmet faslının başlangıç cümlesi son derece etkileyicidir. Gazzâlî, yönetim konusunun (imâmet) itikadî değil, fikhî bir mesele olduğunu belirterek, imâmet faslını açar. Ancak o, kendi eserinden önce kaleme alınan kelâm kitaplarında yönetim konusu imâmet faslıyla bitirildiği için metodolojik bir zorunluluk olarak kendisinin de eserini bu fasılla tamamladığını ifade eder (Gazzâlî, 2018:190).

2.3. Farisi Miras: Mülk

Farisi geleneğin, İslam'ın erken dönemindeki Arap-İslam düşünce yapısına yabancı olduğu bilinmektedir. Söz konusu yabancı olma durumu hem dinsel hem kültürel hem de siyasal düşünce yapısı açısından geçerlidir. Kuşkusuz, Zerdüştlük mührü taşıyan Farisi dinsel anlayışın İslam'la benzeşen noktalara sahip olduğunu reddetmek mümkün değildir. Allah ve Şeytan arasındaki mücadelenin bir benzerinin, Ahuramazda ve Ehriman arasında gerçekleştiği varsayılabilir. İki dinsel sistemin, yaradılış, diriliş, cennet ve cehennem, melekler ve diğer ruhsal varlıklar hakkında da benzer anlayışa sahip olduğu ifade edilebilir (Bosworth, 1973). Ancak düalist tanrı anlayışının egemen olduğu Farisi dinsel gelenek açısından mitoloji ve ayinsel ritüeller belirleyiciyken, İslam'da din anlayışının temelini peygamberlik makamı ve Kur'an oluşturur. Buna göre, Farisi gelenekteki din anlayışının tevhide esas alan İslam ile ortak bir paydada buluşması söz konusu değildir. Edebi açıdan ise, İslam arifesinde ve İslam'ın ilk yıllarında, Arap-İslam kültürel yapısı sözlü geleneğe dayanmaktadır. İslam öncesi Arapların edebi ve kültürel yapısını sözlü gelenekten türeyen Arap şiiri oluşturmaktadır. Farisi geleneğin karakteristik özelliği ise, kadim bir medeniyetin alamet-i farikası olan yazılı kültüre sahip olmasıdır. Siyasal açıdan da, Farisi gelenek ve İslam'ın erken dönemindeki anlayış arasında bir uyumsuzluğun, en azından teorik açıdan mümkün olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Farisi geleneğin siyasal anlayışında mülk (krallık) makamının kutsanması söz konusudur. Bu yüzden, yöneticiye krallar kralı anlamına gelen şehinşah unvanı verilmektedir (Crone, 2005). 12. yüzyıla kadarki İslam siyasal düşüncesi ise halife ve melik (kral) arasında kategorik bir ayrıma başvurmaktadır. Allah'ın yasalarına gözetten yönetim hilafet olarak adlandırılırken, dinsel ve hukuki meşruiyetten yoksun kişisel yönetim için mülk kelimesi tercih edilmektedir (Lewis, 2011).

Ne var ki, Sasanilerin hükmettiği toprakların Müslümanlar tarafından fethedilmesine bağlı olarak Farisi miras, İslam düşünce ve kültürü üzerinde etkin bir unsur haline gelmiştir. Fetih sonrası Farisiler, hilafet devleti içerisinde en büyük etnik grubu oluşturmuşlardır. Topraklarını fetheden Arap Müslümanlara nazaran daha gelişmiş bürokratik ve idari yapılara (Lambton 1956), sistematik bir siyaset ve devlet anlayışına sahip olan Farisiler, bu yönleriyle Müslümanları etkisi altına almışlardır (Crone, 2005). Bu mirasın, İslam düşüncesinin tüm alanları üzerinde eşit derecede etkili olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Meisami'nin ifade ettiği üzere, "her devrin geçmiş hakkındaki görüş ve tasavvurunu, şimdinin kaygıları belirlediği" (Meisami, 1993:247) için Fars topraklarını fetheden Müslümanlar, Farisi mirasın kendi pratik ihtiyaçlarını karşılayan değer, kurum, yapı ve sistemlerine yönelmişlerdir. Buna göre, Farisi mirasa özgü hükümdarlık sanatı ve devlet yönetimi anlayışı, Müslümanların ihtiyacına binaen İslam düşünce ve kültürü üzerinde etkili olmuştur (Tor, 2012). Farisi devlet geleneğine özgü kurumlar olan vezirlik makamı, divan, kâtiplik kurumu ve posta servisi kısa bir süre içerisinde İslam devlet idaresi içerisinde yer edinmiştir (Bosworth, 1973). Buna bağlı olarak Farisi geleneğe özgü siyaset, devlet ve ahlak anlayışı Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi içerisindeki yerini almıştır (Câbirî, 2016). Bu durum, İslam'ın erken dönemlerinde devlet işlerinin yerine getirilmesi açısından yürürlükte olan kabile ve klan merkezli sistemin bozulmasına ve kısa zamanda ortadan kalkmasına yol açmıştır. Hilafetin Kureyşliliği ve yöneten-yönetilen ilişkileri açısından İslami prensiplere riayet etme ilkesi, Arap-İslam mirasının muhafazası anlamındaki uğraşlar olsa dahi, geleneksel Farisi otokratik yönetim anlayışı ve idari yapısı, devlet ve siyaset anlayışında baskın hale gelmiştir (Watt, 2017). Câbirî, bu durumu, Araplar savaş alanında Farşlıları mağlup etmesine

rağmen, kültürel, düşünsel ve siyasal anlamda onlara mağlup oldukları için İbn Haldun'dan mülhem bir şekilde “galibin mağlubu taklidi” şeklinde adlandırır (Câbirî, 2016:154).

Bu bağlamda, İslam siyasal düşüncesine kaynaklık eden siyasetname, kelâm ve fıkıh dallarındaki eserlerde, Farisi mirasa özgü siyasal örgütlenme biçimi olan mülk, devlet kavramını karşılayacak şekilde yer verildiği görülmektedir. Kelâm ve fıkıh literatüründe mülk, ideal siyasal rejim olarak kabul edilen hilafetin bazen eş anlamlısı olarak kullanılırken, bazen de melikin temsil ettiği siyasal örgütlenmeyi tanımlama amacıyla kullanılmıştır. Bu tür bir farklılığın ortaya çıkmasında, İslam düşünürünün içine doğduğu kültürel, toplumsal ve siyasal şartların etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, Bağdat'ın Moğollar tarafından yıkılıp, yağmalanmasından sonra hayata gelen İbn Teymiye için temel siyasal konu hilafet konusu değil siyasal otorite konusu olduğu için bu âlim fıkıh alanında kaleme aldığı *es-Siyasetü's-Şer'iyye* adlı eserinde, Emevi ve Abbasi halifeleri için mülkün sahibi anlamında melik ifadesini kullanmıştır (İbn Teymiye, 1985:52). Hilafet teorisinin sistematik anlamda kurucu eseri olarak kabul edilen fıkıh alanındaki *el-Ahkâmü's-Sultaniye*'nin yazarı Mâverdî ise, mülk kavramını ikinci türüyle kullanmak suretiyle, askerî gücü sayesinde bir şehri ele geçiren emirden söz eder. Ona göre, bir mecburiyet sonucu meydana gelen bu sevk ve idare türüne istila emirliği adı verilir. Askerî güçle kurulan bu emirliğin meşruiyeti, halifeye itaat etmesine ve onun tarafından tanınmasına bağlıdır (Mâverdî, 2018:85). Çünkü Mâverdî, kendi yaşadığı dönemde halifenin, askerî ve siyasal bakımından çok güçlü olmamasına rağmen, sembolik bakımdan iktidarı meşrulaştırıcı gücünü hala muhafaza ettiği varsayımdan hareketle hilafet ve mülkü birbirinden ayırmayı tercih eder.

Kuşkusuz, Farisi geleneğe özgü devlet ve siyaset anlayışının İslam siyasal tarihi ve düşüncesi içerisinde yerini alması bir anda gerçekleşmemiştir. Dokuzuncu yüzyılın şafağında, Arap-İslam ve Farisi kültürel geleneklerinin birlikte var olma, başka bir deyişle ortak yaşam alanını paylaşma durumları söz konusu olmuştur (Bosworth, 1973). Ne var ki, Farisi kültürel geleneğin, Arap-İslam geleneğinin kurduğu yaşam alanına ortak olmakla kalmayıp, zaman içerisinde bu alanın belirli noktalarında hâkim unsur haline geldiğini ifade etmek gerekir. Buna göre, Emevi döneminin sonlarından itibaren Farisi miras, Arap-İslam mührü taşıyan siyasal mirasın içerisine sızmaya başlamış; Abbasiler dönemiyle birlikte egemen siyasal kültür halini almıştır. Gibb'e göre, Fars kültürünün üstünlüğünü gösterme ve Abbasi hilafetinin resmi kültürünü etkileme amacıyla ortaya çıkan Şuubiye Hareketi, Hicret'in ikinci ve üçüncü yüzyıllarında İslam kültürünün yönelim ve içeriğini belirleme bakımından Arap-İslam mirasıyla mücadele etmeye başlamıştır (Gibb, 1982). Çünkü Emevi idaresinin sonlarına kadar iktidar, kendileri veya ataları erken bir tarihte İslam'ı kabul etmiş oldukları için yüksek maaşlar alan bir tür Müslüman aristokrat sınıfı ve eski Arap soylu kesimleri arasında paylaşılmıştır. Bu durum, devlet işlerinin yürütülmesi bakımından, İslam öncesi Arap mirasından ilham alan kabile ve kabile konfederasyonları merkezli siyasal tecrübenin belirleyici olmasının da nedenidir (Watt, 2017). Ne var ki, Emevi idaresinin son 30 yılından itibaren toplumsal ve ekonomik konularından rahatsızlık duyan Farisiler ve Araplar arasında bir tür rekabet ortaya çıkmıştır. Bu rekabetin nedeni olarak Arap olmayanların sosyo-ekonomik durumu, belirleyici unsur olarak kabul edilse dahi, arka planda, siyasal iktidarın paylaşımı, siyasal iktidar merkezinin değiştirilmesi ve kültürel iktidar merkezli çekişmenin varlığı tezleri görüldüğüdür. Zira Emevi idaresinden hoşnut olmayan Müslüman Arapların yanı sıra, Arap olmayan Müslüman gücünü, özellikle de İslam'ı kabul etmekle birlikte, etno-kültürel kimliğini muhafaza eden, yani Araplaşmayan Farisi gücünü arkasına alarak Emevi idaresine son veren Abbasilerle birlikte, devlet işlerinin yürütülmesinde genel bir zihniyet değişikliği gerçekleşmiştir. Bu zihniyet değişikliğine mührünü vuran, bir anlamda ona kılavuzluk yapan Farisi kaynaklı siyasal mirastır. Aslında, Abbasi devletinin kurucusu Mansur'un, siyasal astroloji dışında Farisi kültür ve mirasa doğrudan ilgi duyduğu iddia edilemez. Hatta Abbasilerin iktidara gelişlerinde, ortodoks Müslüman eyaletleri olarak anılan Horasan ve Irak toplumunun büyük ölçüde desteğini arkasında hissettiği bilinmektedir. Abbasi halifelerinin, bu iki eyaletteki ortodoks din adamlarına hürmet göstermek suretiyle onların desteğini aradığı da tarih kitaplarında yer almaktadır. Ancak,

zaman içerisinde, başta bürokrasi olmak üzere, devlet idaresiyle ilgili kurumlarda Farisi mirasın ihdası söz konusu olmuştur (Gibb, 1982).

Bu noktada, Farisi mirasa özgü siyasal anlayışın, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesine kaynaklık eden eserlerde yer almasını, sadece bu mirasın baskın karakteriyle açıklamak ikna edici değildir. İdeal siyasal rejimin devlet başkanı olarak kabul edilen halifenin, siyasal ve askerî gücünü, ordu komutanlığından emirliğe ve hatta sultanlığa terfi eden güçlerle paylaşmak zorunda kalışı, Farisi mirasa özgü mülk siyasetinin Ortaçağ İslam siyasal söylemine taşınmasının en önemli gerekçelerindendir. Özellikle Abbasi halifelerinin 10. yüzyılının sonundan itibaren, siyasal ve askerî fonksiyonları yerine getirme konusunda yerel ve bölgesel güçlere duyduğu ihtiyaç, reel siyasal şartların kendini dayatması anlamına gelmektedir. Askerî güç sayesinde fiili bir iktidar kuran bu güçler, hilafetin yerine geçmek veya onu ortadan kaldırmak yerine, halifeler ile iktidar paylaşımını tercih ettikleri için yönetimde bir tür iki başlılık söz konusu olmuştur. Halife ve yerel güç sahipleri arasında genellikle bu şekilde cereyan eden siyasal ilişki, İslam düşünürlerinin, hilafetin yanında veya çatısı altında faaliyet gösteren bir diğer siyasal örgütlenme biçimi olan mülkü konu edinmelerine neden olmuştur.

Kelâm ve fıkıh alanlarında kaleme alınan eserlerde, Hz. Ali'nin 661 yılında öldürülmesiyle, ideal siyasal rejim olarak kabul edilen hilafetin doğal ömrünü tamamladığı şeklinde bir anlayış hâkimdir. Çünkü bu olaydan sonra yönetimin, mülk adı verilen saltanatla devam ettiği düşüncesi, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesinde kendine alan açmıştır (Evkuran, 2016:149). Buna göre, bir tür siyasal örgütlenme biçimi olarak mülkün başlangıcı olarak Emeviler idaresi gösterilmektedir. Pek çok Ortaçağ İslam düşünürü açısından Emevi idaresinin kurucusu Muaviye'nin veliaht olarak oğlu Yezid'i tayin etmesi bir tür siyasal yenilik anlamına gelir. Her ne kadar, ilk dört halifenin tayini konusunda belirli bir prosedür belirlenmemiş ve bu halifelerin her biri farklı yöntemlerle halife olarak tayin edilmiş olsalar da, hiçbir halife kendisinden sonra veliaht olarak oğlunu belirlememiştir. Muaviye'nin bu girişimi, İslam düşünürleri tarafından bir yandan şer'i hilafetin ilgası, öte yandan da mülke dayanan saltanat rejiminin kuruluş beyannamesi olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, Emeviler dönemiyle birlikte, İslam'da siyasal düşüncenin ve pratiğin yeni bir safhaya geçiş yaptığı söylenebilir. Hz. Peygamber ve ilk dört halife dönemindeki devlet idaresinin teokrasiye denk düştüğünü ifade eden Lambton, Emevilerle birlikte mülk kurumunun temelini atıldığını iddia etmektedir. Lambton, söz konusu iddiasına dayanak olarak pek çok Arap ve Fars asıllı tarihçinin mülk ve seküler yönetimin başlangıcı olarak Emevileri işaret etmesini sunmaktadır (Lambton, 1956).

Öte yandan söz konusu olan devlet-mülk özdeşliği olunca İbn Haldun'a müracaat etmek kaçınılmazdır. Bu bakımdan İbn Haldun'un mülk kavramını, devlet kavramıyla birlikte kullandığını belirtmek gerekir. Ancak Câbirî, İbn Haldun'un asabiyet ve devlet anlayışı üzerine gerçekleştirdiği eserinde, onun mülk ve devlet kavramlarını birlikte kullanmış olsa dahi, bu iki kavramla aynı anlamı kastetmediğini ileri sürer. Ona göre, İbn Haldun açısından mülk, hüküm (yönetim, iktidar ve hâkimiyet) ve sulta (siyasal otorite, erk, iktidar) kelimelerinin temsil ettiği anlama işaret eder. Siyasal iktidarın sahibi olan kişi, ne fiilen (*de facto*) ne de resmen (*de jure*) kendi üzerinde başka bir insani güce itaat etmezse, onun iktidarına "tam mülk" adı verilir. İslam'ın ilk dönemlerindeki hilafet yönetimi, "tam mülk" kavramına tekabül eden bir uygulamaya sahiptir. Ancak, siyasal iktidarı elinde bulunduran kişi, hangi sebeple olursa olsun kendi üzerinde bir gücün varlığını kabul etmek suretiyle bu güce itaat ederse, onun iktidarına "nakıs mülk" denir. Hilafetin askerî ve siyasal anlamda zayıfladığı dönemlerden itibaren, askerî güçle belli bölgeleri hâkimiyet altına ordu komutanları, iktidarlarını meşrulaştırmak amacıyla halifenin sembolik otoritesine ihtiyaç duyarlardı. Başka bir deyişle, bir ordu komutanı olarak askerî gücü sayesinde belli bir bölge üzerinde iktidar tesis eden kişinin, meşru bir sultan olarak kabulü için müminlerin emiri olan halifenin sembolik otoritesini tanıması ve onun otoritesine itaat etmesi gerekirdi. Bu yüzden, halifenin otoritesine itaat eden sultanın iktidarına "nakıs mülk" adını vermek gerekir. Câbirî, İbn Haldun'un devlet kavramını ise, belli bir ailenin hâkimiyet süresi şeklinde kullandığını

ifade eder. Buna göre devlet, asabiyet bağıyla birbirine bağlı olan bir aile fertlerinin veya hükümdar sülalesinin nesiller boyunca süren hâkimiyeti anlamına gelir (Câbirî, 2018). Örneğin, güçlü bir asabiyet bağı ile birbirine bağlı olduğu bilinen Emevi sülalesinin yaklaşık yüzyılı bulan hâkimiyetine devlet adı verilir.

Câbirî'nin, asabiyet-mülk-devlet eksenli bu çözümlemesi son derece kıymetli olmakla birlikte, İbn Haldun'un mülk ve devlet arasında kategorik bir ayrıma başvurduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin İbn Haldun, ilk dört halife döneminin dini asabiyete dayandığını, Muaviye'nin siyasal iktidarı ele geçirmesiyle birlikte asabiyetin türünün değişerek, mülke ilişkin asabiyetin hayat bulduğunu ifade eder. Ona göre, bu tür bir değişiklik, hilafetin manası ortadan kalkmış, iktidar ve hükümlanlık saf bir mülk halini almıştır (İbn Haldun, 2018:446). Çünkü Câbirî'nin de ifade ettiği üzere, İbn Haldun'un ortaya koyduğu devlet anlayışı, onun asabiyet teorisine ontolojik anlamda bağlıdır. Asabiyete ait hâkimiyetin mekânsal ve zamansal uzantısı olarak devletin varlık nedeni asabiyettir (Câbirî, 2018). İbn Haldun, asabiyetin dini ve nesebi olmak üzere iki farklı türünden söz ettiği; dini asabiyet aracılığıyla hilafetin, nesebi asabiyetle de mülkün ortaya çıktığını ifade ettiği için, onun devlet kavramıyla hem hilafete hem de mülke işaret ettiği ileri sürülebilir.

2.4. Antik Yunan Mirası: Medine

Felsefe tarihçileri, felsefenin, Antik Yunan'daki başlangıcı ile ilgili ilk tarihlendirme çalışmalarının, Aristoteles okulu tarafından gerçekleştirildiği konusunda uzlaşırlar. Buna göre, felsefenin tarihsel başlangıcı olarak İyonya okulu ve bu okulun kurucusu olarak takdim edilen Thales gösterilir (Cornford, 2020). Söz konusu ilmi alanın ilk kısmını ise siyaset oluşturmaktadır. Eğer Antik Yunan felsefesinden, dolayısıyla da İslam felsefesinden söz ediliyorsa, bu iki miras açısından da siyasetin eşsiz bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda, Ruby Yunan filozofları açısından siyasetin diğer felsefi konular karşısında mutlak bir üstünlüğü olduğunu ifade etmektedir. Çünkü felsefe aracılığıyla, sanat ve bilimlerin yöneticisi olarak kabul edilmesine rağmen, kaotik bir sanat olarak varsayılan siyaset konusunu düzenlemek mümkündür (Ruby, 2016). O halde, Antik Yunan filozoflarının yaklaşımından hareketle siyasetin felsefi bir konu, uğraş, merak alanı olduğunu söylemek mümkündür. Peki, siyaset felsefesi ne anlama gelmektedir? Siyaset felsefesi, siyaset bilimi ve siyaset teorisi gibi siyasal olayları inceleyen disiplinlerinden birisidir. Siyaset felsefesi, filozofun toplumun diğer üyeleriyle paylaştığı tek hayat alanı olan kamusal hayat alanını konu edinmektedir (Kurtoğlu, 2013). Kamusal hayat konusunu merkeze alan siyaset felsefesi bu bağlamda kamunun ortak alanının kurucusu olan devlete, diğer tüm siyasal aktörlerden daha çok önem verir. Çünkü bilindiği üzere, Antik Yunan siyaset felsefesinin temel konusunu devlet oluşturur.

Lewis, Yunancadan bazı siyasal kavramların anlamsal karşılığına Kur'an'da dahi rastlamanın mümkün olduğundan söz eder. Örneğin Kur'an metninde Mekke için kullanılan *Umm el-Kura* Yunancadaki *metropolis* kelimesinin anlamsal karşılığıdır (Lewis, 2011). Antik Yunan siyaset felsefesinin kurucu iki filozofu Platon ve Aristoteles devlet terimini karşılama amacıyla *polis* kelimesini tercih ederler. Devlet olgusunun ilkel ve erken bir formu olarak, bir tür siyasal-toplumsal yapı ve örgütlenme biçimi şeklinde tezahür eden *polis*'in, İslam filozofları tarafından medine kavramına dönüştürüldüğü tespitinden hareketle de devlet-medine özdeşliğinden söz edilebilir. Bu özdeşlik ilişkisi, Platon'un ideal devletinin, Fârâbî başta olmak üzere İslam filozofları tarafından erdemli medineye tekabül ettiği anlayışının paradigma olarak kabulüyle tesis edilmiştir.

Medine kelimesinin kökeni konusunda iki farklı varsayım bulunmaktadır. İlk varsayıma göre, bu kelimenin kökeni Ârâmî diline dayanmaktadır. Mahkeme yeri ve şehir anlamlarında kullanılan Ârâmîce *medinta* kelimesinin önce İbranî diline, daha sonra da Arapçaya geçtiği iddia

edilir. İbrânî dilinde, “bir yöneticinin nüfuz alanına giren yer” manasını kazanan *medinta*’nın, medine kelimesinin siyasal içeriğine uygun olduğu ifade edilebilir. İkinci varsayıma göre medine, Arapça *müdûn* veya *deyn* kökünden türeyen bir kelimedir. “Şehre gelmek, ikamet etmek ve yerleşmek” anlamlarına gelen *müdûn* kökünden medine kelimesinin türediği iddia edilmektedir (Bozkurt ve Küçükbaşçı, 2003:306). Bu bağlamda İslam siyaset filozoflarının, *müdûn* kelimesini devlet anlamında medinenin eş anlamlısı olarak kullandığına dair kayıtlar söz konusudur. Örneğin İbn Bâcce, *Tedbîru’l-Müteveahhid* başlıklı eserinde *tedbîru’l-müdûn* ifadesini devlet yönetimi anlamında kullanmayı tercih eder (İbn Bâcce, 2019:20).

İslam siyaset felsefesi bakımından medine kelimesinin devlet anlamında kullanılması söz konusu olduğunda, araştırmacıların dikkatini yoğunlaştırdıkları ilk isim Fârâbî’dir. İslam siyaset felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen Fârâbî’nin siyaset konusuna tahsis ettiği temel eserlerinin başlığını “medine” kelimesi oluşturur: *El-Medinetü’l-Fâzıla* ve *Es-Siyâsetü’l-Medeniyye*. Medine kelimesini devlet anlamında kullanan Fârâbî, insanın temel amacı olan mutluluğu kazanabilmesi için yetkin topluma ihtiyacı olduğundan söz eder. Ona göre, yetkin toplumlar büyük, orta ve küçük olmak üzere üçe ayrılır. Küçük yetkin toplum, “herhangi bir milletin oturduğu toprak üzerinde tek bir şehir halkının bir araya gelmesi” ile meydana gelir (Fârâbî, 2015:97). Fârâbî için medine yetkinlik mertebelerinden ilkini temsil etmektedir (Fârâbî, 2017:81). Dolayısıyla insan temel amacı olan mutluluğu, iyiliği ve yetkinliği siyasal örgütlenme biçimi olarak adlandırılması mümkün olan medine dışında kazanamaz.

Fârâbî, bütün varlıkların en yüce Varlık’tan sudûr ettiği fikrini kendi devlet anlayışına uygular. Fârâbî, medine terimiyle karşıladığı devlete olan gereksinimi toplumsal zaruretlerden hareketle açıklar. O, Aristoteles’i takip ederek, şehri yalnızca insanların yaşadığı bir mekân olarak değil, gerçek anlamda ortak “iyi yaşam”ın siyasal mekânı olarak düşünür. Ona göre, bir dizi toplumsal ihtiyaç gereği bir arada yaşamak zorunda olan insanlar, söz konusu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla siyasetin uygulandığı yerleşim merkezi olan medineye gereksinim duymaktadırlar. Ancak Fârâbî, yönetim işini sadece toplumsal-siyasal hayata özgü bir iş olarak düşünmemektedir. O, yönetim işi, yani medine (devlet) idaresi ile hem evrenin hem de insan bedeninin işleyiş tarzı arasında benzerlikler olduğunu düşünmektedir. Kuşkusuz bu tür bir düşünce tarzı, Fârâbî açısından son derece tutarlıdır. O, Antik Yunan filozofları gibi evren, insan ve medine arasında insanın vazgeçemeyeceği canlı bir ilişki kurmaktadır. Ona göre, medine gibi evreni ve insanı yaratan da İlk Sebep, yani Allah’tır. Diğer varlıkların her biri varlığını, O’nun varlığından almıştır (Fârâbî, 2017:41). Aynı zamanda Allah evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olduğu gibi, şehrin de yöneticisidir. Sadece evreni yönetmesi bir tarz (İlk Akıl), erdemli şehir yönetmesi başka bir tarz (İlk Başkan) şeklindedir.

Sonuç

Bilinen tarihin başlangıcından günümüze kadar dünya üzerinde adını her tarafa duyuran büyük medeniyetler kurulmuştur. İslam medeniyeti de bu medeniyetlerden birisidir. Ancak, şu da bilinmektedir ki, hiçbir medeniyet kendi başına olgunlaşmamakta, kendi içine kapalı olarak gelişmemektedir. Her medeniyet kurulduğu yerde kendinden önce var olan medeniyetten bir dizi maddi ve manevi unsurları miras edinmektedir. İslam medeniyeti de özellikle askerî fetihler yoluyla ele geçirdiği kendinden önceki medeniyetlerin maddi ve kültürel unsurlarından istifade etmiştir. Bu medeniyet, temelindeki tek tanrı inancı ile dinsel karaktere sahip bir medeniyet olarak ortaya çıkarken, çevre unsurlarını da bünyesine katarak, gelişmiştir. Arap Yarımadası’nda ortaya çıktığında Araplara özgü toplumsal-siyasal yaşamı, Suriye ve Mısır’ın fethiyle birlikte Antik Yunan medeniyetini, Irak ve İran kanalıyla Farisi mirası kendi potasında eritmiştir.

Bu yüzden, İslam siyasal düşüncesine kaynaklık eden eserlerdeki devlet anlayışının, kavramsal ve kuramsal açıdan, İslam düşüncesinin etkileşimde bulunduğu ya da miras edindiği medeniyet ve kültürlerden etkilenmesi son derece doğaldır. Aslında bu etkileşim, siyasal

dönüşüm ve gelişmelere bağlı olarak dilsel ve kültürel açıdan bir zorunluluk olarak görülebilir. Çünkü devlet, modern siyaset teorisi tarafından unsurlarıyla birlikte tanımlanıp, modern bir kelime olan *etat* (devlet) formuyla literatürdeki yerini almadan önce, Antik Yunan, Roma ve Hıristiyan düşünürler tarafından devlet kavramını karşılama amacıyla farklı terimler kullanılmıştır. Platon, Aristoteles, Cicero ve Augustinus gibi, sırasıyla Antik Yunan, Roma ve Hıristiyan kültürün önde gelen siyasal düşünürleri, devlet yerine *polis*, *res publica* ve *regnum* gibi farklı terimler kullanmayı tercih etmişlerdir. Antik Yunan'da siyasal deneyim, modern siyasal toplumda olduğu gibi coğrafya ve nüfus bakımından büyük ölçekli ulus-devlet çatısı altında değil, coğrafi olarak sınırlı bir alanda, modern topluma nispetle az sayıda insanın yaşadığı “kent-devleti” çatısı altında ortaya çıktığı için *polis* adını almıştır. Platon ve Aristoteles *polis*'i, modern siyaset teorisinin devleti tanımladığı ve temel amacı olarak belirlediği gibi, “ortak iyiliğin en yüksek görünümü” olarak değerlendirirler. Benzer bir şekilde, Ortaçağ siyasal söz dağarcığında *etat* (devlet) anlamıyla devlet sözcüğü yer almasa bile, düşünürler, *civitas*, *regnum* ve *res publica* terimlerini, devlet kelimesini karşılama amacıyla kullanmışlardır. Aslında bu terimler, modern siyaset teorisinin benimsediği devlet tanımına anlam ve içerik bakımından tam olarak tekabül etmemektedirler.

Kaynakça

- Akyüz, V. (1998). *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi.
- Al-Azmeh, A. (2014). *İslâmlar ve Moderniteler*. (Çev. E. Gen) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Apak, Â. (2017). *Kabile*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Avcı, C. (1998). Hilafet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17, 539-546.
- Avcı, C. ve Şentürk, R. (2001). Kabile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24, 30-32.
- Bağdatlı, Ö. (2018). *İslâm Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Balandier, G. (2016). *Siyasal Antropoloji*. (Çev. D. Çetinkasap) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Birsin, M. (2004). *Mâverdi'nin Devlet Anlayışı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bosworth, C. E. (1973). The Heritage of Rulership in Early Islamic Iran and the Search for Dynastic Connections with the Past. *Iran*, 11, 51-62.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşçı, M. S. (2003). Medine. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28, 305-311.
- Câbirî, M. Â. (2016). *Arap Ahlaki Aklı*. (Çev. M. Çelik) İstanbul: Mana Yayınları.
- Câbirî, M. Â. (2018). *İbn Haldun'un Düşüncesi Asabiyet ve Devlet*. (Çev. M. Çelik) İstanbul: Mana Yayınları.
- Cornford, F. M. (2020). *Dinden Felsefeye Batı Nazariyatının Kökenleri Üzerine*. (Çev. Ö. Orhan) İstanbul: alBaraka Yayınları.
- Crone, P. (2005). *Medieval Islamic Political Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davutoğlu, A. (1994). Devlet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 234-240.
- Demircan, A. (2018). *Bedevi*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- d'Entréves, A. P. (2013). Devlet Kavramı. C. B. Akal (Ed.) *Devlet Kuramı* (s. 193-211). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Evkuran, M. (2016). *Sünnî Paradigmayı Anlamak -Bir Ekolün Politik ve Teolojik Yapılanması-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fârâbî (2015). *El-Medinetü'l-Fâzıla*. (Çev. A. Arslan) Ankara: Divan Kitap.
- Fârâbî (2017). *Es-Siyâset'ül-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât*. (Çev. M. S. Aydın vd.) İstanbul: Büyeyenay Yayınları.
- Gauchet, M. (2013). Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri İlkelerde Din ve Siyaset. C. B. Akal (Ed.) *Devlet Kuramı* (s. 33-67). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gazzâlî (2018). *İtikadda Orta Yol*. (Çev. O. Demir) İstanbul: Klasik Yayınları.
- Gibb, H. A. R. (1982). *Studies on the Civilization of Islam*. (Ed. S. J. Shaw ve W. R. Polk) Princeton: Princeton University Press.
- Günaltay, Ş (2016). *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hatiboğlu, M. S. (1978). İslamda İlk Siyasî Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 121-213.
- İbn Bâcce (2019). *Tedbîru'l-Mütevahhid*. (Çev. M. Uyanık ve A. Akyol) Ankara: Elis Yayınları.
- İbn Haldun (2018). *Mukaddime*. (Çev. S. Uludağ) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Teymiye (1985). *Es-Siyasetü'ş-şeriyye*. (Çev. V. Akyüz) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.

- Kurtoğlu, Z. (2013). *İslâm Düşüncesinin Siyasal Ufku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçükbaşcı, M. S. (2009). Seyyid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37, 40-43.
- Lambton, A. K. S. (1956). Quis Custodiet Custodes: Some Reflections on the Persian Theory of Government. *Studia Islamica*, 5, 125-148.
- Lapidus, I. M. (1975). The Separation of State and Religion in the Development of Early Islamic Society. *International Journal of Middle East Studies*, 6 (4), 363-385.
- Lapidus, I. M. (2013). *İslâm Toplumlari Tarihi Cilt 1*. (Çev. Y. Aktay) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2011). *İslam'ın Siyasal Söylemi*. (Çev. Ü. Oskay) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mâverdî (2018). *El-Ahkâmü's-Sultaniye*. (Çev. A. Şafak) İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Meisami, J. S (1993). The Past in Service of the Present: Two Views of History in Medieval Persia. *Poetics Today*, 14 (2), 247-275.
- Nizamülmülk (2006). *Siyasetnâme*. (Çev. N. Bayburtlugil) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öz, M. ve İlhan, A. (2000). İmâmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22, 201-203.
- Özel, A. (1993). Dârülharp. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, 536-537.
- Ruby, C. (2013). *Siyaset Felsefesine Giriş*. (Çev. A. U. Kılıç) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tor, D. G (2012). The Long Shadow of pre-Islamic Iranian Kingship: Antagonism or Assimilation? A. Silverstein ve T. Bernheimer (Ed.) *Late Antiquity: Eastern Perspectives* (s 145-163). Oxford: Oxford University Press.
- Turner, B. S. (1997). *Max Weber ve İslâm: Eleştirel Bir Yaklaşım*. (Çev. Y. Aktay) Ankara: Vadi Yayınları.
- Uludağ, S. (1997). Halife. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15, 299-300.
- Uludağ, S. (2014). *İslâm-Siyaset İlişkileri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (2018). *Kutadgu Bilig*. (Çev. A. Çakan) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Watt, W. M. (2017). *Müslüman Aydın -Gazâli Hakkında Bir Araştırma-*. (Çev. H. Özcan) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Wellhausen, J. (1963). *Arap Devleti ve Sukutu*. (Çev. F. Işıltan) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

KITA SAHANLIĞI UYUŞMAZLIĞINA İLİŞKİN TUNUS/LİBYA DAVASI

CASE OF TUNISIA/LIBYA RELATING TO THE CONTINENTAL SHELF DISPUTE

Öz

Bu çalışmada Tunus ve Libya arasındaki kıtasahanlığına ilişkin uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı tarafından nasıl çözümlendiği ortaya koyulmuştur. Bu çalışma olgu sunumu niteliğindedir. Yalnızca Tunus/Libya davası dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı ise kıtasahanlığı uyuşmazlıklarında Uluslararası Adalet Divanı'nın nasıl bir yol izlediğini ortaya koyabilmektir. Çalışmanın başlangıç kısmında Tunus ve Libya arasında ortaya çıkan uyuşmazlığın nedeni ifade edildikten sonra uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na taşıyan sürece değinilmiştir. Çalışmanın gelişme kısmında kovuşturma süreci ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın gelişme kısmında Uluslararası Adalet Divanı'nın öncelikle Tunus ve Libya'nın ileri sürdüğü tezleri irdelediği daha sonra kendi ilke ve yöntemlerini somut uyuşmazlığa uyguladığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise Uluslararası Adalet Divanı'nın uyuşmazlığın çözümünde kullandığı ilke ve yöntemler özetlenmiştir. Böylece devletlerarasında ortaya çıkan kıta sahanlığına ilişkin uyuşmazlıklarda Uluslararası Adalet Divanı'nın nasıl bir yol izlediği ortaya koyulmuştur.

Burak KAYA*

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Hukuk Bilimleri ABD.

E-posta/E-mail:

sayhanburak@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-7308-4191

Anahtar Kelimeler: Tunus, Libya, Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı, Uluslararası Adalet Divanı.

Abstract

This paper reveals how the International Court of Justice (ICJ) settled the dispute between Tunisia and Libya over the continental shelf. This research is a case study. It was created solely with the Tunisia/Libya instance in mind. The study's goal is to make clear the procedures the ICJ used when resolving disputes over continental shelves. The procedure that led to the issue being taken before the ICJ was discussed at the outset of the study, following an explanation of the rationale behind the disagreement between Tunisia and Libya. The study's development section includes a discussion of the prosecution procedure. In this regard, it was found in the study's development section that the ICJ first looked into the arguments made by Libya and Tunisia before applying its own rules and guidelines to the specific dispute. The ICJ's guiding principles and procedures for settling the dispute are outlined in the study's conclusion section. It is now clear how the ICJ handles state-to-state disputes over the continental shelf.

Başvuru/Submitted: 06.07.2023

Kabul/Accepted : 19.03.2024

Keywords: Tunisia, Libya, Continental Shelf Dispute, International Court of Justice.

Tunus/Libya Davası

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından görülen bu dava Tunus Cumhuriyeti¹ ve Libya Sosyalist Halkçı Arap Cemahiriyesi² arasında gerçekleşen kıta sahanlığı uyuşmazlığına ilişkindir (International Court of Justice, 1982: 1-80). Kıta sahanlığının yanal sınırlandırılmasına ilişkin anlaşma imzalamayan Tunus ve Libya kendilerine ait olduğunu düşündükleri deniz yetki alanlarında araştırma ve işletme için lisanslar (ruhsat-ımtiyaz) vermiştir. Lisanslar sonucunda 1968 ila 1976 yılları arasında on beş petrol kuyusu açılmıştır. 1974 yılında iki devlet arasındaki kıta sahanlığını belirleyen uluslararası bir anlaşma imzalanana kadar eşit mesafelerde bir çizginin sınır olduğu belirlenmiştir. Ancak aynı yıl Libya tarafından Ras Ajdir'in batısına lisans verilince iki devletin deniz yetki alanlarında çakışma olmuştur. Çakışma sonucunda her iki devlet 1976 yılında birbirlerini protesto etmiştir. Diplomatik görüşmeler sonucunda uyuşmazlığı UAD'a taşımak üzere 10.06.1977 tarihinde her iki devlet arasında özel bir anlaşma (tahkimname) imzalanmıştır.

Tahkimname imzalandıktan sonra Tunus Dışişleri Bakanı Libya ile aralarında geçen kıta sahanlığı anlaşmazlığını 25.11.1978 tarihli bir mektupla UAD'a bildirmiştir.³ Tunus Dışişleri Bakanı'nın gönderdiği mektup 01.12.1978 tarihinde Mahkeme kaydına alınmıştır. Mahkeme mektubun bir kopyasını Libya'ya bildirmiştir. Libya Dışişleri Bakanı benzer bir bildirimde bulunmuştur.

Tunus ve Libya Mahkeme'de kendi uyruklarından bir yargıç bulunmadığı için ad hoc yargıç tayin etmiştir. Libya 14.02.1979 tarihinde Mr. Eduardo Jiménez de Aréchaga'yı, Tunus ise 11.12.1979 tarihinde Mr. Jens Evensen'ı ad hoc yargıç olarak atamıştır.

Malta Cumhuriyeti⁴ UAD Statüsü (UADS)'nin 62. maddesine dayanarak Tunus/Libya davasına katılmak için başvurursa da Mahkeme 14.04.1981 tarihli kararıyla Malta'nın başvurusunu reddetmiştir (International Court of Justice, 1981:1-22).

Mahkeme bu çerçevede somut olaya ilişkin incelemelerine başlamıştır. Mahkeme kararında öncelikle genel açıklamalarda bulunmuştur: İki devletin imzaladığı özel anlaşmanın içeriği, iki devletin sınırları, kıta sahanlığı sınırlandırılmasında hangi alanların çakıştığı ve diğer devletlerle kıta sahanlığına ilişkin yapılan anlaşmalar, iki devletin mahkemedeki talepleri, mahkemenin somut olaya ilişkin inceleyeceği hususlar, doğal uzantı kavramı, doğal uzantı kavramının öğeleri (coğrafya, jeoloji, jeomorfoloji), doğal uzantı kavramının uluslararası hukukta yer alış zamanı.

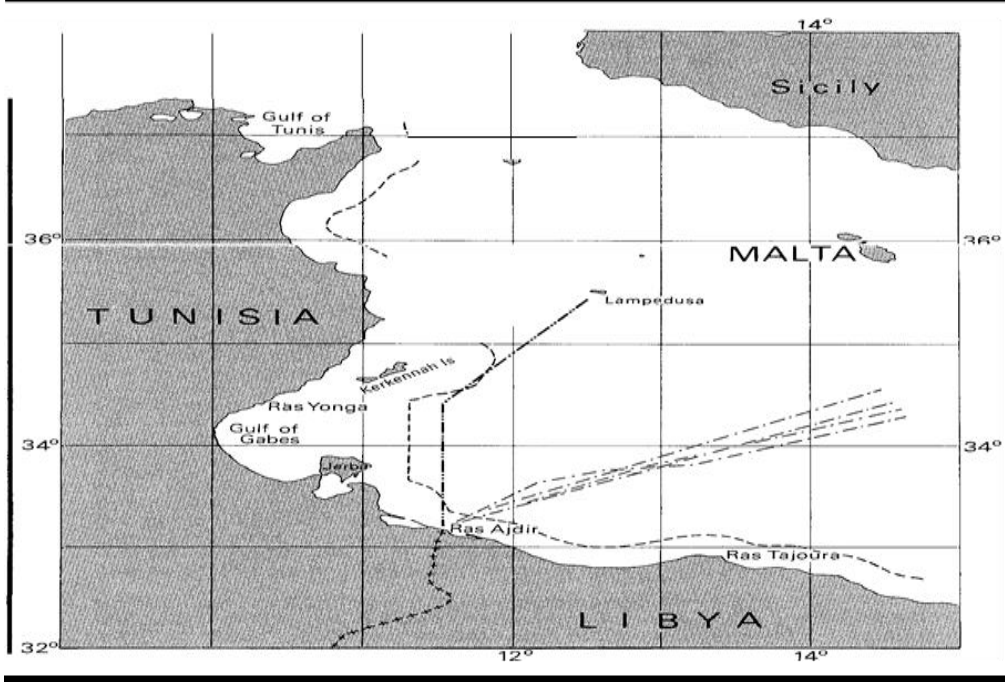
¹Bundan sonra Tunus olarak anılacaktır.

²Bundan sonra Libya olarak anılacaktır.

³Tunus'un gönderdiği mektubun ekinde yer alan tahkimnamenin hükümleri, 24 Şubat 1982 tarihli UAD kararının 2. paragrafında yer almaktadır. Libya'nın gönderdiği mektubun ekinde yer alan tahkimname de Tunus'un tahkimnamesiyle aynıdır ve 24.02.1982 tarihli UAD kararının 4. paragrafında yer almaktadır.

⁴Bundan sonra Malta olarak anılacaktır.

Şekil 1. Tunus ve Libya'nın İddia Ettikleri Karasuları ve Kıta Sahanlığı Sınırları

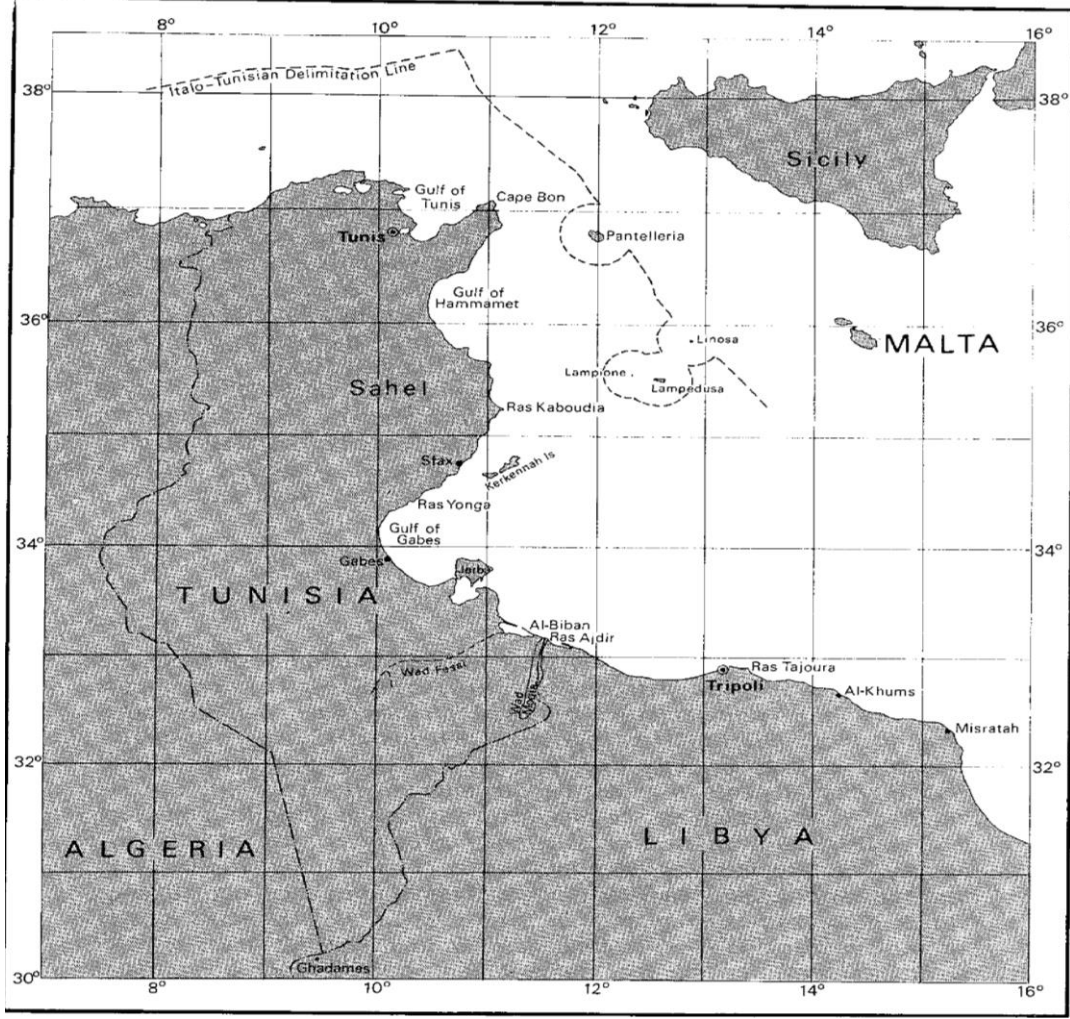

Kaynak: International Court of Justice.

Mahkeme Tunus ve Libya'nın iddiaları üzerine her iki devletin iddia ettikleri alanın niteliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Şekil 1'de görüldüğü üzere Ras Ajdir'den Libya'ya doğru (Ras Tojoura) meyilli olan çizgiler Tunus'un kendi yöntemlerine göre çizdiği kıta sahanlığı sınırıdır. Ras Ajdir'den Lampedusa adasına doğru çizilen çizgiyse Libya'nın kendi yöntemlerine göre çizdiği kıta sahanlığı sınırıdır. Ayrıca devletler karasuları sınırlarını da şekil 1'de gösterildiği üzere çizmiştir.

Devletlerarasındaki ihtilafli noktaların arasındaki bloğun adı Pelagian bloğudur. Pelagian Bloğu yalnızca uyuşmazlığa taraf devletleri ilgilendirmemektedir. Bloğa komşu başka devletler de vardır. Dolayısıyla Mahkeme Pelagian bloğuna komşu devletler ile uyuşmazlığa taraf olan devletlerarasında kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir anlaşma olup olmadığını tespit etmiştir. Uyuşmazlığa taraf devletlerden herhangi biri Malta'yla kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma yapmamıştır. Tunus ile İtalya arasında 20.08.1971 tarihinde kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmada İtalya'ya ait bazı adaların karasuları sınır çizgisi sayılmıştır. Anlaşmaya göre Tunus/İtalya arasındaki kıta sahanlığı sınırı aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

Şekil 2. Tunus-İtalya Kıta Sahaneliği Sınırları. Kaynak: International Court of Justice.

Kaynak: International Court of Justice.

İhtilafli bölgeyi belirleyen Mahkeme daha sonra uyuşmazlığa taraf devletlerin arasında 1977 yılında yaptıkları anlaşmaya yönelmiştir. Çünkü uyuşmazlığa taraf devletlerin talepleri ve Mahkeme'nin karar verirken dikkat etmesi gereken etkenler bu anlaşmada yer almaktadır. Buna göre uyuşmazlığa taraf devletler özellikle aşağıda verilen üç faktörün dikkate alınmasını talep etmektedir:

1. Hakça ilkeler,
2. Bölgeye özgü etki eden koşullar,
3. Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Konferansı'nda ele alınan yeni eğilimler.

Dikkat edilmesi gereken faktörler çerçevesinde her iki devletin Mahkeme'den şu talepleri olmuştur:

1. Uluslararası hukukun hangi ilke ve kuralları bu davaya uygulanabilir?
2. Bu ilke ve kuralların somut olaya uygulanabilir pratik yöntemi nedir?

Yukarıdaki bilgileri verdikten sonra Mahkeme Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Konferansı'nda üzerinde durulan yeni eğilimleri ele almıştır. Mahkeme doğal uzantı kavramının Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Konferansı'nda oluşturulan taslak sözleşmenin 76. maddesinde yer aldığını ifade etmektedir. Taslak sözleşmenin 76. maddesinin 1. fıkrasında yer alan tanımları

yaptıktan sonra 76. maddenin son fıkrasına atıfta bulunarak sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletlerin kıta sahanlığının sınırlandırılmasında 76. maddenin 1. fıkrasındaki tanımın halel getirmeyeceğini belirtmiştir.⁵

Mahkeme tanımda iki ana kriter olduğunu vurgulamaktadır. Birincisi kıta sahanlığı bir devletin kara parçasının doğal uzantısıdır. İkincisi kıta sahanlığının uzunluğunun temeli iki yüz mildir. Tanım üzerinde yaptığı irdeleme sonucunda Mahkeme doğal uzantı kavramının komşu devletler arasında çıkan kıta sahanlığı uyuşmazlıklarında uygulanamayacağı veya yanal sınırlandırmada tek başına yeterli ölçüt sağlamayacağı kanaatine varmıştır. Aslında Mahkeme ulaştığı sonuç ile Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Konferansı'nda ele alınan yeni eğilimlerin söz konusu uyuşmazlığın çözümünde yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Yine de deniz uzantısı kavramını diğer faktörler bakımından irdelemeye devam etmektedir. Bundan sonra Mahkeme jeolojik verileri ele almıştır.

Mahkeme'nin jeolojik irdeleme yapmasındaki amaç uluslararası hukukun yararlanabileceği ölçüde veri elde etmektir. Bu çerçevede Mahkeme davaya taraf devletlerin uzmanlarınca hazırlanmış, davada ileri sürülen ve uyuşmazlık alanına etki eden öğelerden biri olan jeolojik verileri irdelemeye başlamıştır. Taraf devletlerin somut olaya ilişkin ileri sürdükleri teknik verilerin sonucunda Mahkeme kıta sahanlığının sınırlandırılmasında jeolojik verilerle bir sonuca ulaşamayacağını belirtmiştir. Mahkeme gerekçesinde önemli olan geçmişten bugüne evrimleşen fiziksel koşulların varlığı değil nihayetinde bugün oluşmuş kıyı ve deniz yatağının olduğunu ifade etmiştir. Başka bir deyişle kıta sahanlığı sınırlandırılmasında önemli olan jeolojik evrim değil evrimin sonucudur.

Doğal uzantı kavramını irdelemeye devam eden Mahkeme uyuşmazlığa taraf devletlerin jeomorfolojik ve batimetrik iddialarını da ele almıştır. Mahkeme uyuşmazlığa taraf iki devletin deniz yatağının ortak bir doğal uzantısı olduğundan (tek bir kıta sahanlığı) ve ortak kıta sahanlığının sürekliliğini ayıran jeomorfolojik ve batimetrik bir veri elde edilemediğinden iddia edilen tezlerin kıta sahanlığının sınırlandırılmasında kıstas sayılamayacağını belirtmiştir. Ancak Mahkeme'nin bu konudaki kararı yukarıda ifade edilen ölçütlerin farklı davalarda uygulanamayacağı anlamına gelmemektedir. Jeolojik veya jeomorfolojik açıdan kıta sahanlıklarının birbirinden ayrılabilirdiği alanlara ilişkin uyuşmazlıklarda bu ölçütler kıta sahanlığı sınırlandırılmalarında uygulama imkânı bulacaktır. Böylece Mahkeme uyuşmazlığı çözmek için belirlediği üç husustan ikisinin uyuşmazlığın çözümünde yeterli olmadığını ifade ederek kıta sahanlığı sınırlarının hakça ilkelere göre belirlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Yukarıdaki açıklamalarından sonra Mahkeme bölgeye özgü ve etki edebilen koşulları irdelemiştir. Bölgeye etki edebilecek koşulların yalnızca coğrafi ya da jeomorfolojik özelliklerle sınırlı olmadığını vurgulayan Mahkeme yanal sınırlamada kara sınırının tespiti, tek taraflı alınan kararlar, Tunus'un iddiaları arasında yer alan tarihi haklar ve ekonomik gerekçeleri de ele alması gerektiğini belirtmiştir.

Her iki devletinde yüzyıllardır Türk egemenliğinde olduğunu belirten Mahkeme iki devletin kara sınırının 1910 yılına dayandığını ifade etmiştir. Viyana Sözleşmesi ile kara sınırı kesinlik kazanan her iki devlet de kara sınırı bakımından tam bir uyuşma göstermektedir. Her iki devlet de Mahkeme'ye başvurmadan önce tek taraflı sınırlamalarının başlangıç noktası olarak Ras Ajdir'i almıştır. Mahkeme ileri sürülen iddiaları irdelemeye devam etmiştir.

Mahkemeye göre her iki devletin yapmış olduğu tek taraflı düzenlemelerle deniz yetki alanları sınırlandırılmaz. Çünkü deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunun uluslararası

⁵Taslak sözleşmede yer alan tanım BMDHS'nin 76/1'de yer alan tanımla aynıdır. İlgili tanım için bkz <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/153-unclos-turkish> (07.06.2023).

bir boyutu vardır. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasının tek taraflı olduğu ve bunu da ancak kıyı devletinin üstlenebileceği doğru olsa da bir bölge diğer devletlerle ilişkili olduğunda konu uluslararasılaşmaktadır. Dolayısıyla Mahkeme hem Tunus'un hem de Libya'nın tek taraflı aldığı kararlara dayanarak iddia ettikleri argümanları dikkate alamayacağını belirtmiştir. Çünkü tek taraflı sınırlandırma eylemleri uluslararası ilişkiler düzeyinde deniz yetki alanlarının belirlenmesinde yeterli değildir.

Mahkeme'nin uluslararası ilke ve kuralları belirlemede incelediği son husus da Tunus'un balıkçılık faaliyeti yaptığı bölge, tarihi ve ekonomik haklar iddiasıdır. Tunus'un köklü balıkçılık faaliyetlerinden kaynaklı tarihi hakları konusundaki tezine karşın Libya da kara parçasının deniz tabanına doğru doğal uzantısının Tunus'un tarihi haklarının bulunduğu deniz alanıyla örtüştüğü tezini ileri sürmüştür. Mahkeme tarihi hakların kendi içinde yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir.

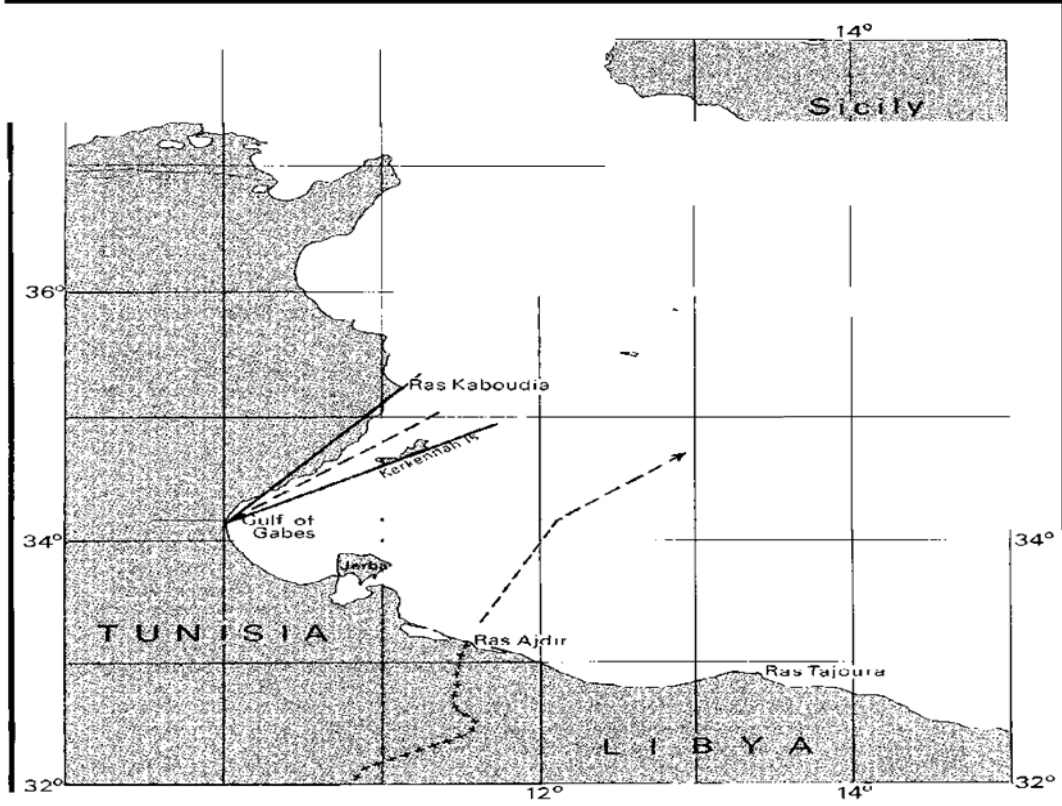
Tunus tarihi haklar tezine bağlı olarak Libya'nın özellikle petrol, doğalgaz ve tarım açısından zengin bir ülke olduğunu ve tarihi haklar çerçevesinde Tunus'un balıkçılıktan elde ettiği kaynakların kendi ulusal ekonomisini tamamlayan bir unsur olduğunu ileri sürmektedir. Mahkeme kıta sahanlığının sınırlandırılmasında bu tür ekonomik etkenlerin dikkate alınamayacağını belirtmiştir. Çünkü iddia edilen ekonomik etkenler değişkenlik gösterebilir. Mahkeme'ye göre bir devlet herhangi bir kaynağın keşfiyle zengin olabileceği gibi herhangi bir olay sonucunda da fakirleşebilir. Mahkeme buraya kadar her iki devletinde talebi olan somut olaya uygulanabilecek uluslararası ilke ve kuralları ele almıştır. Bundan sonra Mahkeme her iki devletinde ikinci talebi olan "Bu ilke ve kuralların somut olaya uygulanabilir pratik yöntemi nedir?" sorusuna cevap aramaktadır.

Mahkeme sınırlandırma yöntemlerine geçmeden önce eşit mesafe ilkesine ilişkin gözlemlerini beyan etmektedir. Kuzey Kıta Sahanelığı Davaları'na atıfta bulunan Mahkeme komşu devletlerin kıta sahanlığı sınır tespitinde eşit mesafe ilkesinin uygulanmasının (zorunlu) bir teamül olmadığını vurgulamaktadır. Eşit mesafe ilkesinin adil bir çözüme ulaştırdığı durumlarda bu ilke uygulanabilir. Eşit mesafe ilkesiyle adil bir çözüme ulaşılamıyorsa diğer ilkelerin uygulanması gerekmektedir. Bazı durumlarda bir noktaya kadar eşit mesafe ilkesi uygulanabilirken diğer kısımlarda farklı bir kombinasyonla adil bir sınırlandırma yöntemine de gidilebilir.

Uyuşmazlığa taraf devletlerin her ikisi de kıta sahanlığı sınırlandırmasında farklı yöntemlerin olduğunu kabul etmektedir. Mahkeme de bölgeye etki eden koşullar ışığı altında *kıyıya yakın sektör* ve *kıyıya uzak sektör* olmak üzere iki farklı çerçevede somut olaya uygulanabilir pratik yönteme ulaşmayı hedeflemektedir.

Mahkeme kıta sahanlığının sınırlandırılmasında kullandığı pratik yöntemlerden biri *yarı etki* veya *yarı aç* tekniğidir. Bu teknikle birlikte Mahkeme uyuşmazlığa taraf olan devletlerin arasındaki kıta sahanlığı sorununu çözmüştür. Bu tekniğin anlaşılabilmesi için aşağıda verilen haritayı yorumlamak gerekmektedir.

Şekil 3. Uluslararası Adalet Divanı'nın Yarı Etki Yöntemiyle Belirlediği Kıta Sahanlığı Sınırları

Kaynak: International Court of Justice.

Şekil 3'e göre Mahkeme Ras Ajdir'den 34. enlemin biraz üzerine kadar kıyıya dik bir çizgi çizerek kıyıya yakın sektördeki sınırı belirlemiştir. Böylece ihtilafli alanın ilk kısmı (birinci sektör) tamamlanmaktadır. 34. enlemin biraz üzerinde bulunan çizgi ikinci sektörün belirlenmesinde rol oynayan Gabes Körfezi'nden 34. enleme paralel olarak çizilen bir çizgidir. Gabes Körfezi'nden 34. enlemin biraz üzerine bu çizilen paralel çizginin karada hangi noktadan başlayacağı da ikinci sektör sınırının belirlenmesiyle ilgilidir. Mahkeme Gabes Körfezi'nin en batısındaki noktası (Ras Kaboudia'ya kadar) ile Kerkennah adalarının en doğusunu Tunus kara sınırında birleştirerek 34. enlemin biraz üzerindeki çizgiyi elde etmiştir. Böylece kıyıdan itibaren nereye kadar dik bir çizgi çizileceğinin sınırını belirleyerek birinci sektör kıta sahanlığı sınırını oluşturmuştur. Gabes Körfezi'nin en batısındaki noktası ile Kerkennah adalarının en doğusu Tunus kara sınırında birleştirilip tam ortasından yine kıyıya dik bir çizgi çizildiğinde 34. enlemin üzerindeki çizgiden sonra Libya'ya doğru ne kadar meyil alacağı belirlenmiştir. Böylece 34. enlemin üzerindeki çizgiden sonraki ikinci sektör de belirlenmiş olmaktadır.

Şekil 3'ü tümevarım yöntemiyle açıklamak gerekirse Mahkeme yarı etki tekniğiyle Gabes Körfezi'nin batı noktasını ve Kerkennah adalarının doğu noktasını Tunus'un kara sınırında birleştirmiştir. Oluşan açının tam ortasından kıyıya dik bir çizgi çizmiştir. Orta çizgiyle yan çizgilerin arası eşittir. Bu çizgilerin yaptığı eğim kadar (Tunus'un topraklarının bazı noktalarının girintili çıkıntılı ve içbükey olmasından kaynaklı) kıta sahanlığı sınırının Libya'ya doğru eğim yapması gerekir. Bu yöntem yarı etki yöntemidir. Ancak Mahkeme bununla ikinci sektördeki sınırı belirlemiştir. Yani kıyıya uzak olan sektörü belirlemiştir. Birinci sektör ise Gabes Körfezi'nin batı noktasıyla ve Kerkennah adalarının doğu noktasının Tunus'un kara sınırında birleştiği noktadan 34. enleme paralel bir çizgi çekilmesiyle belirlenmiştir. Böylece kıyıya yakın sektör olan birinci sektörün kıta sahanlığı sınırı Ras Ajdir'den (iki devletin kara sınırı noktası) 34.

enlemin üzerine çizilen paralel çizgiye kadar dik olacaktır. Bu çizgiden sonra yukarıda belirtildiği üzere kıta sahanlığı sınırı çizgisi yarı etki nedeniyle Libya'ya doğru meyil almıştır.

Sonuç olarak Mahkeme'nin gördüğü davada ilk göze çarpan şey uyuşmazlığa taraf devletlerin davada incelenmesini gerekli gördükleri tüm hususları ele almasıdır. Mahkeme incelenmesi gereken kavramları hakça ilkeler çerçevesinde ve adilane bir çözüme ulaşmak için ele almıştır. Bu kapsamda Mahkeme doğal uzantı, jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, devletlerin tek taraflı aldığı yasal kararlar, tarihi haklar, ekonomik etkenler, eşit mesafe, makul oranda orantılılık ve kıta sahanlığı kavramlarını ele almıştır. Bu kavramların hepsi de hakça ilkeler kapsamındadır. Buradan şu sonuca ulaşılabilir: Hakça ilkelerin uygulanması uyuşmazlığa taraf devletlerin kıyı uzunluklarına, kıyı konfigürasyonlarına, jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerine kısaca bu davada mahkemenin irdelediği kavramların uyuşmazlığa taraf devletlerdeki durumuna göre değişebilmektedir. Örneğin kıyı konfigürasyonu normal esas hat çizimine uygun veya girinti-çıkıntı olmayan iki devletin uyuşmazlıklarında eğer adilane bir çözüm getiriyorsa eşit mesafe ilkesi uygulanabilmektedir.

Ortak doğal uzantıya sahip uyuşmazlığa taraf devletlerin kıta sahanlığının sınırlandırılmasında devletlerin kara parçalarının doğal uzantısı (kara denize hakimdir ilkesi), jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri ve eşit mesafe ilkesi ancak o devletlerin kıyılarının, kara parçalarının ve denize doğru uzantılarının uygun olduğu durumda uygulanabilmektedir. Tarihi hak iddiası ise devletlerin deniz alanlarındaki geçmişten günümüze gelen uygulamaları (balıkçılık gibi) veya kurduğu tesislerin varlığı durumunda dikkate alınmaktadır.

Mahkeme ortak doğal uzantıya sahip uyuşmazlığa taraf devletlerin kıta sahanlığının sınırlandırılmasında devletlerin tek taraflı aldığı yasal kararlar ve ekonomik etkenlerin hakça ilkeler kapsamında uygulanamayacağına karar vermiştir.

Mahkeme kıta sahanlığı kavramını Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Konferansı'ndaki eğilimlere ve taslak sözleşmenin 76. maddesine göre açıklamaya çalışmıştır. Mahkeme ortak doğal uzantının bulunduğu devletlerin kıta sahanlığının sınırlandırılmasında taslak sözleşmede geçen tanımın çözüme ulaştırmayacağı sonucuna varmıştır. Bunun dışında davanın bazı paragraflarında 1958 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne ve Kuzey Kıta Sahanlığı Davası'na atıflarda bulunmuştur. Mahkeme Tunus ve Libya'nın 1958 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmadığına da vurgu yapmıştır. Buna göre kıta sahanlığı sınırlandırılmasında uzlaşmayan devletlerin uyuşmazlık çözümünde Mahkeme taraf olunmasa bile uluslararası sözleşmelerin hükümlerine ve daha önce baktığı davalara atıfta bulunabilmektedir. Son olarak hakça ilkeler çerçevesinde yukarıda verilen tüm kavramları irdeleyen Mahkeme somut olayın çözümünde Jerba adasına hiç etki tanımazken Kerkennah adasına yarı etki tanımıştır. Böylece Mahkeme'ye göre yarı etki yöntemiyle adilane bir çözüme ulaşılmıştır.

Kaynakça

- International Court of Justice. *Case Concerning the Continental Shelf (Tunusia/Libyan Arab Jamahiriya)*. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/63/063-19820224-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).
- International Court of Justice. *Case Concerning the Continental Shelf (Tunusia/Libyan Arab Jamahiriya) Application by Malta for Permission to Intervene*. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/63/063-19810414-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).
- Türk-Yunan İlişkileri. *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*. <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/153-unclos-turkish> (Erişim Tarihi: 07.06.2023).

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

CHANTAL MOUFFE - SİYASAL ÜZERİNE

(Chantal Mouffe (2015). Siyasal Üzerine. (Çev. M. Ratip). İstanbul: İletişim).

Kitabın kaleme alındığı tarih itibarıyla liberal demokratik yönetimler yaygınlık göstermekteydi. Komünizmin başarısız bir şekilde sonuçlanmasıyla liberal demokrasi ilahi konumda görülmekteydi. Batı düşman olarak komünizmi görmekteydi. Fakat komünizm başarısız bir şekilde sonuçlanınca “düşmansız bir dünya” (Mouffe, 2015: 7) algısı yayılmaya başladı. Çatışma olmaksızın mutabakat, müzakere, uzlaşma sağlanabilir şeklinde bir algı oluştu. Mouffe’da aslında bir nevi bunu eleştirerek bir “siyasal” kavramı tanımlamaya çalışmaktadır. Müzakereci demokrasi özgür ve eşit bireyler arasında, herkesin çıkarı gözetilerek, rasyonel ve adil şekilde yürütülen kolektif müzakere süreçleriyle kurumların düzenlenmesi gerektiğini savunur (Benhabib, 1999: 104). Oysaki böyle bir durum Mouffe için mümkün değildir. Ona göre “her düzen hegemonik bir doğaya sahiptir.” (Mouffe, 2017: 13) İktidar ilişkileri her daim varlık göstermektedir. Bu sebeple onun hedef kitlesi ilk olarak mutabakatçılardır. Mouffe post-politik zamanın rununu (Zeitgeist) temellendiren teorileri inceledi. İncelemelerinde bu teorilerin demokrasiyi, geliştirmekten ziyade demokratik kurumlarda yaşanan sorunların ana kaynağı olarak görmektedir. Bugün popüler olan “diyalojik demokrasi”, “partizansız demokrasi”, “kozmpolit demokrasi” gibi kavramlar siyasalı oluşturan antagonizmayı dışlamaktadır. Amaçları antagonizmanın ötesinde bir dünya tahayyül etmektir. Popüler demokratik teorilerin aslında yapmak istediği “sağ-sol”, “biz-onlar” gibi ayrımları kaldırarak, kimliksiz bir düzende müzakereye dayalı bir sistem inşa etmektir. Bunların yaklaşımına göre şiddet, düşmanlık rasyonel katılımcılar arasında yapılacak sözleşme ile ortadan kalkacaktır. Fakat Mouffe evrensel ölçüde mutabakatın mümkün olduğunu düşünmemektedir. Demokrasi kuramcıları kamusal alanı çatışmaların uzlaştırılacağı yer haline getirmektense, kamusal alanı “agonistik” mücadeleye açmalıdır. Çünkü demokrasinin etkili bir şekilde işleyebilmesinin olmazsa olmazı agonistik demokrasi mücadelesidir. Mutabakatçı şekilde kurulmuş uzlaşmış toplum daha büyük muhalif düşmanlara (antagonizmalara) yol açar. Daha büyük antagonizmalar yaşanmaması için agonistik mücadele olmalıdır (Mouffe, 2015).

Mouffe liberal düşüncüyü eleştirirken Carl Schmitt’ten etkilenir. Ancak ikisi arasında net bir ayrım bulunmaktadır. Schmitt antagonistik siyaseti savunur ve savaşta katı bir “dost-düşman” ayrımı yapar. Mouffe ise antagonizmaların önüne geçebilecek agonistik bir mücadeleyi savunur ve “dost-düşman” yerine “biz-onlar” ayrımını ortaya koyar. Fakat pek çok kuramcı ahlaki sebeplerle Schmitt’ten uzak durur. Mouffe’un bir başka eleştirisi de aslında bu yöndedir. Bugün siyasal ahlaki dil dizgesinde tüketiliyor. Kendi deyimiyle “sağ-sol” arasındaki mücadele yerine “doğru-yanlış” arasında olan mücadeleye karşıdır. “Sağ-sol” veya “biz-onlar” ayrımından “doru-yanlış” ayrımına geçilince siyasal alandan çıkılıp ahlaki alanda konuşulmaya başlanmaktadır. Bu da Mouffe’un tasvir etmeye çalıştığı siyasalı eritmektedir (Mouffe, 2015).

Mouffe, liberal kuramı kimlikleri siyasetten dışladığı için eleştirmektedir. Ona göre siyaset bu kimlikler üzerinden dinamik şekilde inşa edilmelidir. Fakat liberal demokrasi bunu dışladığı için milliyetçilik gibi ideolojileri anlayamamaktadır. Oysaki demokratik siyaset tutkuları destekleyerek partizan karaktere sahip olmalıdır (Mouffe, 2015). Mouffe, liberalizmin küreselleştiği, kimliklerin silinmeye çalışıldığı, çıkabilecek her türlü çatışmanın rasyonel sözleşmelerle mutabakata vardırılabileceği, hegenomya ötesi düzen kurulmasına karşı siyasal kavramı tanımlamaya çalışmaktadır. Tek kutuplu dünya yerine çok kutuplu dünya, uzlaşma yerine agonistik mücadelenin olduğu, liberal demokrasi yerine radikal demokrasinin olacağı, kimliklerin

korunacağı, agonistik çatışmalarla demokrasinin pekişeceği bir siyal düzen tahayyül etmeye çalışmaktadır.

Mouffe, siyasalı tanımlamaya çalışırken önce siyaset ve siyasal ayrımını ortaya koymaya çalışır. Ona göre ampirik siyasetle uğraşan alan siyaset bilimidir. Siyasetin gerçeklerinden ziyade, siyasalın özünü konu edinen, araştıran felsefecilerin alanı olan siyasal kuramdır. Mouffe, Heidegger'den hareketle "siyasetin ontik düzeye, 'siyasalın ontolojik düzeye gönderme yaptığını söylemektedir. Ontik olanın geleneksel siyasetin icraatlarıyla, ontolojik olanın ise toplumun kuruluşuyla ilgili olduğu anlamına gelir." (Mouffe, 2015: 16) Mouffe'un yapmış olduğu bir başka ayrım "Siyasal kavramıyla antagonizmanın ontolojik boyutunu; siyaset kavramıyla ise insanların nasıl birlikte yaşayacaklarını örgütlemeye çalışan pratikler ve kurumların bütünü" (Mouffe, 2017: 14) şeklindedir. Yani siyasal, toplumsal ilişkiler sonucunda çeşitli şekillerde karşılaşabileceğimiz antagonizmaların, siyaset siyasalın etkisinde olduğundan dolayı çelişkili olabilecek durumlarda düzen kurmayı ve insanların bir arada yaşamasını sağlayabilecek söylem, kurum ve pratiklerin tamamı anlamına gelir. Mouffe için siyasi sorunlar çelişkili alternatifler içerir. Bu sebeple liberalizmi eleştirir. Liberalizmin rasyonel bireyci yaklaşımı bu gibi çelişkilere kör kalmaktadır. (Mouffe, 2017: 23). Schmitt burjuva liberalizm olarak belirttiği liberalizmin, doğasından kaynaklı olarak devleti ve siyasalı inkar ettiğini söyler (Schmitt, 2018: 91).

Toplumlar bugün karşılaştıkları sorunları siyasal biçimde tahayyül edememektedir. Siyasal sorunlara uzmanlar aracılığıyla çözülecek sorunlar gibi yaklaşmak Mouffe için doğru değildir. Çünkü siyasal sorunlar uzlaşmaz alternatiflerden doğacak seçenekler arasından bir seçim yapmayı gerektirir. Bugün yaygın olan liberal düşüncenin temel değerlerinden biri bireyciliktir. Bu bireycilik kolektif kimlikleri göz ardı etmektedir. Oysaki siyasalı tanımlamaya çalışan Schmitt ve Mouffe için kolektif kimlikler büyük önem taşımaktadır. Siyasal karşıtlıkları olan kolektif kimliklerden ibarettir (Mouffe, 2015: 17-19). Schmitt, bunu dost-düşman ile ortaya koymuştur. Onun dost düşman ayrımı politik olana mahsus bir ayrımdır. Kamusal alanı kapsayan politik bir düşmandan bahsetmektedir. Devlet içindeki siyasi yapıda da devletler arası ilişkilerde de dost-düşman ayrımı olmalıdır. Ona göre düşmanlık-dostluk kavramları olmayan devlet politik alanda varlık gösteremez (Kardeş, 2015: 46-47). Schmitt'in siyasal kavramı antagonistiktir. Mouffe, bunun daha ehil hali olan agonizmi önermektedir. Mouffe antagonizma ve agonizmayı "Antagonizma iki tarafın herhangi bir ortak zemin paylaşmayan düşmanlar oldukları bir biz/onlar ilişkisiyken, agonizm çatışan tarafların, çatışmanın rasyonel bir çözümü olmadığını kabul etmelerinin yanı sıra, karşılıklı olarak muhaliflerin meşruiyetini tanıdıkları bir biz/onlar ilişkisidir." (Mouffe, 2015: 28) şeklinde bir birinden ayırmaktadır. Mouffe için demokratik siyasetin olmazsa olmazı "hasım"dır. Mouffe bunu Schmitt'ten farklı olarak "biz-onlar" ayrımı ile ortaya koymaktadır. Demokrasinin kurucu unsuru olarak husumet modelini önermektedir. Bu model ile antagonizmaların ehilleştirileceğini düşünmektedir. Bu modelin uygulanmasıyla antagonizmalar agonizmalara dönüşecektir (Mouffe, 2015: 29).

Mouffe siyasalı agonistik olarak kurmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken görüşlerini destekleyecek doneleri aldığı kişilerden biri Elias Canetti'dir. Canetti, Kitle ve İktidar'da tarihten günümüze her dönemde kitlelerin olduğundan bahsederek bu kitleleri çeşitli şekillerde sınıflandırmaktadır. Kitlelerin bir birlerine düşmanlıklar beslediğini ve kitlelerin büyük, kanlı savaşlar yaptıklarını bu savaşların ilahi veya ilahi olmayan kaynaklarda aktarıldığından bahsetmektedir. Kitlelerin her daim kendine bir düşman bulup o düşmanla savaştığını hatta bunu dini kitlelerin de yaptığını belirtmektedir. Bu kitlelerin zaman ilerledikçe uluslaşır ve uluslar birbirleriyle savaşır. Canetti'nin antagonizmaların agonizmalara dönüşmesi için ortaya koyduğu araç parlamenter sistemdir. Karşıt görüşlü partiler seçim süreçleri boyunca çarpışır ve oy çokluğunu kazanan galip gelir. Yeterli oyu alamayan kitle ise ölü sayılır. Bunu şöyle örnekler milletvekili seçiminde kazanan aday daha çok oy alır, kaybeden daha az oy alır. Oy vermek yerine bu iki kitle savaşa da çoğunluk olan azınlığı yener. Fakat savaş olmadan bir muzaffer belirlemek seçimle mümkündür (Canetti, 2019: 13-204).

Mouffe'un antagonizmaları agonizme dönüştürmek için yararlandığı bir diğer isim ise psikanalitik görüşleriyle öne çıkan Sigmund Freud olmuştur. Freud, Uygarlığın Huzursuzuğu'nda insanların uygarlığın geçirmiş olduğu evrimi yaşam iç güdüsü 'eros' ve saldırganlık iç güdüsü 'ölüm' olmak üzere iki libidinal gücün arasındaki mücadele olarak belirtmektedir. Saldırgan iç güdü ortadan kaldırılamaz fakat bu kontrol altına alınabilir. Freud bunu 'sevgi' aracılığıyla başarmaya çalışır. Bunu "Komşunu kendin gibi sev" diye belirtir. İnsanlar komşusunu neden kendisi gibi sevmelidir diye düşünecektir. Fakat sen komşun için ne düşünürsen mutlaka ki oda sana aynı şeyi düşünecektir. Buradan yola çıkarak Freud, "düşmanını sev" demektedir. Komünistler bu saldırganlığın ortadan kaldırılması için özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını önermektedirler. Fakat Freud bunun saldırganlığı ortadan kaldırmayacağını düşünmektedir. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması güçlü bir saldırı sebebini kaldırır fakat özel mülkiyetin olmadığı dönemlerde de insanlar bir birlerine saldırmaktadır. Görünen o ki insanlar karşıtlıklardan ve saldırıdan vazgeçmeyecektir. Buradan yola çıkarak Freud saldırılacak başka topluluklar var olduğu sürece insanları sevgi bağı ile bir birine bağlayabileceğine inanmaktadır (Freud, 2019: 66-76). Mouffe buradan hareketle çıkacak çatışmaları agonistik bir şekilde kontrolde tutabileceklerini savunmaktadır.

Mouffe'un bahsettiği post-politik dönem aslında birinci modernitenin yerini ikinci modernitenin aldığıdır. Bu geçiş ise Alman sosyolog Ulrich Beck'e göre siyasal mücadeleler ile olmamakta, kapitalizmin zaferleriyle olmaktadır. Düşünümsel modernite denilen bu süreç geleneksel siyasi parti ve sendikaları sistemden dışlamaktadır. Küreselleşmenin yaygınlaşması, bireyselliğin artması kolektif kimlikleri çökertmektedir. Beck için siyaset yelpazesinde sağ ve solun klasik yapısı düşünümsel modernitenin çatışmalarını anlamada yetersiz kalmaktadır (Mouffe, 2015). Beck sağ ve solun ötesinde bir durum anlatmaya çalışmaktadır. "Komünist sistemin kapitalist bir sisteme dönüştürülmesi 'sol' olarak nitelendirilecek bir girişim mi, yoksa 'sağ' bir girişim midir?" (Beck, 2005: 222) ifadesiyle aslında düşünümsel modernite, risk toplumu süreçlerinde olanları tam olarak sağ ve sol ile açıklayamayacağını anlatmaktadır. Sağ ve solun yitimiyle siyaset sessiz bir filme, daha doğrusu sesli olan sessiz bir filme evrilecektir. Beck için sağ ve solun ortadan kalkacağı durumda geleceğin siyaset ve çatışma kavramları "güvenli-güvenliksiz, iç-dış, siyasal- siyasal olmayan" kavramları doğrultusunda var olacaktır (Beck, 2005: 223-224). Beck bu süreç için "alt-siyaset" terimini kullanmaktadır. Beck'de bir tür siyasallıktan bahsetmekte ve bu kadar bireyselleşmenin olduğu yerde bu bireyselleşmelerin siyasal niteliğe bürüneceği fikrini ileri sürmektedir. Beck için iki ayrı dünya ve iki ayrı siyasallık vardır. Biri geçmişe dair simge yüklü siyasal kurumların dünyası diğeri ise günümüz günlük siyasal pratiğinin dünyasıdır. Yeni siyasal düzende siyasal olan kutuplaştırıcı ve biçimlendirici yönünü kaybetmektedir. Günümüzde bir kuşkuculuk hâkimdir. Bu belirsiz kuşkucu süreç antagonizmaları ortadan kaldırmaktadır (Beck, 2005: 152 ; Mouffe, 2015: 50-53).

Beck'i destekler nitelikte post-politik geleneğin belirsiz olduğunu ifade eden bir diğer isim ise Giddens'tır. Giddens'ta geleneksel sağ-sol ayrımının artık ortadan kalktığını söylemektedir. Sosyalizmin çökmesinden sonra kapitalizmin alternatifsiz hal alması sağ-sol ayrımını gereksiz kılmaktadır. Eski sağ-sol ayrımını kaldırmak için devlet sivil toplum arası ortaklıklar fikrini önerir. Giddens yapıcı politikayı önererek bununla siyasal iktidarı merkezsizleştirir. Giddens ötekilerden farklı olarak diyalojik demokrasiyi önerir. Toplumun aile de dahil olmak üzere tüm kurumlarını mücadeleye açarak demokratikleştirmek gerekir. Giddens ve Beck demokratikleşme için pek çok fikir önererek, siyasal üzerine çeşitli yorumlarda bulunular. Ama Mouffe'u onlardan ayıran hasım kavramıdır. Beck ve Giddens hasım kavramını siyasetten tasfiye etmeyi amaçlarlar. Demokrasinin demokratikleşmesi için hasıma gerek yoktur. Muhakkak uyuşmazlıklar yaşanacaktır ama bunlar husumete dönüşmemelidir. Post-geleneksel toplumlarda biz-onlar ayrımı ortadan kalkmaktadır. Çünkü kolektif kimlikler ortadan kalkmaktadır. Risk toplumunda çatışmalar bireyselleşir bu sebeple partizanlaşmaya gerek kalmaz. Risk toplumu ve düşünümsel modernite de aşırı bireyselleşme kolektif yaşam biçimini yok ettiği için sınıf dayanışması da

antagonizmaların agonizmalara dönüşmesi ortadan kalkmaktadır. Hasmin yerini düşman alır. Kötü olarak tanımlanan onların yok edilmesi gerekir (Mouffe, 2015: 86-90).

Mouffe'un siyasal kavramlaştırmasının yorum getirdiği bir diğer konu kozmopolit veya çok kutuplu dünya üzerinedir. Mouffe kozmopolitanizme karşıdır. Kozmopolitanizm destekçileri siyasal uluslaşırılmaktadırlar. Fakat demokratik uluslaşırıcıların en büyük eksikliği geleneksel liberaller gibi devleti sorun olarak görürler. Bu görüşün savunucuları küresel sivil toplum, küresel iş dünyası kurmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası mutabakata dayalı uluslararası toplum oluşturulması gerektiğini savunurlar. Uluslararası sivil toplum ve uluslararası şirketlerin varacağı ittifaklar ile husumet modelinin sona ermesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ulrich Beck ve onun gibi düşünürler kozmopolit şirketlerin yayılmasını ve kozmopolit kapitalizmin egemen olmasını desteklemektedir. Devlet merkezli iktidar ve ulusa hapsedilmiş siyasete karşı çıkmaktadırlar. Kozmopolitik anlayışa göre demokratik hükümet biçimi dünya genelindeki tek meşru yönetim haline gelmektedir. Küresel demokrasi doğrudan demokrasiden temsili demokrasiye geçiş gibi büyük bir süreçtir. Bu devrim ile küresel meselelerde etkili olmayı sağlayacak uluslararası kurumlar kurulmalıdır. Uluslararası düzeyde kimliklerin kaldırılıp tüm dünya bireyleri olarak bakılmasını savunurlar. Tüm dünyayı kapsayacak uluslararası askeri güç, uluslararası yasa olması gerklidir. Ulus devletler var olacak, fakat meşru iktidarın tek merkezi olmayacaklardır. Bu kozmopolitik düzeni kurmak aslında batılı kültürü, yasayı dayatmak ve tüm dünyayı Batı'nın kontrolüne sokmak demektir. Böyle bir durum ise daha çok antagonizma yaratır. Kozmopolit görüşün savunucuları hegemonya ötesi bir düzen tahayyül etmektedirler. Fakat Mouffe için iktidar ilişkileri toplumsal düzenin kurucu unsurudur. Bu sebeple her düzen zorunlu olarak hegemonik bir düzendir (Mouffe, 2015: 105-123).

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından tek kutuplu dünya egemen oldu. Oysa Mouffe için siyasal antagonistik boyutuyla ele alabilmek için universe değil çoğul evren (pluri-verse) olduğunun kabul edilmesi gerekir. Agonistik siyasal düzenden bahsedebilmemiz için tek kutuplu değil çok kutuplu dünya olmalıdır (Mouffe, 2017: 39-43). Yaşanılan dönem değerlendirecek olursa dünya daha düz ve pürüssüz hal almak yerine, sınırlar daha belirginleşmekte ve derinleşmektedir. Küreselleşme tek tipleşme yaratmak istiyordu fakat yerel kimliklerden tepkiler ortaya çıkmaya başladı. Popülist partilerin yükselmesinde aslında bu argümanları kullanmasındandır. Mouffe, çok kutuplu dünyanın daha demokratik bir dünya olacağına dair garanti vermez. Hatta demokratik yönetim teşkil etmese bile Çin'in yükselişinin çok kutuplu dünyaya geçişteki önemini yadsımaz. O çok kutuplu dünyayı tek kutuplu dünyaya yeğlemektedir. Çok kutuplu dünyada antagonizmaların daha az olacağını savunur (Mouffe, 2017: 48-49).

Mouffe, Schmitt'in birçok yaklaşımının önemini farkında olmuş ve görüşlerinden etkilenir. Fakat Mouffe'un "politik liberalizmi" Schmitt'in muhafazakarlık ve otoriterlik vurgularıyla çelişmektedir. Mouffe, Schmitt'in görüşlerinden hareketle yeni sentez yapmaktadır. Mouffe Schmittyen demokrasi algısını kendi politik demokrasisine entegre etmeye çalışmaktadır. Schmitt demokrasi ile liberalizmin çok da örtüşmediğini savunur. Mouffe bunu haklı bulmaktadır. Fakat Schmitt'in halkın tekdüzeliği üzerine kurulu demokrasi algısını eleştirmektedir (Kardeş, 2015: 303). Mouffe Schmitt'in yanlış bir ikilem (dilemma) içinde olduğunu söylemektedir. O ikilem "Schmitt bir yandsan çoğulculuğu politik birliğin çözülmesi olarak görürken diğer yandan politik birliğin koşullarından bihaber olmaktır." (Kardeş, 2015: 303) Mouffe'göre politik olan zorunlu çoğulculuk içerir bu sebeple her türlü politik üretim çoğulculuk üretimidir. Mouffe bir anlamda Schmitt'e politik liberalizmin olabileceğini göstermeye çalışmaktadır (Kardeş, 2015: 304).

Post-politik dönemde antagonizmaların kalkıp her şeyin mutabakat ile çözüleceğine inanç vardı. Kimlikler, sağ-sol ayrımı ortadan kalkacaktı ve çatışmalar kolektif boyuttan bireysel boyuta inecekti. Fakat Mouffe bunu kabul etmez. Ona göre husumet her daim var olacaktır. Mouffe için demokratik siyasetin doğasında husumet vardır. Mouffe'a göre sağ ve sol kalkabilir. Önemli olan o ikisi arasındaki ayrımı korumaktır. Sınırı olmayan post modern çoğulculuğa karşıdır. Farklı

Pelin Sultan Kara

talepleri olan ve aralarında agonistik tartışma olan çoğulculuklar olması gerektiğini savunur. Bu grupları ahlaki anlamda iyi kötü değil siyasi olarak biz- onlar şeklinde ifade eder. Çünkü Mouffe için her şey siyasalın konusudur. Siyasalın ahlakın perdesi altında altı oyulmamalıdır. Tüm dünyada geleneksel partiler küreselleşmeyi savunmakta, liberal demokrasinin alternatifsiz model olduğunu savunmaktalar. Husumet yerine mutabakata dayalı yönetimin geçerli olduğu savunulmakta ve kimlikler yok edilmeye çalışılmaktadır. Solun da merkeze kayması ile çeşitli sebeplerle yeni kutuplaşmalar yaratan popülist sağ partiler yükselişe geçmektedir.

Mouffe Siyasal Üzerine’de agonistik siyasal destekleyecek ve agonistik siyasala karşı olacak pek çok düşünürün görüşlerinden örnekler vermektedir. Ayrıca küreselleşme, uluslararasılaşma ile ilgili görüşleri açıklayarak bunları eleştirmektedir. Tüm dünyada tek tip insan, tek tip yönetim, tek tip adalet olabileceğinin doğru olmadığına inanmaktadır. O çoğulculuğu ve bu çoğulculuk arasında çıkacak çatışmaların agonistik şekilde çözüleceği siyasal düzen tasavvur etmektedir.

Pelin Sultan Kara
Araştırma Görevlisi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Kaynakça

- Aktaş, M. (2018). Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 276-286.
- Beck, U. (2005). *Siyasallığın İcadı*. (Çev. N. Ülner). İstanbul: İletişim.
- Benhabib, Ş. (1999). Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru. *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Ş. Benhabib (Ed.) (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Canetti, E. (2019). *Kitle ve İktidar*. (Çev. G. Aygen). İstanbul: Ayrıntı.
- Freud, S. (2019). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. (Çev. H. Barışcan). İstanbul: Metis.
- Fukuyama, F. (2012). *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (3 b.). (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Profil.
- Kardeş, M. E. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi*. İstanbul: İletişim.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. (Çev. A. Kardan) İstanbul: İletişim.
- Mouffe, C. (2015). *Siyasal Üzerine*. (Çev. M. Ratip). İstanbul: İletişim.
- Mouffe, C. (2017). *Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset*. (Çev. M. Bozluolcay). İstanbul: İletişim.
- Schmitt, C. (2018). *Siyasal Kavramı*. (Çev. A. Çelebi). İstanbul: Metis.

Makale Çağrısı / Call for Articles

Makale Çağrısı

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi 2024/2

21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Sorunları

Sayı Editörü: Prof. Dr. Osman Can ÜNVER

Yayın Kurulumuz dergimizin 2024/2 sayısında günümüzde giderek devletlerin gündeminin üst sıralarına tırmanmış olan uluslararası göçüdisiplinlerarası bir anlayış ve tüm boyutlarıyla ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda dergimizin 2024/2 sayısında, dünyada yaşanan göç olayları ve göç nedeniyle yaşanan insan hakları sorunları ele alınacaktır. Türkiye özelinde ise 1960'ların başına kadar genellikle göçmen kabul eden bir ülke konumundaki Türkiye'nin 1961 yılından itibaren Batı Avrupa'ya işgücü göçünün başlaması ile aynı zamanda bir göçmen kaynağı haline gelmesi, zaman içinde bu tanımlamalara yabancı göçmenlerin transit geçtiği, sığındığı veya gelip yerleştiği bir konuma gelmesi, Arap Baharı ile yığınsal sığınmacı akımlarına hedef teşkil etmesi, son yıllarda yetişmiş insan gücünün farklı gerekçelerle yurtdışına göç eğiliminin artması gibi konulara yer verilecektir. Belirtilen konular çerçevesinde orijinal ve literatüre katkı sağlayacak bilimsel çalışmalar beklenmektedir.

Değerlendirmeye alınacak yazıların DergiPark aracılığıyla en geç 1 Temmuz 2024 tarihine kadar teslim edilmesi gerekmektedir. Başvuru sahipleri yayın kararı ile ilgili en geç 2024 Ağustos ayı içerisinde bilgilendirilecektir. Dergimiz ana tema dışında da siyaset bilimi, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkilerin temel alanlarındaki yayınları diğer konular başlığı altında değerlendirmeye almaktadır.

Makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder> bağlantısından gönderebilirsiniz.

Call for Papers

Turkish Journal of Political Science 2024/2

International Migration and Its Problems in the 21st Century

Issue Editor: Prof. Osman Can ÜNVER

In the 2024/2 issue of our journal, our Editorial Board aims to reveal international migration, which has gradually climbed to the top of state agendas, with an interdisciplinary understanding and all its aspects. Within this context, in the 2024/2 issue of our journal, migrations in the world and human rights problems arising thereof will be discussed. In the case of Türkiye, a country generally welcoming immigrants until the early 1960s, has become a source of immigrants as of 1961, coinciding with beginning of labor migration to Western Europe. Over time, it has come to a position where foreign immigrants transit, take refuge, or settle, even unaware of what these descriptions actually mean. Upon the emergence of the Arab Spring and the increasing propensity of skilled labor to migrate abroad for different reasons in recent years, Türkiye has become the focus of mass refugee flows. Within the framework of the mentioned topics, original and scientific studies that will contribute to the literature are expected.

Manuscripts for evaluation must be submitted through Dergi Park by July 1, 2024. Applicants shall be notified of the publication decision no later than August 2024. Aside from the core theme, our magazine also considers works in the relevant fields of political science, public administration, and international relations under the heading "Other Topics".

You may submit your articles via: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder>

E-ISSN:2667-775X
siyasetdergisi@yobu.edu.tr